ADAMOVSKÉ ŽELEZÁRNY 1350—1928.

SESTAVIL
JOSEF PILNÁČEK.

I fdr 7

3541—I

BRNO 1928.

NÁKLADEM AKCIOVÉ SPOLEČNOSTI PRO STAVBU STROJŮ A MOSTŮ
ZÁVOD ADAMOV U BRNA.

128/290.

Vytiskla
knihtiskárna Ant. Odehnal v Brně,
Veselá 39, Nová 39.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY U...
STARÝ FOND 0124
C. inv.:

PŘEDMLUVA.

Při sestavování Pamětí Černé Hory jakož i Pamětí Blanska a okolních hradů přicházel jsem na četné, až doposud neznámé zprávy, týkající se jak dnes již v zapomenutí ležícího hradu Vildenberka (Starého Hradu), tak i nedalekých hamrů, řečených Vildenberských. Neméně důležité a zajímavé byly zprávy, týkající se později vystaveného Nového Hradu, dle kterého přezvány hamry vildenberské novohradskými. Nepřetržitý jest bohatý historický materiál, týkající se těchto hamrů, které postupem času zvány hamry adamovskými a ze kterých časem povstaly nynější adamovské železářské podniky. Moje upozornění na vzácné a zajímavé historické zprávy došlo ohlasu u ředitelství strojírny v Adamově kterému v první řadě třeba děkovati, že si vědomo jsouc důležitosti starobylé, vzácné a nadmíru zajímavé tradice, rozhodlo se u vydání této práce, kterou podnikl jsem s největším zájmem a vrozenou láskou ke starobylostem, týkajícím se zvláště mého domova. Že předsevzatá práce se zdařila, jest zásluhou všech těch, kteří mne ochotně jak při bádání, tak i shromažďování pramenů podporovali.

V první řadě vzdávám uctivý dík vrchní správě knížecích Lichtensteinských archivů, která s největší ochotou mi dovolila jak z obsáhlých pramenů volně čerpati, tak i mnohé vzácnosti reprodukovati. Zde budiž předem srdečný dík vzdán panu Dr. Františku Wilhelmovi, minist. radovi a řediteli dvor. a komor. archivu ve Vídni, který mé bádání v archivu knížat z Lichtensteinů nejen umožnil, ale i jinak mne všemožně a s největší ochotou podporoval. Taktéž děkuji za vzácnou ochotu panu Karlu Schmörlrl-ovi, adjunktovi arch. knížat z Lichtensteinů, který nemálo mou práci usnadňoval.

Vzácných zpráv dostalo se mi z archivu ministerstva dopravy ve Vídni, z válečného archivu vídeňského, (oddělení map), z archivu lesní správy statku Adamova, z arcibiskupského archivu v Kroměříži od tamního archiváře pana Dr. A. Breitenbachera, jakož i z archivu rak.

akc. spol. Daimlerových motorů. Všem výše uvedeným vzdávám tímto uctivý a srdečný dík.

Že v Adamově samém byl jsem podporován s největší ochotou, netřeba snad ani zvláště dokládati. Velká zásluha patří řediteli adamovské strojírny panu inž. Františku Jílkovi, který všemožně o uskutečnění tohoto díla se vynasnažil S nemenší ochotou a obětavostí přičinil se o sestavení novějších dat pan prokurista Josef Quitta, který i jinak v každém ohledu byl mi nápomocen. Srdečně děkuji také panu Rudolfu Bártovi, úředníku těchto podniků, který milerád opatřil množství vkusných fotografií a různých důležitých údajů.

Důležitou korekturu mé práce se stanoviska technického ochotně provedl profesor brněnské vysoké školy technické pan inž. Karel Ryska a s nemenší ochotou prováděli pracnou korekturu mého rukopisu prof. vídeňského českého gymnasia p. Dr. Hugo Jokl a Dr. Blahomír Žahour. Můj srdečný a uctivý dík platí i oběma uvedeným pánům.

Knihtiskárna pana Ant. Odehnala v Brně přičinila se i tentokráte s nevšední pečlivostí a svědomitostí o bezvadné a vkusné vypravení této knihy, a proto i jí platí nejen náš mnohý dík, ale i naše vřelé doporučení.

Předkládáme milému čtenáři práci, kterou jsme provedli nejen s největší přesností, ale i s největší zálibou, doplňujíce tak řetěz historického bádání v naší milé domovině.

Vše, co uvádíme, dokládáme na základě správných pramenů, vystříhajíce se rozvláčnosti a uvádějíce z doby novější jen nejnutnější, všímajíce si tím více starobylosti.

Doufejme, že tato práce bude pohnutkou i jiným podnikům, aby všímaly si své historie, neboť zřejmě ukazuje, že i historie průmyslových podniků vyrovná se co do stáří i zajímavosti historii jiných starobylých památek.

Adamovské železárny! Téměř šest století pestré a slavné historie na vás patří a století jest váš věhlas. Bývaly jste v držení starobylých moravských rodů, mocných moravských markrabí a slavných českých králů! Přečkaly jste století, bouře a války, vzchopivše se vždy k novému rozkvětu.

Vaše staletá tradice jest nejlepší zárukou vašeho dalšího oprávněného rozkvětu a vaší další mnohoslibné budoucnosti.

Dokončeno v měsíci březnu 1928.

Spisovatel.

VILDENBERSKÉ HAMRY — NEJSTARŠÍ PŘEDCHŮDCI ADAMOVSKÝCH ŽELEZÁREN.

Vildenberské hamry v držení rodu z Vildenberka (1350—1371).

Krajina podél řeky Svitavy, zvláště počínaje od Brna až k Doubravici, byla již v nejstarších dobách historicky důležitou hlavně proto, že podél Svitavy, která se zde prodírala širokým pásem kdysi hustých neprostupných lesů, vedla již od pradávna důležitá stezka, zvaná Trstenická,[1]) která spojovala Moravu s Čechami.

Důležitost této stezky nejlépe dokazuje nám množství starobylých hradišť[2]) a pozdějších hradů, které stávaly u Obřan, kde kromě hradiště stál mohutný hrad pozdějšího rodu z Kunštátu; dále východně od Bilovic byl hrad Ronov,[3]) nynější t. zv. Hrádek. Severně od nynějšího Adamova, na ostrožině nad řekou Svitavou, stál mohutný hrad, o kterém se dosud nevědělo, jak se nazýval a kterému, totiž jeho pouhým zbytkům, lid až doposud říká Starý Hrad. Tento Starý Hrad byl starobylý hrad Vildenberk, sídlo mocného rodu, který se dle něho nazýval z Vildenberka a který stal se zakladatelem hamrů, zvaných dle téhož hradu, hamrů vildenberských, nejstaršího předchůdce nynějších adamovských železáren.

Dříve uvedenou stezkou přicházeli do těchto končin cizinci, a proto již záhy vnikla sem známost o upotřebení kovů a dobývání rud a učiněné zde nálezy, hlavně v Býčí Skále,[4]) dokázaly, že známost výroby železa datuje se zde již z doby předhistorické. Původní název nedaleké

1) O Trstenické stezce viz obšírně s doklady Pilnáček Paměti Černé Hory 7, Paměti Blanska 8.

2) Staré trati, mimo jiné Hradisko východně od Bilovic uvádí nejstarší nám známá podrobná mapa tohoto kraje, kreslená r. 1790 dle originálu z r. 1754, který dáme do zemsk. arch. v Brně.

3) Vlastivěda okres brněnský 357—358. O jiných hradiskách viz Vlastivěda okres brněnský 223—226, Kubíče Adamovskými lesy 15.

4) Železný, zde nalezený kroužek, vyobrazuje Kubíče Adamovskými lesy; o nálezech viz Wankel Bilder aus der mähr. Schweiz, Absolon Kras Morav.

Rudice, Železná Ruda[5]) ukazuje, že zde již od nejstarších dob dolováno na železo, a staré zprávy uvádějí v blízkém Blansku kováře[6]) již roku 1318. Byla tedy známost železa zde již od pradávna všeobecná.

Železo vyráběno zajisté s počátku v primitivních pecích, ve 14. století však v odborně zřízených hamrech, a právě vildenberský hamr jest nejstarší, který nám historicky doložené zprávy uvádějí.

Kdy vildenberský hamr byl založen, dá se poměrně přesně určiti. Rod a hrad Vildenberk jest historicky doložen krátce po r. 1300.[7]) Nechceme klásti zbudování vildenberských hamrů do počátku tohoto století, myslíme však, že se nemýlíme pravíce, že hamry založeny tehdy, když rod z Vildenberka byl v plném rozkvětu, tedy okolo roku 1350.

Také jiná okolnost dokazuje správnost našeho tvrzení, totiž první historická zpráva, pocházející z roku 1421,[8]) nazývá náš hamr ještě vildenberský, což nejlépe dotvrzuje, že jméno vildenberský hamr určitě pochází z doby, kdy hrad Vildenberk měl důležitý význam, tedy před rokem 1371.

Podle přehledně zde uvedené rodokmenové tabule vidíme, že byla to doba, když na Vildenberce seděly rodiny bratří Půty a Pročka z Vildenberka.

Že vildenberský hamr byl založen v místě pozdějších adamovských hamrů, pozdějšího Adamova, nestalo se snad náhodou, nýbrž proto, že jednak příroda, lépe řečeno okolí, založení nejlépe umožňovalo, jednak také byla zde nejbližší a poměrně nejpohodlnější cesta k nalezištím železné rudy. Založení železného hamru severně, tedy směrem k Blansku, nebylo také možné, neb tam se již rozpínala država všemocných olomouckých biskupů.

Kde nejstarší vildenberský hamr stál, dokazují nám zprávy z roku 1569,[9]) které praví, že dříví se plavilo do hamrů; jelikož jiné zprávy praví nám o správě jezu, domníváme se, že již nejstarší či původní vildenberský hamr stál v místech pozdějších t. zv. starých hamrů, tedy při struze, která již v těchto nejstarších dobách od svitavského jezu byla sem uměle vedena.

Zajisté byl původní hamr malých rozměrů a kromě t. zv. dýmací pece,[10]) pouze několik metrů vysoké, kde tavena ruda, nacházela se

5) Jmenoval se tak ještě r. 1560 viz Pilnáček Paměti Černé Hory 94.
6) Obšírně s doklady Pilnáček Staromoravští rodové 45.
7) Paměti Blanska 27.
8) Dokládáme později.
9) Přípisové všelikých listů (Albrechta Černoh. z Boskovic) viz Paměti Černé Hory 110.
10) S tímto výrazem setkáváme se ještě v 17. století.

Poslední známá listina z roku 1432 se vztahem ku Vildenberku a tím i vildenberským hamrům, nynější adamovské strojírně.

(Reprodukce orig. daného na Černé Hoře r. 1432 ve středu po provodní neděli.)

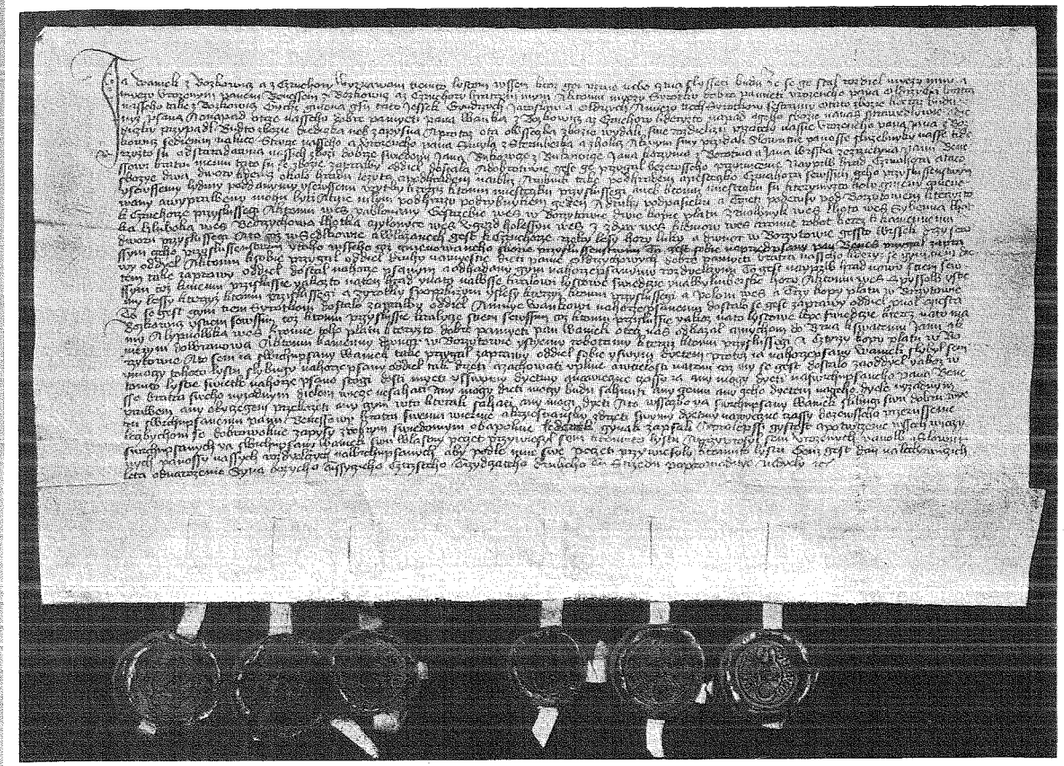

Listina obsahuje rozdělení majetku, který zůstal po r. 1432 zemřelém Vaňkovi mladším Černohorském z Bozkovic a na Novém Hradě, držiteli novohradských hamrů. Dle uvedené listiny mimo jiné dědí sirotci, pozůstalí po Oldřichovi Černohorském z Bozkovic a na Novém Hradě, držiteli novohradských hamrů, zboží Nový Hrad a Wilmberské hory. Listina obsahuje množství důležitých podrobností a dokazuje mimo jiné jsoucnost dříve zde stávajícího hradu Wildenberka i totožnost dřívějších vildenberských hamrů s novohradskými hamry. Pečeti k listině přivěsili (počínaje od levé strany) Vaněk z Bozkovic a Černé Hory, Beneš z Bozkovic a Černé Hory, Jan z Bozkovic seděním na Louce, Smil ze Šternberka a Holic, Jan Bukovec z Bukovice, Jan Kořím z Borotína, Jan Vršek ze Zvířetína. Orig. nachází se ve víd. arch. Lichtensteinů.

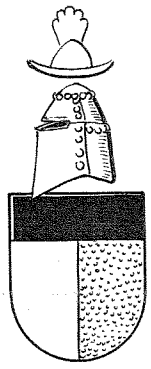

Znak rodu z Vildenberka.

Rodokmen pánů z Vildenberka, držitelů vildenberských hamrů.

(Tučně označení jsou jistí držitelé hamrů.)

Půta starší z Vildenberka
1340, † 1349
Ψ Zdenka z Boskovic,

Beneš z V. a Bouzova 1353–1384	**Půta ml. z Vildenb.** 1349 – † 1365 dědí ½ zboží Vildenb.	**Proček z Vildenb.** 1347 – † 1350 dědí ½ zboží Vildenb.	Ješek z V. a Bouzova 1349-1360	Oldřich kněz 1346	Jitka 1349

Kačna	Mikeš	**Ješek** dědí ½ Vildenberku	**Půta**	**Půta Šaclar** dědí ½ Vildenberku	Anežka	Dorota	Kateřina

prodali zboží Vildenberg r. 1371
morav. markrabí Janovi

zde budova, kde železo zpracováváno. Nedaleko stál milíř k výrobě dřevěného uhlí.[11])

Nejstaršího vildenberského hamru ovšem páni z Vildenberka sami nedrželi; vždyť tehdejší rytířská doba poskytovala rytířům jiné kratochvíle, kolbu či turnaj, honbu a války, a vildenberský hamr byl v držení podnikatelů, kteří odváděli ovšem rodině Vildenberků určité roční platy, jak to »již od starodávna zvykem bývalo«.[12]) Dobu, kdy vildenberský hamr byl v držení rodu z Vildenberka, nejlépe objasňuje nám rodokmen.[13]) Tak bylo až do roku 1371, kdy rozhodli se bratři Ješek a Půta z Vildenberka a jejich bratranec Půta, zvaný Šaclar, rodný hrad Vildenberk i se vším příslušenstvím odprodati tehdejšímu moravskému markrabí Janovi.

Co pohnulo vildenberské pány, že svůj rodný hrad odprodali, určitě nevíme, pravdě se však podobá, že hospodaření tří pánů bylo na jednom

11) Vysvítá z později uvedených zpráv z r. 1569.
12) Dokládáme později.
13) Rodokmen jest sestaven pouze dle původních pramenů, obšírně viz Staromoravští rodové 45.

hradě těžké a snad ani místa se nedostávalo jak pro četné rodiny, tak ještě pro četnější čeleď.

Tím přecházejí vildenberské hamry po držení asi 1—2 generací Vildenberského rodu na tehda mocné moravské markrabí.

Vildenberské hamry — nynější adamovská strojírna v držení moravských markrabí (1371—1414).

Když roku 1371 moravský markrabí Jan převzal vildenberský statek, patřilo k němu kromě hradu mnoho obcí a sice: Pozořice, Šumice, Koválovice, Kozolupy, Holubice, Čechy, Kruh, Vítovice, Velešovice a Hoštěnička,[14]) a jak vidíme, táhl se vildenberský majetek až k Pozořicím, což přimělo mnohé, že hledali starý Vildenberg u Pozořic. Kromě osad patřily k Vildenberku veškeré okolní lesy, které tvořily až do Pozořic[15]) souvislé pásmo. Malí vladykové, kteří zde na svých tvrzích seděli, jako v Babicích, Světicích, Březině, Brodku i Pozořicích samých, byli od majitelů Vildenberka zcela závislí. Nejen že nesměli volně les prodávati, ba ani nesměli volně v lesích honiti.[16]) Ač kupem r. 1371 stal se hrad Vildenberk zbožím markrabským, přece však znamená tato doba jeho úpadek a nevíme, co moravské markrabí k tomu přimělo, že vystavěli opodál Vildenberka nový hrad, který také nazván Novým Hradem na rozdíl od starého Vildenberka, který později (až dodnes) nazýván Starým Hradem, ačkoliv jméno Vildenberg z lidské paměti ihned nevymizelo a ještě roku 1421 a později roku 1432 se zde uvádí.[17])

Nový Hrad stavěn v době 1371 až 1414 a jest pravděpodobno, že r. 1400 určitě byl již stavěn, ne-li snad vybudován.[18])

Dne 12. listopadu 1375 obdržely hamry vildenberské nového pána, neboť tehdy zemřevší moravský markrabí Jan zůstavil veškerý majetek svému synu Joštovi.

Doba, která následovala, byla i pro vildenberské, nyní vlastně již dle Nového Hradu novohradské hamry zlá; byl totiž markrabí Jošt povahy hašteřivé, nesnášelivé a domácí války nejen v rodě markrabí,

14) Prodej uvádějí desky zemské B VI 2, 3.
15) K nedalekému Ronovu, který stál u Bílovic, patřila také část Vítovic.
16) Paměti Černé Hory 62.
17) Dokládáme později.
18) Objasňujeme v Pamětech Blanska 391.

ale i v ostatních byly na denním pořádku. Nepřátelství, vpády, plenění statků, dobývání hradu bylo obvyklou věcí, a že i u nás nebylo lépe, lze se domysliti, považíme-li, že blízké Blansko patřilo hlavním odpůrcům markrabího Jošta, totiž olomouckým biskupům, a že i zde zboží vzájemně pleněno, jest samozřejmé.

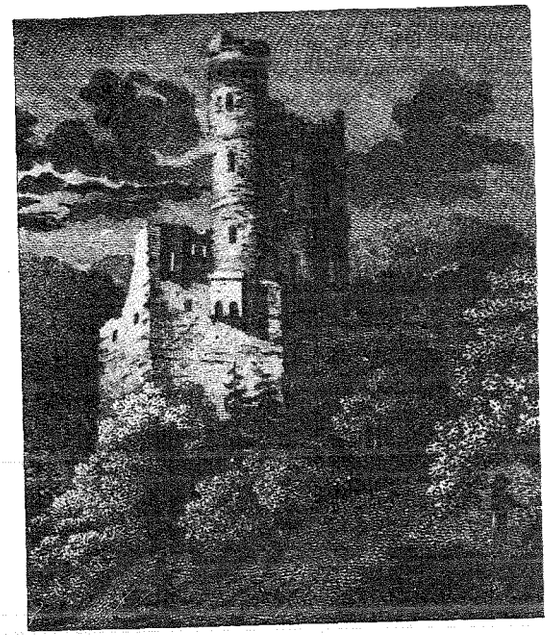

Nový Hrad u Adamova,
dle kterého nazývány nynější adamovské železárny v době okolo r. 1410 až 1685 novohradské hamry.
(Reprodukce původní rytiny z r. 1810.)

Markrabímu Joštovi se asi k válčení nedostávalo peněz, a proto po tehdejším zvyku zastavoval markrabské statky. Učinil tak i s Novým Hradem, na který zapůjčil mu tehdy mocný, na Černé Hoře bydlící velmož Vaněk Černohorský z Boskovic 670 kop grošů.[19]) Řečená suma byla na panství Novém Hradě zajištěna, a tento panu Vaňkovi okolo r. 1410 zastaven, a proto od té doby nazýván vždy zástavou či zbožím

19) Paměti Blanska 393 s doklady.

zástavným. Tím se stalo, že i novohradské hamry zůstaly sice dále majetkem moravských markrabí, jsouce však současně zástavou či v držení rodu Černohorských z Boskovic. Nedlouho poté, když novohradský hamr přešel v držení rodu Černohorských z Boskovic, zemřel markrabí Jošt dne 18. ledna 1411 jako poslední markrabí, kteráž věc byla pro novohradské hamry proto důležitou, že podobně jako veškerá práva moravských markrabí, tak i jejich veškerý majetek přešel na české krále a proto i

vildenberský či novohradský hamr stává se od r. 1411 majetkem českých králů,

tehda majetkem českého krále Václava IV., zůstává však i nadále jako zástavní zboží rodu Černohorských z Boskovic, totiž Václava Černohorského z Boskovic.

Český král Václav IV. hospodařil podobně jako jeho předchůdce, a jelikož se i jemu peněz nedostávalo, nedbaje mnoho dřívějších zástavních zápisů, vypůjčoval na Nový Hrad peníze dále, a r. 1419 zastavil řečené zboží vládykovi Pročkovi z Habrovan, jehož otec Beneš či Benišek z Pamětic již dříve býval ve službách moravských markrabí, jsa jejich komořím.[20]) Tím i novohradské hamry přešly v zástavu či držení vládyk z Habrovan, ale nakrátko, neboť Vaněk Černohorský domáhal se soudně svého práva na dříve mu zastavené novohradské zboží. Vaněk při vyhrál a znovu ho vidíme jako držitele veškerého novohradského panství, tedy i novohradských hamrů.[21]) Český král Václav zemřel dne 16. srpna 1419 a majetek, tedy i

novohradské hamry, dědí král Zikmund,

který ponechává je dále v zástavě Vaňka Černohorského z Boskovic a současně (dne 8. května 1420), asi k vůli jistotě, potvrzuje mu bývalou zástavu z času markrabího Jošta,[22]) připisuje kromě toho ještě 255 kop a 20 grošů k starému či dřevnímu dluhu.[23]) Peněz se i králi Zikmundovi nedostávalo, a proto dne 4. května 1421[24]) znovu vypůjčil si a připsal k starému dluhu 500 kop grošů, přidávaje k novohradské zástavě současně

hamry vildenberské.

20) O této rodině obšírně a znak viz Staromoravští rodové 61, o zástavě viz Paměti Blanska 391.
21) Půhony III 44, Paměti Blanska 392–393.
22) Zbytky register král. v Histor. arch. čís. 39, str. 131 viz Paměti Blanska 393.
23) Doklady Paměti Blanska 393.
24) Zbytky register král. v Histor. arch. č. 39 str. 130 viz Archiv česk. VII 578 R. I. XI 4526 srovnej Paměti Blanska 419.

Uvedený zápis jest historicky velice důležitý jednak proto, že jest to první zápis, kde »vildenberský hamr«, nynější adamovské železárny, přímo se uvádějí, jednak také proto, že dokumentuje nám kdysi zde stávající Vildenberg, jehož jméno, zajisté jsouc vžité v lidskou paměť, ještě tehda se udrželo.

Přidání vildenberských hamrů k ostatní zástavě si vysvětlujeme asi tak, že až doposud, ačkoliv snad hamry patřily k Novému Hradu, přece se zástavní právo na ně nevztahovalo a hamry byly samostatné, odvádějíce Novému Hradu »od starodávna různé platy«, jak později dokládáme.

Tato doba byla vildenberským hamrům osudnou, neboť kruté náboženské války a boj kalicha proti katolicismu byly i v naše kraje zaneseny.

Vaněk Černohorský z Boskovic, držitel novohradských hamrů, stál pevně při straně kalicha a posádka novohradská asi hodně škodila protivníkům, kterých zvláště na biskupském statku Blansku bylo dosti. Rázný olomoucký biskup Jan, řeč. Železný, nemeškal a již r. 1423 oblehl a dobyl Nového Hradu, který snad málo udatně bránil tehdejší novohradský purkrabí Vítek z Dobrčic a Nový Hrad prý dobrovolně vydal. Že v těchto bojích i blízké hamry utrpěly zkázu, jest více než pravděpodobné, považíme-li, že tudy asi biskupská vojska procházela[25]) a že vzájemné plenění statků bylo tehda obvyklé.

Tehda opuštěný novohradský hamr dostal nového pána, neboť statečný Vaněk Černohorský z Boskovic roku 1432 zemřel, a jelikož také jeho syn Oldřich již r. 1431 se světem se rozžehnal, obdrželi zboží novohradské, ke kterému kromě Nového Hradu a vildenberských hor patřila ves Polom, ves Spešov u Černé Hory i lesy, ves Žerútky i s dvorem a lesy, jakož i platy v Bořitově, jeho sirotci. Důležitým jest, že ještě tehda, totiž dne 30. dubna 1432[26]) se uvádí kolem Nového Hradu hory vildenberské, což opětně nasvědčuje jednak bývalé jsoucnosti zde stojícího Vildenberka, jednak že ještě tehda (1432) název Vildenberg byl běžný, ačkoliv tentokráte naposled jest historicky dokumentován. Na řečené listině se hamry zvláště neuvádějí, co asi nejlépe dokládá, že v předcházejících válečných pohromách vzaly zasvé. Asi již opuštěný novohradský hamr stal se tedy r. 1432 majetkem nedospělých sirotků zemřelého Oldřicha Černohorského z Boskovic a sice Ješka, Jindřicha, Jaroslava

25) Paměti Černé Hory 38 obšírně.
26) Orig. ve víd. arch. Lichtenšt., který zde reprodukujeme. Úplnou listinu uvedli jsme v Pamětech Černé Hory 41–42, zde oprav hory Wildenberské (psáno Wilemberské) na místo hamry. Totéž srovnej Paměti Blanska 394.

a Oldřicha, kteří se svou matkou, vdovou Ofkou, rodem z Častolovic, bydleli na Novém Hradě, kdežto o jejich majetek pečoval černohorský jejich strýc Beneš z Boskovic.[27])

Sirotci dorůstali, a pánem na Novém Hradě, tedy i novohradských hamrů, stal se z nich Jindřich starší Černohorský z Boskovic, který ještě

Oldřich Černohorský z Boskovic a na Novém Hradě,
držitel novohradských hamrů, nynějších adamovských železáren, v době okolo r. 1406.
(Reprod. vyobrazení Paprockého Zrcadla list 102.)

roku 1440 Nový Hrad, tedy i novohradské hamry držel,[28]) jak se zdá, až do r. 1458. Toho roku totiž provedena volba nového českého krále Jiřího z Kunštátu a Poděbrad, který zvolen dne 2. března 1458. Volbou přešel opět veškerý majetek na nového krále, čímž i

novohradský hamr, pozdější adamovské železárny, staly se majetkem krále Jiřího z Kunštátu a Poděbrad,

zůstávajíce doposavad sice v zástavě Jindřicha staršího z Boskovic. Král Jiří samozřejmě svému rodu přál a hlavně jeho vlivem přešlo

27) Paměti Černé Hory 44, 62.
28) Dokládáme Paměti Blanska 394—395.

Blansko v držení pánů z Kunštátu,[29]) a hleděl, aby i Nový Hrad, tedy i novohradské hamry, drželi Kunštátští. Úmysl se mu zdařil, neboť dosavadního držitele Jindřicha Černohorského z Boskovic nacházíme na Svojanově, a zbožím novohradským vládne 1460 král Jiří a později (1466) jeho příbuzný Čeněk z Kunštátu.[30]) V této době stává se naše krajina

Vaněk ml. Černohorský z Boskovic a na Novém Hradě,
držitel Novohradských hamrů od roku 1410.
(Reprod. vyobrazení Paprockého Zrcadla list 100.)

opětně jevištěm válečných událostí a novohradské hamry další zkázy ani dojíti nemohly, neboť asi z dřívějšího opuštění se ani nevzpamatovaly a dále ladem ležely.

Příčina bouří bylo nepřátelství krále Jiřího s králem Matyášem, který asi těžce nesl, že pevný Nový Hrad byl dobrou oporou vojsk Jiřího, a proto v zimě r. 1470 vypravil svého vůdce Ladislava z Podmanína, který po delším obléhání Nového Hradu dobyl.[31]) Král Matyáš zase jej navrátil pánům Černohorským z Boskovic, totiž svému polnímu hejtmanovi Dobešovi Černohorskému z Boskovic, který stal se tak i novým

29) Paměti Blanska 58—60, 395.
30) Jak dříve 395.
31) Paměti Blanska 396.

držitelem novohradských hamrů.[32]) Dobeš Černohorský z Boskovic si hamrů mnoho nehleděl, neboť ponejvíce meškal mimo zemi a náprava se stala až po roce 1494, když po jeho smrti převzal celý statek, tedy i hamry, jeho bratr Beneš Černohorský z Boskovic.[33])

Beneš byl dobrý hospodář a v první řadě hleděl zlepšiti ve špatném stavu se nacházející novohradské panství. Stalo se tak již před rokem 1506 a král Vladislav, jako tehdejší držitel veškerého bývalého markrabského zboží, Beneši dobře se odměnil, uděliv mu listinou,[34]) danou před sv. Jiřím roku 1506, zvláštní výhody. V oné listině, vystavené v Budíně, mimo jiné se praví:

> *„My Vladislav král český e. t. c. vyznáváme tímto, že vznesl na nás prosbu urozený pan Beneš Černohorský z Boskovic a na Černé Hoře, který jest hamr pustý poblíže Nových hradů ležící koupil, kterýž svým nákladem opraviti a vystaviti dal a poněvadž z toho hamru plat skrovný a malý nadepsanému hradu Novému dával, prosil nás, abychom my mu ten hamr v dědičnou moc dali a od všech platů osvobodili, které od starodávna k Novému Hradu platil, což my po dobrém uvážení jsme učinili.“*

Z uvedené listiny vysvítá, že novohradský hamr přešel okolo roku 1506 koupí v majetek Beneše Černohorského z Boskovic a že po jeho obnovení té doby zase s prací zde započato. Potřeba železa byla tehda značná, hlavně při stavbách, kde bylo zapotřebí mocných hřebů, závěsů a železa k stahování zdí, řetězů do hradních studní; zajisté také i lití tehda již v užívání jsoucích děl bylo zde obstaráváno, neboť víme dobře, že veškeré hrady pánů z Boskovic, jak Nový Hrad, tak i Černá Hora, byly dobře vyzbrojeny. Jinak dokazují nám současné zprávy z r. 1465, že dováženo i z ciziny k nám hojně výrobků a kromě železa a oceli byly to plechy železné a měděné, srpy, kosy a kované uzdy.[35])

Vladislav Král Václav přál Benešovi Černohorskému, majiteli novohradských hamrů, a ve středu před sv. Vítem r. 1506[36]) obdařil ho druhou

32) Jak dříve 396–398.

33) Paměti Blanska 399–400.

34) Vidimus z r. 1560 dne 13. března provedený pro Albrechta Černohorského z Boskovic od probošta brněnské kapitoly u sv. Petra Mikuláše Chyby z Kovačova. Vidimus nachází se mezi akty panství Pozořic 1. (Herrschaften) opis ze 16. stol. který nese malou odchylku od vidimusu, pravě, že hamr, který Beneš s velkým nákladem vystavěti musil . . . Viz Paměti Blanska 421.

35) Řečené uvádí seznam Černou Horou provážených věcí, které podléhaly tamějšímu mýtu, viz Paměti Černé Hory 423.

36) Vidimus originálu z r. 1560 dne 13. března, který učinil rovněž probošt brněnské kapitoly u sv. Petra Mikuláš Chyba z Kovačova. Opis ze XVI. stol. v aktech víd. arch. Lichtenst. (sub Pozořice 1) má odchylky a praví, že může les mýtiti a dříví brátí. Srovnej Paměti Blanska 421.

Privilegium krále Vladislava z r. 1506 udělené novohradským hamrům, nynější adamovské strojírně.

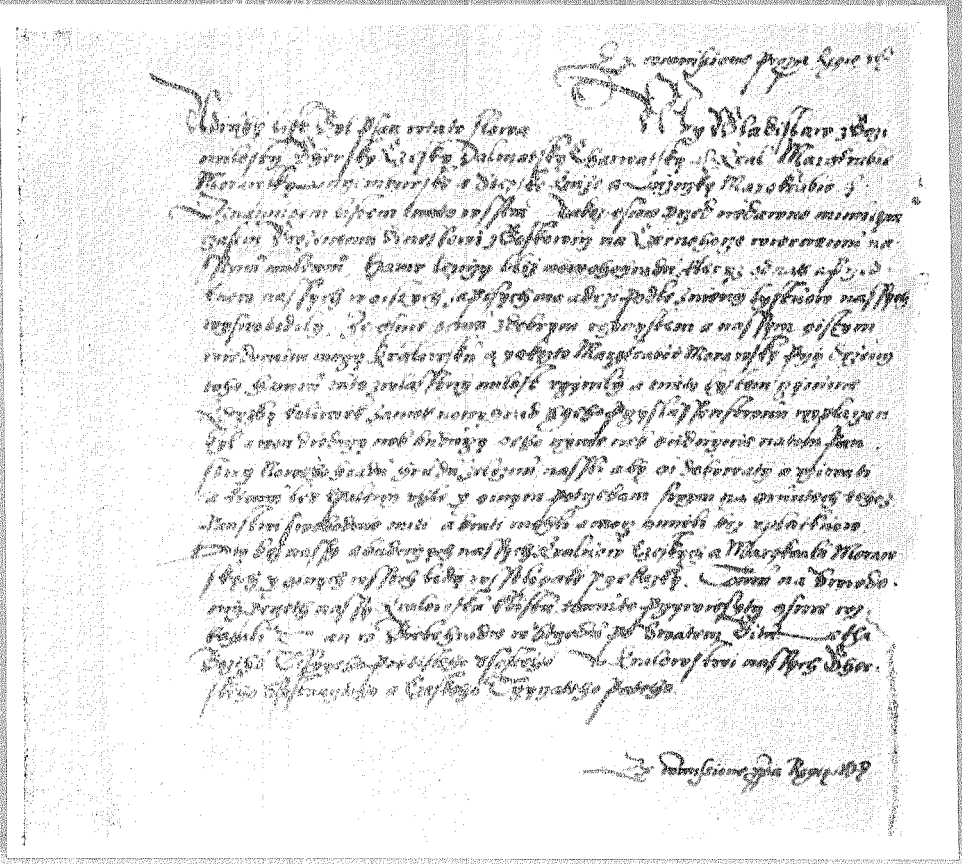

Král Vladislav uděluje výsadu, aby držitelé novohradských hamrů mohli na panství Nového Hradu železnou rudu dobývati kde by ji našli a les k pálení a jiným potřebám z gruntů tohoto panství svobodně brátí. (Reprod. originálu vid. arch. Lichtensteinů; orig. jest ověřený opis Mikulášem z Kovačova, toho času proboštem kapituly u sv. Petra v Brně.

zvláštní výsadou, týkající se hledání železné rudy a spotřeby dřeva. Druhá listina zněla:

„My, Vladislav, král český atd., vyznáváme, jakož jsme před nedávnem list osvobožovací panu Benešovi z Boskovic a Černé Hory ohledně hamrů zvláštní milosti učinili, tuto listem stvrzujeme, že kdykoliv zámek Nový Hrad s příslušenstvím k vyplácení (by) byl, kdyby on neb budoucí dědici na tom panství Novém Hradu hrudu železnou našli, aby ji dobývali a upotřebiti mohli a k tomu les k pálení a jiným potřebám z gruntu toho panství svobodně míti a bráti mohli. Dáno v Bělehradu ve středu před sv. Vítem léta 1506.

Jak vidíme, bylo již té doby hledání rud v našich krajinách obvyklé, a zvláště páni z Boskovic je podporovali, vydávajíce svá zvláštní hornická práva či perkrechty, jak později uvádíme. Dolováno hlavně kolem Olomoučan a směrem k Adamovu, kde až dodnes nacházíme na mnoha místech stopy prastarých, z této doby pocházejících šachet. Dolováno tehda velice primitivně a potud, pokud dobývání rudy nebylo obtížné, jinak se nehluboká šachta zůstavila svému osudu a ruda hledána na jiném místě.

Tavení rudy dálo se v novohradských hamrech, kde stálo asi více, sotva několik metrů vysokých »dýmacích pecí«, ve kterýchž žár podporován velkými, z volských kůží zhotovovanými měchy, které s počátku uváděny v pohyb silou lidskou, později vodním kolem.[37])

Roku 1507 přechází novohradský hamr smrtí Beneše Černohorského z Boskovic na jeho, tehda ještě nezletilé děti Tasa, Jaroslava, Jana a Dobeše. Do jejich zletilosti spravoval hamr jejich poručník Ladislav z Boskovic a na Třebové.[38]) Stalo se tak asi proto, že hlavně na Třebové sedící páni z Boskovic až nadmíru se vyznali v hornictví a železářství, jsouce sami v držení statku Rudy na panství Sovineckém, kde té doby hornictví a železářství bylo na značné výši. Proto vše, co v oboru hornictví a hutnictví od pánů z Boskovic podnikáno, bylo na všech panstvích, tedy i na Novohradsku stejné, hlavně proto, že veškerá nařízení (perkrechty), která pro »roudské hory« od pánů z Boskovic zvláště vystavována, i na jiná panství byla přenášena. U nás dolováno až do těchto časů podle horního pořádku či »perkordnunku« jihlavského, a teprve páni z Boskovic dávali svá zvláštní nařízení či pořádky hlavně proto, že

37) Líčíme dle pozdějších zpráv a kresby z r. 1613, které obsahuje víd. arch. Lichtenst. sub Aussee 2 (Bergwerk) zvláště akta 1570, 1576, 1625.

38) Paměti Černé Hory 70.

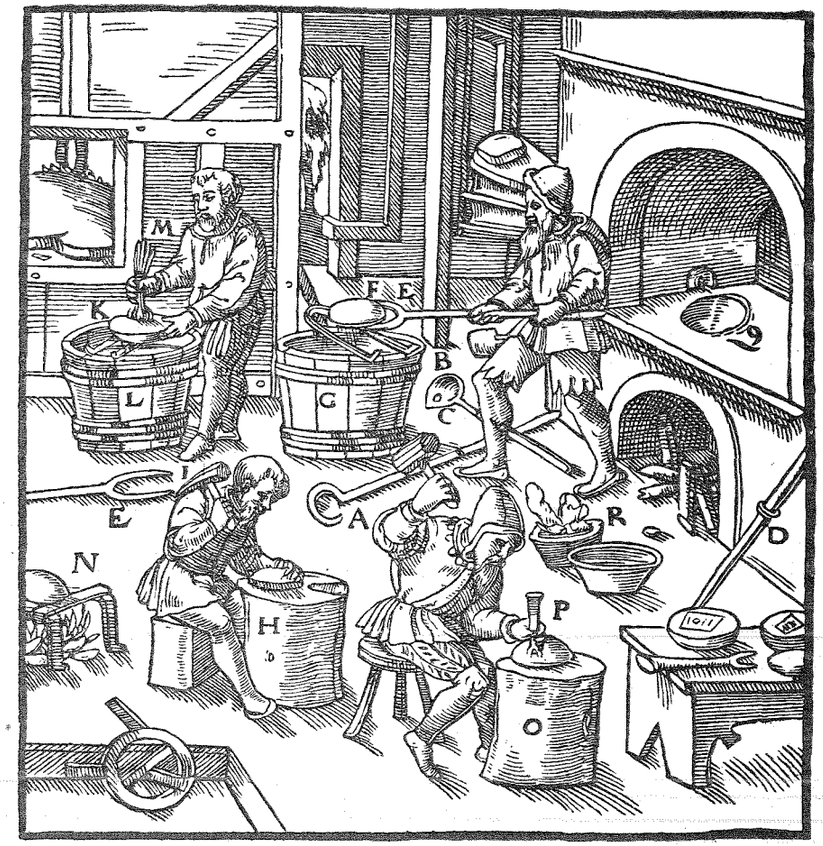

Středověké hamry.
(Reprodukce orig. z r. 1550 pocházejícího díla Agricoly.)

»dotyčný jihlavský pořádek dostatečně držán býti nemůže«, a proto již r. 1539 pan Kryštof z Boskovic a na Třebové vydal zvláštní hornický řád a podobně i r. 1570 Jan z Boskovic a na Třebové.[39]) Řečené řády byly směrodatné i pro Olomoučany a okolí hlavně proto, že boskovští páni jak úředníky, tak i horníky a železáře z jednoho panství na druhé volali a současně i stejné poměry všude zaváděli.

39) Vysvítá z četných aktů víd. arch. Lichtenšt. sub Aussee 2 (Bergwerk).

Novohradský hamr přešel dne 10. dubna 1526, když synové zemřelého Beneše dorůstali a o zděděné statky se rozdělili, z polovice do vlastnictví Tasa a z polovice Jaroslava Černohorského z Boskovic.[40]) Polovici Tasovu, který často dlel mimo zemi, spravoval jeho bratr Jaroslav a tak bylo až do 28. října 1530, kdy navrátivší se Tas sám převzal celý hamr i s novohradským panstvím, ke kterému patřila tehda ves Polom a dvůr v Bilovicích.[41])

Za několik roků, totiž r. 1542, Tas zemřel a o novohradský hamr nastaly mezi dědici soudy hlavně proto, že nebylo řádné poslední vůle. Teprve roku 1548 bylo soudně rozhodnuto, že novohradský hamr i s panstvím Novým Hradem dědí bratři Jiří Kryštof a Oldřich Kryštof z Boskovic.[42]) Řečený soudní nález praví, že »poručen zámek Nový Hrad i s hamry a pustou vsí Polomí, mlejnem na Ponikvi, jakož i dvořákem v Bilovicích a čtyřmi lidmi co k tomu dvoru náleží«, řečeným bratřím,[43]) kteří bydleli tehda mimo zemi v Dolních Rakousích, ponechávajíce správu hamrů novohradskému purkrabímu.

Hlavně asi velká vzdálenost od novohradského statku k ostatním dolnorakouským statkům byla toho příčinou, že jmenovaní bratři postoupili dne 17. října 1557[44]) novohradský hamr i s ostatním novohradským panstvím panu Albrechtovi Černohorskému z Boskovic, současnému majiteli Bučovic, čímž přichází novohradský hamr v držení jednoho z nejslavnějších členů starobylého rodu z Boskovic. Albrecht z Boskovic byl dobrý hospodář a všeho si všímal. Nemalou péči věnoval novohradským hamrům, které té doby spravovali černohorští purkrabí či úředníci, často sem dojíždějíce. V době 1558—1559 byl to Markvart Čísvic z Borové, r. 1560 Matouš Bendera z Bavorova, r. 1561—1563 Petr Bedřichovský z Lomné, r. 1566 Hynek Kokorský z Kokor, r. 1568—1571 Sigmund a Šťastný Konáčové z Hodištkova,[45]) jak vidíme, vesměs osoby vládycké či rytířské, pocházející hlavně z rodů kdysi bohatých moravských zemanů či vládyk, které svůj majetek prohospodařily. Hamry byly dosti zanedbané, a proto r. 1569 pomýšlel Albrecht na jejich opravu a častokráte ptá se v dopisech svého úředníka (tenkráte Koňáče z Hodištkova), »co do nich jest třeba základu« a jaký užitek nesou. Poměrně ve-

40) Obšírně Paměti Černé Hory 73—74.
41) Jak dříve 75—78.
42) Jak dříve 83. Na hamry a ostatní panství Nového Hradu činily v první řadě nárok po Jaroslavovi pozůstalé jeho dcery Braxida, Libuše, Kateřina a Anna, které držely Černou Horu.
43) Obšírně Paměti Blanska 403, Černé Hory 83.
44) Obšírně Paměti Černé Hory 90—91, Paměti Blanska 403.
45) Paměti Černé Hory 97—99.

liká spotřeba dřevěného uhlí, kterého se často nedostávalo, nedovolovala stálého provozu hamrů a pracovalo se obyčejně v zimě »až bylo uhlí a vody dostatek«. Roku 1569 hlavně pro řečené nedostatky (uhlí) hamry půl roku vůbec stály.

Neméně staral se Albrecht o dobývání železné rudy, a když zde byl nedostatek, nařizoval (r. 1571), aby také na panství úsovském »úředníci rudu hledali«.[46])

V dobývání železné rudy a v železářství byly Albrechtovi směrodatné poměry panství Sovince, které patřilo jeho příbuznému Janovi z Boskovic a na Třebové, a kde dolováno na rudu »na gruntech« Plinkoutských. Zde také dostal Albrecht r. 1570[47]) od uvedeného Jana z Boskovic každou devátou tak zv. hylu železné rudy z oné »železné štoly, na kterou Jan z Boskovic a na Třebové na svých dědičných gruntech Plinkoutských s veškerými osobami náklad učinil.« Tak zv. hyle (z něm. Hülle) byla tehdejší míra pro vydobytou rudu, a také zde na Olomoučansku na ni počítali; odpovídala důlním vozíkům, bubnům či huntům[48]) a měla okolo 15 tehdejších centů váhy. Roku 1576 byla hyla vykopané rudy na Sovinecku za 20 grošů, kteráž cena i pro naše poměry jest směrodatná,[49]) právě tak jako tamější »perkordnunky« či horní řády, z kterých jest nejzajímavější onen z r. 1570, který Kryštof z Boskovic a na Třebové »ze zvláštní milosti a daru všemohoucího Boha k rozmnožení chvály jeho a mnohým lidem k dobrému prostředku na horách roudských v Markrabství moravském ležících, udělil pro své panství Sovinec, na kterém dříve Jihlavský pořádek držán byl...«[50])

Uvedeme zde několik artikulů předeslaného řádu.

Art. 2. Ustanovuje se na těch horách roudských perkmistr a také hejtman a vedle perkmistra dva přísežní aneb kolik by jich bylo třeba, horám rozumějící, jednoho písaře a jednoho písaře horního, bylo-li to třeba; pozměníní dolepsaných artyklů není ani hejtmanovi ani perkmistrovi dovoleno bez mé vůle, ani jiným úředníkům, totiž šichtmistrům a štejgerům.

46) Doklady Paměti Černé Hory 110.

47) Obšírně akta víd. arch. Lichtenšt. sub Aussee 2 (Bergwerk). Zde také prodej panství Sovince s Frydlantem, Loučkou panu Lorencovi Ederovi-ze Šťavnice r. 1576.

48) Doklady z r. 1613 uvádí Vlastivěda Unčovský a Rýmařovský okres 187 dodávajíc, že r. 1613 měla hyle 16 centů a od vození jedné hyle se platilo 5 grošů.

49) Uvádí akt. 1576 prodej panství Sovince, viz dřívější poznámku. R. 1625 byla na Sovinecku hyla rudy za 24 grošů jak hlásí tamější úředník Kotulínský z Kotulína (akta víd. arch. Lichtenšt. Aussee 2 Bergwerk).

50) Na nejvýše zajímavý originál uvádějící 104 hornické artikule. Orig. je psán v českém jazyku, objasňuje staré názvosloví hornické (kverky, czauky, czechy, nákladníky, prameny, mutunky atd.). Orig. nachází se ve víd. arch. Lichtenst. sub rukopisy Hs 844/661.

Středověké dolování na železnou rudu.
(Reprodukce z r. 1550 pocházejícího díla Agricoly.)

Art. 5. Perkmistr má v horách roudských dávati propůjčky a přijímati mutuňky. Od každé té propůjčky má cedule vzíti, na které hodiny ta propůjčka se stala.

Art. 6. Když propůjčka se stane, má každý ve dvou nedělích svůj czauk, to jest pramen vždy odkrýti a otevříti, kteréhož perkmistr má ohledati, aby ne jináče nežli na kluftách a czaucích, to jest na pramenu rudy propůjčil.

Art. 8. Každý týden má perkmistr spolu s přísežnými, totiž ve středu, a jestliže by na ten den se svátek trefil, na druhý den při nejmenším od 12 hodin až do jedné hodiny na půl orloje pospolu býti a všechny propůjčky, svobody potvrzovati.

Art. 10. Jeden každý přijímač starých dolů má ihned po přijetí zjevně listy přibíti, který důl přijal, a toho listu přibitého čtyři neděle nechati a kteřížto starší předešlí nákladníci a kverkové zase k dílu svým se navrátiti by chtěli, to se jim brániti nemá.

Art. 104. Perkmistr může podle práva trestati a pokutovati.

Art. 106. Kdyby někdo na horách roudských beze příčiny mord učinil, tomu ty hory věčně zapověděné mají být.

Art. 107. Kdyby někdo na dole ruky aneb nohu zlámal, to ti, kteří důl drží a který užitek nese, na osm téhodnů jeho lon aneb mzdu a lékaře mají zaplatit. Kdyby důl ještě užitku nenesl, tak má po čtyři neděle míti lon a lékař má býti zaplacen.

Art. 110. Co se svěcení svátků dotýče, ty také mají nařízeným způsobem zachovány býti jmenovitě tyto: neděle, o vánocích tři dni o Svatodušních svátcích tři dni, památka Panny Marie, v celém roce čtyři dny apoštolských svátků, a to Jana křtitele den, Nového léta a také památka tří králů.

Zajisté příslušný úřad pro zdejší roudské hory býval buď na Novém Hradě aneb na hradě v Černé Hoře, poslední se nám zdá býti pravděpodobnější, jelikož i jiná vrchnostenská zařízení se tam nacházela.

Jak se tehdy u nás dolovalo, ukazuje současná rytina, kdežto jiné současné vyobrazení představuje nám tehdejší život v hamrech.[51]) Z četných okolností vysvítá, že volal náš Albrecht Černohorský z Boskovic jak četné havíře, tak i železářské odborníky z panství sovineckého na Olomoučansko a do novohradských hamrů, a pozdější, převážně německá jména četných zdejších havířů a zaměstnanců z hamrů jsou toho důkazem. S mnohou rodinou setkáváme se v těchto krajinách až dodnes.

51) Obě vyobrazení jsou reprodukce obsáhlého díla o hornictví a železářství, pocházející z r. 1557 od Agricoly (vydání 1621 Basel Bergwerksbuch).

Novohradský hamr za časů Albrechta Černohorského byl značně zveleben a téměř celé okolí zásoboval železem. Mnoho železa dodáváno

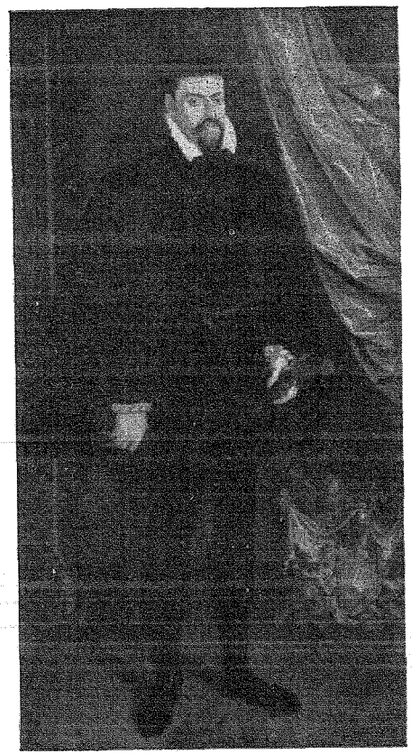

Albrecht Černohorský z Boskovic,
držitel novohradských hamrů v době 1557—1571.
(Reprod. olejomalby z r. 1556 v zámku lednickém.)

do Brna a nemenší spotřeba byla v okolí. Až dodnes vidíme na zdech t. zv. černohorského zámku mohutné železné skoby a železa »ku stahování zdí«, vesměs to výrobek novohradských hamrů, pocházející z roku

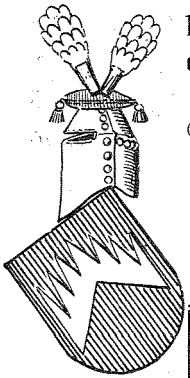

Znak rodu z Boskovic.

Rodokmen Černohorských z Boskovic, pokud byli v držení vil-denberských čili novohradských hamrů, nynějších adamovských železáren.

(Tučně označení jsou přímí držitelé hamrů a jejich posloupnost označují římské číslice; ostatní údaje značí význačnější události z jejich období vzhledem k hamrům.)

I. Vaněk ml. z Boskovic
a na Černé Hoře
1410 zástava Nov. Hradu

Beneš Č. z B.
a Budišova
1420 – 1475
Ψ Machna
ze Šternberka

II. Oldřich Černoh. z B.
a na Novém Hradě u Blanska
1420, 1421 zástava Nov. Hradu (1432 †)

Vaněk Č. z B.
a Letovic
1432 – 1466
Ψ Johanka
z Vlašimě

IV. Dobeš Čern. z Boskovic
1471
(† 1493)

V. Beneš Čern. z Boskovic
1497 Nový Hrad
1506 obnovil hamry
1506 královská privilegia

III. Jindřich st. z Boskovic a na Svojanově
1432 dědictví Nov. Hradu
1440 Nový Hrad.

Václav Č. z B.
a na Račicích (Letovicích)
1458 — 1482

VI. Jaroslav Čern. z Boskovic
(1507)
1526 dědictví
1530 postupuje Nový Hrad a hamry

VII. Tas Černoh. z B.
1526 dědictví
1530 dostává Nový Hrad a hamry
1548

Ladislav Č. z B.
a na Třebové
1480 1520

Oldřich Č. z B.
na Trnávce a Cimburku
1463 – 1500

Braxida 1548 | **Libuše** 1548 | **Kateřina** 1548 | **Anna** 1548
(soudní pře o dědictví Nov. Hradu a hamrů).
VIII.

Kryštof Č z B.
a na Třebové
1520 — † 1550

Václav Č. z B.
a na Bučovicích
† 1554

Jiří Kryštof Č. z B. a na Lávě
1548 Nový Hrad a hamry
1557 předal hamry Albrechtovi z B.

Oldřich Kryštof Č. z B. a na Lávě
1548 Nový Hrad a hamry
1557 předal hamry Albrechtovi z B.

IX.

XI. **Jan Šembera Č. z B. a na Bučovicích a Č. H.**
1571 - 1597

X. **Albrecht Č. z B. a na Bučovicích a Černé Hoře**
1557 – 1571

Anna Marie Č. z B
na Černé Hoře, Litovli a Úsově
† 1625 6./6. na Plumlově
Ψ Karel z Lichtensteina 1592

XII. **Kateřina Č. z B. a na Bučovicích a Pozořicích**
1597 — † 1637 27.1. na Bučovicích
Ψ Maxm. z Lichtensteina 1597

Privilegium krále Vladislava z roku 1506 udělené novohradským hamrům, nynější adamovské strojírně.

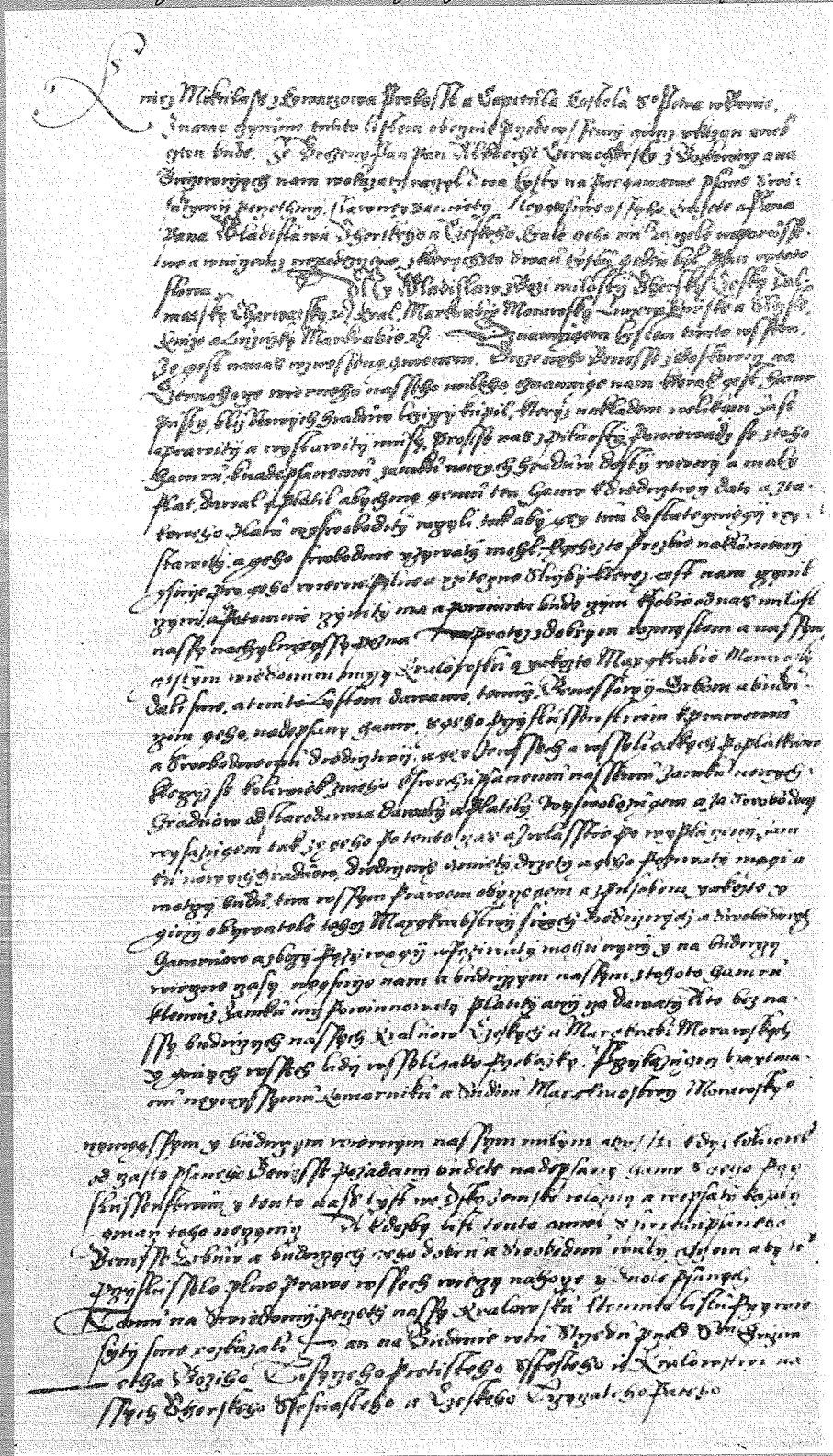

Král Vladislav osvobozuje novohradské hamry od všech poplatků, které platívaly ku Novému Hradu.

(Reprod. orig. nacházejícího se ve vid. arch. Lichtensteinů. Orig. jest ověřený opis Mikulášem z Kovačova, toho času proboštem kapituly u sv. Petra v Brně.)

1561, kdy pro tuto novostavbu veškeré potřebné železo sem dodáváno. Nejen tvar svědčí o značné dovednosti tehdejších kovářů novohradského hamru, ale i dnešní stav při stáří téměř 370 roků svědčí o výborné tehdejší jakosti výrobků.[51a])

Škoda, že přičinlivý Albrecht Černohorský z Boskovic se brzo se světem rozžehnal a jeho smrtí (zemřel 7. srpna 1572) přešly novohradské hamry na jeho bratra Jana Šemberu Černohorského z Boskovic, sídlem na Bučovicích, který si více hleděl radostí vezdejšího života nežli hospodářství. Novohradský hamr zůstal i nadále pod dozorem černohorských úředníků či purkrabí, z kterých sem dojížděli v době okolo 1572-5 David a Arnošt Čadrbanové, z Gosvic, 1579 Jan Hoštický z Hoštic a později okolo r. 1595 Jan Bílovský. Jan Šembera z Boskovic držel novohradský hamr až do své smrti, která ho zastihla dne 30. dubna 1597. Dědičkami hamrů stávají se nejdříve společně dvě jeho dcery Anna Marie a Kateřina Černohorské z Boskovic. Dle vzájemného ujednání dne 10. října 1597 převzala novohradský hamr i s panstvím Novým Hradem a Pozořicemi a Bučovicemi Kateřina, dosud svobodná a po r. 1597 provdaná za Maxmiliána z Lichtensteinů, čímž novohradský hamr, jsa téměř 190 roků v držení staromoravského rodu z Boskovic, přechází v majetek starobylého, z Dolních Rakous pocházejícího rodu z Lichtensteinu.

Období rodu z Lichtensteinu od r. 1597—1684.

Převzetí novohradských hamrů rodem z Lichtensteinu znamená pro hamry počátek nového vzestupu hlavně proto, že tehdejší Lichtensteinové byli dobří hospodáři, všímali si statků, opravovali je a zaváděním i z ciziny sem přinesených novot nemálo zvelebovali. Novohradský hamr od převzetí jeho Maxmilianem z Lichtensteinu nepodléhal více správě černohorských vrchnostenských úředníků, nýbrž byl řízen z Pozořic, kam bývalé novohradské panství přičleněno a kde se veškerá práva také soustřeďovala. Jinak byl cestou tohoto vrchnostenského úřadu podřízen hlavní a ústřední správě lichtensteinských statků do Valdic, avšak teprve po r. 1630.

Hned po převzetí novohradských hamrů počato s opravou a znovuzřízením jejich, při čemž zase voláni odborníci jak v hornictví, tak v že-

51a) Paměti Černé Hory 103—108, vidíme je na t. zv. staré sýpce. Na starém černohorském zámku či hradě bylo celé skladiště železa při t. zv. zeughausu.

lezářství z panství sovineckého a úsovského, rovněž tehda Lichtensteinům patřícího. Tavicí pece, tehdy zvané »dýmací pece«, nebyly tehda ani v Úsově ani zde v pořádku, a proto zavolán r. 1613 odborník Michl Glockner (z Čech), aby nejprve úsovské dýmací pece stavěl. Současná kresba z r. 1613 nám dobře tehdejší dýmací pec znázorňuje, při čemž udáno, že měch byl zhotoven ze tří volských kůží.[52]) Hornictví podporováno zde udělováním zvláštních horních výhod či horních svobod, ve kterých ha-

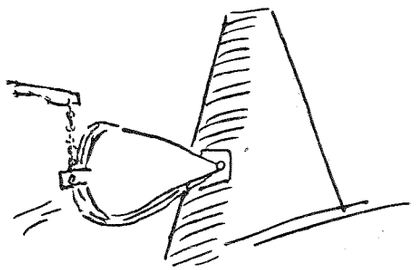

Dýmací pec z roku 1613.
(Reprodukce současné kresby.)

vířům přislíbena svoboda majetku a volné s ním nakládání a kšaftování, volnost budování domků a zahrad. Ke stavbě štol dodáváno jim bezplatně potřebné dřevo a i jiné výhody měli, aby byli co nejvíce na podporu[53]) dolování, které válkou třicetiletou nemálo bylo zanedbáno.

Zajímavé jsou nejstarší rozpočty výroby železa, pocházející ze dne 25. srpna 1632,[54]) které uvádějí:

3 hyly železné rudy dají 5 centů surového, t. zv. kouřového železa,
5 centů surového železa dává 4 centy tyčového železa kovaného,
1 cent kovaného tyčového železa stojí 4 tolary 9 grošů (moravských),
4 centy kovaného tyčového železa stojí 16 tolarů 15 grošů 4 denáry.

K vyrobení kovaného tyčového železa z 5 centů surového či kouřového železa jest zapotřebí:

52) Vše dle aktů víd. arch. Lichtenst. sub Aussee 2 (Bergwerk). Řečený Michl Glockner byl ze Schneeberku z Čech.

53) Uvádíme dle aktu z r. 1623 dne 20. září Karl v. Lichtenstein Bergfreiheit für die Herrschaft Kostelec in Schwarzwald gelegen, orig. víd. arch. Lichtenst. akta panství. Zde v Kostelci dolováno též na stříbro, zlato, měď a síru. Hornictví týkají se četná akta panství Goldstein Hammer (Franzensthal) Schwarzkosteletz.

54) Orig. víd. arch. Lichtenst. sub Aussee 2 (Bergwerk akt. 1625).

rudy čítá se na 5 centů sur. železa 3 hyly v ceně	2 tolarů		
dovozné rudy do hamrů stojí	1 tolar	6 gr	
uhlí ku dýmání a kování celkem 5 vozů, každý vůz po 8 groších, činí	1 tolar	10 gr	
dovozné za těchto 5 vozů po 5 groších, činí .		25 gr	
mzda[55]) při výrobě přímo		15 gr	2 d
mzda[56]) (všeobecný podíl)		20 gr	4 d
celkem vydání	6 tolarů	16 gr	6 d
prodejem docílí se za vyrobené tyčové železo .	16 tolarů	15 gr	3 d
zůstává přebytek (při spotřebování 3 hyl rudy) .	9 tolarů	28 gr	4 d
připadá na 1 hylu rudy čistý přebytek . . .	3 tolary	9 gr	3½ d.

Na mzdě počítalo se roku 1694 od kování 1 centu tyčového železa 5 grošů 2 denáry a totéž od 1 centu t. zv. mincového železa.[57]) Novohradské hamry v této době již pravidelně pracují a vyrábí se kromě kujného železa hlavně pro spotřebu okolních i brněnských kovářů také potřebné hospodářské nářadí, tehda hlavně radlice, pluhy, krojidla, obruče na vozy, hřeby, řezací truhlice, brány a kosy, vesměs určené v první řadě pro lichtensteinská panství (do dvorů), v druhé řadě do poddanských statků, u kterých do té doby každý měl t. zv. přídělek, pozůstávající z nejnutnějšího hospodářského nářadí.[58])

Roku 1643 přichází novohradský hamr i s ostatním panstvím v držení Karla Eusebia z Lichtensteinů, který s nemenší pílí se stará jak o hornictví, tak o hamry. Nejen v novohradských hamrech, ale i v oskavských hamrech se staví a pilně opravuje. V Oskavě budují r. 1649 novou tavicí pec a nový hamr a zvláště dovedný je tamější mistr slévač Michl, který docházívá i do novohradských hamrů, aby zde zastupoval scházejícího právě »mistra slévače«.[59]) Práce je v novohradských hamrech dosti, a proto i robotou povinní mají dosti pilno, neboť veškerá práce v novohradských hamrech koná se okolními obcemi robotou povinnými. Robotou se kácí a sváží dřevo, dováží ruda, nakládá uhlí a placeni jsou pouze havíři, hamerští kováři, uhlíři, hamerští a kovářští mistři, hamerští šafáři a samozřejmě hamerský správce, tehda první osoba v hamrech.[60])

55) Eisenbläser, Hüttenschaffer, Schlacken-Laufer.

56) Hammerschmied und Kohlenschütter.

57) Akta víd. arch. Lichtenst. sub Aussee (Bergwerk) akt ze dne 25. srpna 1634 tyčové železo = Raucheisen, mincové = Münzeisen. Mzda placena hamerským kovářům (Hammerschmied).

58) Paměti Černé Hory 422. Paměti Blanska 146.

59) Vysvítá z aktů víd. arch. Lichtenst. Aussee 2 (Bergwerk).

60) Vše vysvítá z pozdějších aktů Adamsthaler Hammer víd. arch. Lichtenst.

Klidný vývoj novohradských hamrů byl přerušen válečnými událostmi, které již r. 1639-40 se daly předvídati, kdy četné pluky císařského vojska zde v okolí ubytované aneb zdejší krajinou procházející nemálo celý kraj »šacovali«, totiž vymáháním naturalií a jiných kontribucí trápili. Horší doba byla v l. 1642 a zvláště 1645, kdy švédská vojska navštívila

Karel Eusebius z Lichtensteinu,
držitel novohradských hamrů v době 1643—1684.

zdejší kraj a zle zde řádila. Považíme-li, že tehda byl Švédy vypálen rovněž Lichtensteinům patřící Nový Hrad, jest pravděpodobné, že vydrancován, ne-li snad i vypálen novohradský hamr, kolem kterého se bujná švédská soldateska často ubírala.[61])

Novohradský hamr měl na štěstí v těchto smutných dobách přičinlivého držitele v osobě Karla Eusebia z Lichtensteinů, který od r. 1643 hamr s ostatním panstvím spravoval a po švédských válkách s nemalou péčí, jak vše ostatní, obnovil, takže r. 1660 se v hamrech zase pravidelně pracovalo. Té doby novohradský hamr záleží pouze z několika (asi tří) budov, osada kolem hamrů ještě vůbec nestojí, a proto také tehdejší,

61) Obšírně i s doklady Paměti Blanska 145 - 153, 406.

jinak již přesná akta, žádné osady neuvádějí.[62]) Veškerá práce jak přímo v hamrech, tak i spojená se svážením rudy, obstarává se robotou z okolí, a v první řadě byli to poddaní z blízkých Olomoučan, kteří zde pracovali.

Před rokem 1660 a dříve (kolem 1640) byl to půlláník Vávra Šilhavý, jehož půllán držel dříve Václav Šilhavý, z podsedníků býval zde Tomáš Čuma (dříve Petrželka), Jakub Blažků, Jakub Mazátko (dříve Havel Čůma), Martin Blažek (dříve Šimon Blažek), Martin Vodička (dříve Jan Výtočník), Říha Syrový (dříve Macek Syrový).

Robotníků, zvláště s koňmi, se často nedostávalo, a pozořičtí úředníci měli nemalé zlosti a nepříjemnosti, když i z dalších osad, ba i z Černé Hory nutili poddané, aby robotovali v novohradských hamrech,[63]) které tehda spravoval (před rokem 1684) hamerský správce Tomáš Adler, kdežto z pozořických úředníků, kteří sem častěji dohlédali, známe ještě z dob švédských válek B. Slavíka (Slavického), později r. 1660 Jana Pařízka, jehož rod i později ve zdejším okolí nacházíme.

Co se výroby týče, vysvítá ze starých zpráv, že kromě zhotovování kos a výroby již dříve uvedeného hospodářského nářadí (srpů, sekyr, radlic, bran, řetězů atd.) započato hned po švédských válkách s výrobou dělových koulí a děl (totiž lití dělových rour), která výroba byla mnohem výnosnější nežli výroba kujného, t. zv. tyčového železa, které sice tehda pro svou jakost bylo v celé Moravě hledaným a vyhlášeným. Zajímavé jest vysvědčení[64]) ze dne 3. září 1676, které oceňuje zde vyrobené železo, pravíc, že

»..zdejší železo jest nejlepší z celého markrabství Moravského a dá se lehce a krásně pevně zpracovati...«,

čili jak v originále doslovně psáno: »... dass sich Eysen so leicht und schön zäch arbeiten lasset unt für eines der besten so in gantzen Marggrafthumb Mähren gefunden...« Zajisté krásné vysvědčení dobré pověsti výrobků novohradských hamrů již před více než 350 lety!

Přičiněním Karla z Lichtensteinů novohradský hamr zkvétal a záhy uvažováno o postavení nové hutě, hlavně proto, že suroviny stále se nedostávalo. Obtíže činil občasný nedostatek rudy, ne snad vykopané, ale do hamrů nedopravené; v dobách po švédských válkách a později bylo tak hlavně pro úplný nedostatek potahů, jelikož švédské vojsko z celého

62) Lánský rejstřík panství Pozořic orig. zemský archiv Brno.
63) Vysvítá z aktů víd. arch. Lichtenst. Adamsthaler Hammer.
64) Orig. ve víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 2 (Adamsthaler Hammer) dopis psal S. Neuwirt.

okolí veškeré koňstvo pro své potřeby jak z poddanských statků, tak i z vrchnostenských dvorů pobralo.

Karel Eusebius z Lichtensteinů hornictví na Olomoučansku ze všech sil podporoval a zajímavé jsou soudobé relace z r. 1670 i z ostatních jeho panství,[65]) kde pátráno po nerostném bohatství. Železné rudy dobré jakosti bylo dostatek u Olomoučan. Na panství úsovském byla měděná ruda ve velkém množství.[66]) Na panství valdštýnském již r. 1626 nalézali lidé granáty a zlato a r. 1668 dolováno zde na antimon a ještě r. 1677 stály zde antimonové hutě. Také v blízké Černé Hoře otevřeli r. 1673 novou štolu a v hloubce 8 sáhů přišli na novou rudu (zde ledkovou či sanytrovou). Zde pracovalo tehda 8 havířů.[67])

Co se dříve uvedené výroby nábojů a děl týče, byl pro ni hlavně tehdejší rádce Karla Eusebia z Lichtensteinů Karel Reichart, pozořický hejtman, který dopisem ze dne 24. ledna 1684 doporučuje hlavně lití kusů či děl, ohnivých koulí či ručních granátů, ohnivých hmoždířů dokládaje, že uvedená zbroj se v brněnských vojenských zbrojírnách často po 10 až 15 centech (váhy) prodává. Karel Reichert vyjednával v té věci současně s brněnským velitelem pevnosti Špilberku panem ze Zwiesendorfu(?) a úředníkem císařské zbrojnice v Brně Pavlem Happelem. V novohradských hamrech vyrobeny současně za účelem vyzkoušení některé dělové koule a ruční granáty a císařská válečná rada měla provésti jejich zkoušku, zda odpovídají či jsou lepší nežli ty, které až doposud dodávány z pernštýnských hamrů, totiž ze Štěpánova.[68])

Jak novohradské hamry v polovici 17. století vypadaly, dá se dle starých pamětí přesně vylíčiti. Hutě stály těsně při vodě, takže struska shazována přímo do vody. Výhní bylo více, hamry byly dvoje, jeden t. zv. velký a druhý zvaný malý, kde mimo jiné kovány kosy; stoupa ještě nestála a již tehdy pomýšlelo se na její stavbu, která měla státi 40 zl. Poblíže hamrů byl hospodářský dvůr se stájemi pro hamerské koně, kterých bývalo okolo 6 párů, nedaleko hamrů byla zvláštní budova pro správce hamrů, kterým býval okolo 1685 Tomáš Adler.

Jak jsme předeslali, přičiněním Karla Eusebia z Lichtensteinů novohradské hamry nemálo se povznesly a také jeho nástupce, jeho syn Jan Adam Ondřej z Lichtensteinů, který r. 1684 novohradské hamry převzal,

65) Akta víd. arch. Lichtenst. sub Goldsteiner Hammer (Franzensthal).
66) Naleziště uvádí se obec Bladensdorf.
67) Nová doposud nezařaděná akta víd. arch. Lichtenst. sub Czernahora.
68) Dopis v aktech víd. arch. Lichtenst. vložen sub Possoritz Olomutschaner Glashütte ! ! Zwiesendorf jest asi hrabě Zinsendorf.

nemálo se přičinil, aby otcem počaté dílo dále vzkvétalo. Hlavně jeho zásluhou bylo, že i po roce 1684 novohradské hamry nejen značně byly rozšířeny a výroba jejich všestranně přizpůsobena a zvelebena, jak později uvádíme. Za jeho života počato při rozšiřování novohradských hamrů se stavbou nových, hlavně pro hamerské lidi potřebných domků, a tak dán základ k budoucí vzrůstající osadě, která dle něho nazvána Adamovem a hamry od té doby nazývány adamovskými. Název Adamov jsme ve starých aktech našli po prvé dne 2. ledna 1685[69]) a soudíme, že ihned při převzetí hamrů Janem Adamem, tedy r. 1684, byl zaveden.

Období adamovských hamrů 1684—1712.

(Doba Jana Adama Ondřeje z Lichtensteinu.)

Jan Adam Ondřej z Lichtensteinu byl podobně jako jeho otec přičinlivý hospodář a samozřejmě že ihned po převzetí panství hleděl se přesvědčiti, jaké opravy neb zlepšení by v novohradských hamrech provedeny býti měly. Tehdejší pozořický hejtman Jakub Václav Prokeš prohlédl za tím účelem celé hamry, a jak z jeho dopisu z 24. března 1685 vysvítá, byl celkový stav hamrů dobrý. Některé opravy měly býti provedeny při hamerském vodním kole, nacházejícím se při fryšovně, a současně pomýšleno na stavbu stoupy. Větší opravy byly provedeny následujícího roku 1686—1687, kdy rovněž na popud pozořického hejtmana Prokeše opravoval boskovický tesařský mistr Jiří Veliký »lamfešty čili vantroky«, hořejší stav, »kterým se voda žene do rybníků a do hamrů«; spravoval současně hřídele a začátkem roku 1687 vyměněny dva páry nových dýmacích měchů (jeden pro tavicí pec a druhý pro fryšovnu). Rovněž prováděny opravy u »dolního hamru«, kdežto »horní hamr« byl zcela v pořádku.[70]) V době r. 1695—1701, kdy hamry měl pronajaty nájemce Kopel, mnoho neobnovováno, ačkoliv stav obou tavicích hutí byl dle přípisu bučovického úředníka velice špatný[71]) a pouze v lednu r. 1701 stavěno zde a cihly dováženy sem až z Morav. Třebové, která rovněž byla panstvím Lichtensteinů. Rozsáhlé stavby provedeny v hamrech během roku 1712, kde kromě četných oprav vystavěn při hamrech »nový mlecí a deskový

69) Původní dopis ze dne 2. ledna 1685 ve víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz ad. 2.
70) Vše vysvítá z dopisů pozořického hejtmana Prokeše 25./6. 1686, 23./1. 1687 jakož i jeho nástupce hejtmana Ungera 13./2. 1687 vše vid. arch. Lichtenst. Possoritz 2 (Adamsthaler Hammer).
71) Přípis ze dne 23./10. 1700 kde píše beide Gies oder Schmelzoffen sind ruiniert.

mlýn«, jakož založeno současně více milířů a zřízeny dva nové rybníky. Ohledně mlýna podotýkáme, že již dříve stál zde t. zv. malý mlýn, který r. 1695 současně při pronajímání hamrů S. Koplem byl rovněž pronajat.

Milíře a dva rybníky zřízeny na rovinném pásu podél řeky Svitavy, právě v místech, kde jinak byly louky olomoučanských sousedů, kteří tím přišli ke škodě, takže bylo nářků na tehdejší ústřední správu, která poškozeným vyšla vstříc, poskytnuvši jim bezplatně dřevo k stavění a pálení.[72])

Výroba v hamrech byla v období 1684 až 1712 nejen poměrně značná, ale i pestrá, neboť kromě běžných výrobků železa litého a kujného hospodářského nářadí padá v tomto období hlavně na váhu výroba válečného materiálu, děl či kusů a nábojů, a jako zvláštnost výroba strojů a přístrojů pro zařízenou Lichtensteinskou kroměřížskou mincovnu.

Celkem třeba povědětí, že práce byla závislá na zásobách rudy a uhlí a pracovalo se dle toho nepřetržitě 4, 8 až 12 neděl, načež nastala ve výrobě přestávka, až bylo zase dosti zásob. Zajímavým jest, že též »pro velkou zimu« se nepracovalo, jak to bylo roku 1685 v lednu, za času hamerského mistra Ondřeje Pauera, kdy jeho pomocníci Jiří Klíma, Jiří Liška a Jiří Procházka »pro velkou zimu šest neděl pracovati nemohli«.

Ve »šmelcovně« se pracovalo pilněji, často bez přestávky až 15 neděl, a jelikož zde bylo třeba stálého vycvičeného dělnictva, nepropouštělo se toto ani »ve vakantní čas« a platilo se jim týdně až po 1 zl na jednoho pomocníka.

Současně se pracovalo v obou hamrech a obou pecích (1686) a pro výrobu žacích ručních kos byl zařízen »malý hamr«, kdežto na »velkém hamru« byla výroba objemnějších předmětů.[73])

Nejlépe posoudíme druh a množství výroby dle přehledu[74]) za r. 1692 až 1694, při čemž objasňujeme, že t. zv. termín sv. Jiří byla doba od sv. Michala až do sv. Jiří, tedy 6 měsíců, a termín sv. Michala byla ostatní doba.

O výrobě v době 1695 až 1701, kdy hamry byly pronajaty, mluvíme ve zvláštní kapitole. Celkem však vidíme po roce 1701 poklesnutí výroby železa, čehož příčinou bylo v době pronájmu méně intensivní hospodář-

72) Vysvítá z dopisů 24./1. 1712, 25./2. 1712 jak dříve.

73) Vysvítá z dopisu 25./6. 1686; malý hamr nazývá se zde Rohr-Hammer a zde mělo býti vyráběno zařízení pro mincovnu, pramen jak dříve.

74) Dle orig. ze dne 14. února 1695, pramen jako dříve.

Přehled výroby za rok 1692—1694.

Doba	tyčové železo		šínové železo		kouřové železo		pískové železo		formové železo		dělové koule		struska		dřevěné uhlí	ruda	staré železo	litá potrubí
	centů	liber	centů	liber	centů	liber	centů	liber	centů	liber	centů	liber	centů	liber	sáhů	hyl	centů	centů
termín sv. Jiřího 1692	418	13	7	71	6	60	30	32	–	–	–	–	4	–	–	–	–	–
termín sv. Michala 1692	599	43	–	–	–	–	20	20	15	–	237	43	–	–	1280½	–	–	–
termín sv. Jiřího 1693	471	39	29	66	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1709½	–	–	–
termín sv. Michala 1693	577	–	24[75])	–	–	–	–	–	5	74	27	–	–	–	–	335	–	–
termín sv. Jiřího 1694	440	39	9	10	–	–	30	11	19	89	–	–	–	–	–	193	119	–
termín sv. Michala 1694	547	25	29	19½	77	56	10	8	–	–	–	–	–	–	220½	218	–	90

ství, kdežto množství vydobyté rudy udrželo se na bývalé výši hlavně proto, že jsouc i nadále v rukou Lichtensteinů, bylo racionelně prováděno, jako dříve.

Přehled z doby 11. března 1701 až 18. června 1702 vše blíže objasňuje. Lepší hospodářství v hamrech po opětném jich převzetí do vlastní správy lze pozorovati rok od roku. Jeví se v přibírání většího počtu dělníků a nemalý vliv na zvýšení výroby mělo ovšem provedení četných oprav a novostaveb, jak již dříve jsme uvedli.

Ku připojenému přehledu 1701—1702 doplňujeme, že množství vyrobeného válečného materiálu zde uvedeno není, však celkově možno říci, že výroba roku 1702—1703 v poměru k roku 1692 se téměř zdvojnásobila a proti 1095 centům vyrobeného železa (všech druhů) roku 1692 za dobu 12 měsíců vykazuje níže uvedený přehled z doby od 17. července 1702 až do 4. dubna 1703 sumární výrobu okolo 1427 centů za dobu necelých 9 měsíců.[76])

Že adamovské hamry tak rychle vzkvétaly, sluší mimo jiné připočísti tomu, že Jan Adam z Lichtensteinů nejen že volal sem nejlepší od-

75) Obsahuje také železo k hotovení radlic (Pflugschar und Raysen Eysen).

76) Přehledy jsou sestaveny ze soudobých aktů dřívějšího původu. Cena 36 kr. uvedená při rudě znamená dovozné.

borníky, jak později uvádíme, ale zaváděl zde přímo vojenskou kázeň a pořádek, takže veškerá práce byla přesně vytčena. Pravidelné týdenní přehledy výroby a vykonané práce zasílány z pozořického úřadu do Valdic a adamovské hamry často navštěvovány hlášenými i nehlášenými lichtensteinskými komisemi a inspekcemi, které r. 1701 držíval Jan Jiří Ferdinand ze Zoffen. V březnu r. 1711 byl to Jan Antonín Gabriel, který

Přehled z doby od 11. března 1701 do 18. června 1702.

Druh výroby od 11./3. 1701 do 18./6. 1702		váha či objem	cena jednotlivě zl.	kr.
tyčové železo	centů	139	5	33
šínové železo	centů	35	6	33
zásoba tyčového železa	centů	153	5	33
zásoba šínového železa	centů	8	6	33
ruda	hyl	346	1	46
surové železo hutní	centů	33	–	–
dřevo	sáhů	2759	–	10½

z Černé Hory zde konal přehlídku a jeho úsudek o tehdejším stavu hamrů zní velice příznivě, a mimo jiné hlásí, že v obou hamrech a obou pecích se pilně pracuje, rudy a uhlí je dostatek, stav hamrů a pecí je uspokojivý a stavba nové hutě v t. zv. starém hamru, jak ji nákladem 1000 zl. chtěl stavěti pozořický hejtman Molitor, jest nepotřebná.[77])

Druh výroby byl v tomto období velice rozmanitý a kromě všech druhů železa, jak je uvádí přehled cen, vyráběno poměrně dosti litých železných trub. Roku 1709 měly hamry zvláštní objednávku na lití 16 podstavců a váha čtyř podstavců obnášela 2392 liber. Jednalo se tehdy o práci poměrně obtížnou, na které si tehdejší mistr slévač Jan Jiří

77) Vysvítá z dopisů 17./4. 1703, 1./5. 1703 pramen jak dříve.

Weidlich zvláště dal záležeti a dostával mzdy od 1 libry litiny 3 haléře, později 4½ haléře.[78])

Zařízení mincovny, Karlem z Lichtensteinů v Kroměříži vystavěné, bylo rovněž předáno novohradským hamrům a jednalo se o četné stroje, formy a přístroje, kterých mincovna potřebovala. O věci jednáno již delší čas a z Krnova poslány za tím účelem příslušné plány a formy

Přehled z doby od 17. července 1702 do 4. dubna 1703.

Druh výroby od 17./7. 1702 do 4./4. 1703		váha či objem	cena jednotlivě zl.	kr
tyčové železo	centů a liber	433	5	23
šínové železo	centů a liber	213	6	33
přebytek železa	centů a liber	30·54	—	45
pískové železo	centů a liber	65·85	5	—
surové železo	centů a liber	686·77	3	20
ruda na místě	hyl a košů	539·3	1	36
dřevo (štípané)	sáhů	5161¼	–	10½

k hotovení, jak se ukázalo, přístrojů poměrně komplikovaných. Výrobou byl pověřen tehda (1686) mistr hamrů Michal Pauer[79]) a věci určené pro zařízení mincovny pracovány na t. zv. malém hamru, kde jinak kovány kosy. V květnu 1686 byla již část věcí hotova a ostatní formy, které zde provedeny býti nemohly, odeslány nazpět do Krnova. Správu kroměřížské mincovny vedl 1696—1697 Simon Ondřej Sinapi, který býval ve službách Lichtensteinů také v Adamově, časem i v Blansku, jsa osobou nadmíru zajímavou, jak o něm ve zvláštní kapitole vypravujeme.[80])

78) Dopis ze dne 4. března 1711 pramen jak dříve.

79) Vysvítá z dopisů 7./5. 1686, 25./6. 1686 vesměs dřívějšího pramene víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 2 (Adamsthaler Eisenhammer).

80) V dopise ze dne 15./2. podepisuje se Simon Anton Sinapi Münz und Bergwerkinspektor in Kremsier.

Výroba válečného materiálu byla i v těchto dobách jedním z nejvýnosnějších pramenů příjmů, ježto výrobky byly poměrně lépe placeny nežli ostatní druhy kujného železa. S výrobou nábojů pro děla či kusy a hmoždíře, jakož i se zhotovováním ručních t. zv. ohnivých granátů započato již dříve, jak jsme předeslali. V tomto období výroba rozšířena a přistoupeno k lití dělových a hmoždířových rour a samozřejmě k sestavování úplných děl a hmoždířů. Pracováno jednak na výzbroji voj-

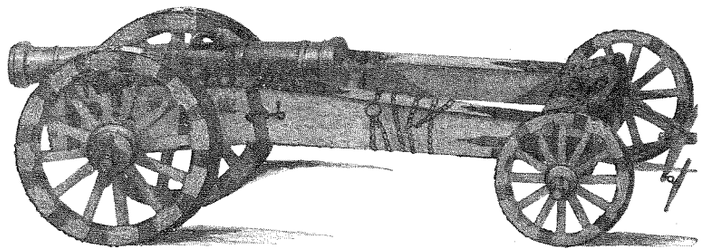

Jak vypadala v novohradských hamrech zhotovená děla.
(Reprodukce současného originálu)

ska a pevností (Brna, Hodonína), jednak na doplňování výzbroje Lichtensteinských zámků ve Valdicích, Bučovicích, Krnově a také v první řadě blízkého Nového Hradu, který jsa roku 1645 Švédy zcela zpustošen, dlouho ležel v ssutinách, posléze zase opraven a řádně vyzbrojen, takže sloužil za horskou pevnost, jak častěji se nazývá. S litím dělových koulí pokračováno již po roce 1680 a roční výroba činila několik set centů. Jeden cent čítán za 4 zl. Považíme-li, že tehda (r. 1692) jeden cent kovaného tyčového železa stál 4 zl 48 kr, vidíme, že výroba válečného materiálu byla nepoměrně výhodnější. Po převzetí hamrů od nájemce Kopla (r. 1695—1701) poklesla výroba ostatního železa, stejně jako výroba válečného materiálu, jak dříve jsme již předeslali, hlavně neracionelním hospodářstvím. Přece však i v tomto období vyráběly hamry ročně několik set dělových (kusových) nábojů, jakož i ručních granátů. Tehdy stále hrozící válečné nebezpečí se strany uherských hranic podporovalo nemálo i výrobu děl. Roku 1700 bylo jich zhotoveno 38, která se měla již v měsíci říjnu převzíti a vážila 113 centů 96 liber, čímž zajisté se myslí váha hlavní. Jeden cent dělové litiny počítán tehdy po 6 zl.

Současně byla jiná objednávka na 19 děl, která rovněž té doby byla hotova a prohlížena na vranovské silnici mimo jiné od pozořického hejtmana Víta Ickermana. Řečených 19 děl bylo pro koule pětiliberní a několik pro čtyřliberní a o váze 8 centů.

Válečné nebezpečí rostlo, a nejen v hamrech, ale i v okolí panovalo značné rozechvění. Co týden odváděni poddaní z okolních vesnic na uherskou hranici k opevňování průsmyku a stavbě »šanců« a dělání zásek, města a hrady vyzbrojovány a v hamrech pracovalo se s úsilím na výrobě dělových rour, takže obě hutě byly plně zaměstnány. Se všech stran přicházely objednávky na válečnou výzbroj a tehdejší mistr slévač Jan Jiří Weidlich měl plné ruce práce. Pro pevnost Hodonín objednal (1705) tamější hejtman Jindřich Procházka 300 ručních granátů a již dříve poslána tam děla a dělové koule, které byly zde v zásobě ještě z časů nájemce Kopla. Jinak však další objednaná a zhotovená děla pro »velké nebezpečí rebelů« do Hodonína neposílána a vyzbrojen jimi Nový Hrad, kam dopravena velká a malá děla a kromě toho dáno ještě do práce několik pro hrad určených děl. Kromě děl zavezeny na Nový Hrad 4 centy 93 liber ručních granátů. Do zámků ve Valdicích a Krnově odvezeno rovněž několik krátkých děl a tehdejší pozořický hejtman Jan Molitor měl s předáváním výzbroje nemalé zlosti. Mistr Weidlich dostával tehdy od práce lití děl a ručních granátů po 3 haléřích od 1 libry litiny.[81])

Ceny tehdejších výrobků jsou v poměru k dnešním cenám zajímavé. V době r. 1692—1694 byly ustálené, a počítáno na 1 cent váhy, stálo tyčové kované železo 4 zl 48 kr, šínové 5 zl 18 kr, kouřové 2 zl 30 kr, pískové 4 zl 48 kr, tvarové 4 zl 48 kr, dělové koule 4 zl, tažené potrubí 2 zl 30 kr, staré »zdravé« železo 2 zl 30 kr. Dřevěné uhlí čítáno po 20 kr za sáh a železná ruda po 51 kr za 1 hylu.[82]) V poměru k r. 1686 zvýšena cena tyčového železa o 15 kr a šínového železa o 20 kr za 1 cent.[83]) Postupem času ceny dále zvyšovány a koncem ledna r. 1700 čítán 1 cent tyčového železa po 6 zl, šínového, kotvového po 6 zl 50 kr a za totéž byl 1 cent kamnových hrnců, kdežto cent starého surového železa byl za 2 zl 45 kr.[84])

V měsíci červnu 1701 až 1702 byly ceny adamovského hamru následující: 1 cent tyčového kovaného železa 5 zl 33 kr, šínového neb radli-

81) Sestaveno z dopisů 9. října 1700, 7. ledna 1705 (pozořického hejtmana Molitora) vše z dřívějšího pramene
82) Sestaveno dle současných aktů dřívějšího pramene.
83) Dopis ze dne 14. ledna 1686 dřívějšího pramene.
84) Udáváme dle cen výrobků hamru v Oskavě, která byla pro Adamov směrodatná, neboť byla určena z ústřední kanceláře. Pramen víd. arch. Lichtenst. sub Aussee 2 (Bergwerk).

cového 6 zl, tvarového 5 zl, pískového 5 zl, 1 hyla železné rudy 1 zl, 1 sáh dřeva 10½ kr.[85])

O tehdejších cenách železa a železných výrobků možno tvrditi, že byly v poměru k ostatním cenám příliš vysoké a vidíme-li, že r. 1695 (když Kopel převzal hamry) počítán jeden kůň v ceně 11 tolarů čili (1 zl 30 kr × 11) celkem za 14 zl 30 kr, odpovídala by cena tehdejšího koně asi ceně 3½ centu kovaného železa.

Výnos adamovského hamru v této době třeba posuzovati vzhledem k tehdejší hodnotě peněz nejlépe srovnáním s cenou tehdejších výrobků. Dle přehledů z roku 1692 až 1694 byl roční celkový příjem od 2274 až do 5359 zl a roční vydání o tisíc a několik set zl ročně menší, takže za dobu dvou roků činil přebytek 3734 zl 31 kr 2 denáry, tedy roční čistý zisk více nežli 1800 zl. Přepočítáno na hodnotu kovaného železa (tyčového), odpovídal by čistý roční výnos asi ceně 300 centů řečeného železa aneb asi 13 ročním službám tehdejšího správce hamrů, který měl ročně okolo 150 zl, ovšem kromě četných naturálií.

Jednoroční rozpočet z roku 1695 přehledně nám vysvětluje bližší údaje.[86])

Příjem.

Roku 1695 prodáno 1100 centů kovaného železa tyčového (1 cent po 4 zl 4 kr) celkem za	5280 zl	

Vydání.

400 hyl železné rudy i se mzdou	340 zl	
Dřevěné uhlí k výrobě 1100 centů železa a dřevo . .	400 zl 660 zl	40 kr
Od tavení týdně 9 zl, tedy za 40 týdnů[87])	360 zl	
Vydání při stoupě[88])	36 zl	
Mzda kovářů a hamerníků	550 zl	
Přebytečné železo[89])	35 zl	
Roční příjem hamerského šafáře	39 zl	
Vydání na hamerské sedláře, koláře, provazníky a řemenáře	108 zl	
Různá jiná vydání	330 zl	
Celkové vydání . . .	4087 zl	40 kr
Zbývá čistý výnos . . .	1192 zl	20 kr

85) Pramen víd. arch. Lichtenst. Possoritz 2 (Eisenhammer Adamsthal).
86) Nese datum 10. března 1695 pramen jak dříve. Vyúčtování podepsal pozořický hejtman Jakub Mertz a Martin Antonín Philip, asi poklasný.
87) Zde čítá se mzda mistra taviče (Schmelzer).
88) Erzpocher.
89) Jedná se asi o příplatek za vyrobené železo nad průměr.

Výnos z hamrů po čas nájmu Köplem r. 1695 až 1701 činil v nájemném ročně 2666 zl 40 kr, jak v dotyčné kapitole obšírně objasňujeme, a kromě toho příjem z prodané rudy, která i v této době byla od lichtensteinské správy částečně ve vlastní režii dobývána.

Že hamry v tomto období ve skutečnosti mnohem méně vynášely, objasňuje dotyčná kapitola. Po roce 1701 lepšil se finanční stav hamrů očividně, nejlepší důkaz, že vlastní hospodaření bylo lepší než nájemcovo. Roku 1702 udává se čistý příjem 2759 zl 39 kr 1½ denáru, který r. 1703 vzrostl na 3095 zl 5 kr 2½ denáru, což plně odpovídá stoupající výrobě.[90])

Dolování na železnou rudu bylo v tomto období v plném rozvoji a dolovalo se hlavně v bezprostřední blízkosti hamrů severovýchodně od Olomoučan, kdežto severozápadně od Olomoučan byly doly na bílou hlinku. Jiné štoly započaty koncem tohoto období (po r. 1710), východně od trati Polom tam, kde později nacházíme šachtu zvanou Aloisovu.[91])

Množství vydobyté rudy činilo roku 1692 celkem více nežli 250 hyl, r. 1693 335 hyl, r. 1694 411 hyl, r. 1695 400 hyl, r. 1701 314 hyl a 9 košů.

Cena za 1 hylu rudy byla asi 1 zl a dovoz čítán na 36 až 46 kr za hylu, tedy celkem okolo 1 zl 36 až 1 zl 46 kr.

Hornictví věnována ústřední lichtensteinskou správou značná pozornost a tehdejší majitel Jan Adam z Lichtensteinů sám se zabýval pokusnictvím a zkoumáním rud. Ze zprávy pozořického hejtmana Molitora ze dne 22. května 1705 vysvítá, že do knížecí lichtensteinské kanceláře bylo »přímo z hor« zasláno 6 liber zdejší železné rudy (v zapečetěných měších) a 52 zvláště k pokusům zhotovených (tehda v olomouckých sklárnách) zvláštních phiol.[92])

Že mezi zdejšími havíři bylo mnoho cizinců, hlavně z německých krajů severní Moravy (od Sovince), předeslali jsme již dříve. Roku 1701 uvádějí se zde havířské rodiny Tozitsch, Males, Kisling, Drechsler, Händl, Röhrich, jak vidíme, po většině rodiny odjinud sem přišlé.

Mzdy platilo se havířům od vydobytí jedné hyly 35—48 kr (roku 1700). Svážení rudy bylo robotní prací okolních poddaných, tedy zdarma, a jelikož se robotníků nedostávalo, platilo se od svážení okolo 40 kr za 1 hylu.

90) Sestaveno dle současných aktů víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 2 (Adamsthaler Hammer).
91) Vysvítá z podrobné mapy kreslené r. 1754 a obsahující starší záznamy. Mapa nachází se v zemsk. arch. v Brně a byla obkreslena dne 18. června 1794 inženýrem Clementem dle originálu z r. 1754. Náčrtek přinášíme později.
92) Původní dopis z dřívějšího pramene.

Uhlí a jeho výroba byla vedle dolování nejdůležitější prací při hamrech a věcí poměrně nákladnou. Výroba dřevěného uhlí spotřebovala nesmírné množství lesů a adamovské železárny, snad více ještě olomoučanské sklárny, zle v lesích řádily. S počátku kácelo se ovšem poblízku a nesmírná spotřeba dřevěného uhlí zabírala další a další plochy, takže celé bezprostřední okolí Adamova a Olomoučan bylo bez lesů. Postupem času teprve docházelo na odlehlé, až doposud od staletí nedotknuté lesní plochy.

Není divu, že dřevěného uhlí se časem nedostávalo a výroba musila býti dočasně zastavena. U olomoučanských skláren se docela uvádí co hlavní příčina jejich zrušení: nedostatek uhlí a dřevěného popela, který často až z Černé Hory byl do skláren dovážen.

Zajímavý jest dopis pozořického hejtmana ze dne 19. března 1708,[93]) kde upozorňuje, že v odlehlém údolí u Bilovic, řečeném Bradlo, které jest těžce přístupné, nachází se nejlepší dřevo, které zde leží ladem a že do těchto míst mnohý úředník ani jednou za 10 let, ba mnohý vůbec ve svém životě nepřijde. Staleté, tehda ještě nedotknuté duby byly v údolí zvaném Maložín. Milíře, kde páleno dřevěné uhlí, nacházely se hlavně v údolí, na rovných plochách při řece Svitavě směrem od hamrů k Blansku, zabírajíce tak často jinak výnosné plochy luk a pastvin, ovšem k nemalé škodě hlavně olomoučanských poddaných. Číslice, které dále uvádíme, ukazují nám ohromnou potřebu uhlí a vysvětlují, proč zdejších lesů ubývalo.

Roční spotřeba dřev k výrobě uhlí byla r. 1692 celkem 1280½ sáhů a následujícího roku 1709½ sáhů. Roku 1694, jak se zdá, následkem zastavení práce spotřebováno pouze 220½ sáhů. Roku 1695 povoleno nájemci Köplovi kácení 5000 sáhů dřeva, spotřeba r. 1701 činila 4098¾ sáhů. Následujícího r. 1702 bylo spotřebováno 2759 sáhů a r. 1703 celkem 5161¼ sáhů. Vidíme, že číslice mluví o značném množství, které ročně adamovské hamry pohlcovaly.

Cena štípaného dřeva čítána v období 1692—1694 na 20 kr, později pouze 10½ kr za sáh.

Kácení dřeva a přívoz do hamrů děl se robotní prací, a jelikož této se nedostávalo, pracovalo se také za mzdu; roku 1693 vyplaceno (pouze za půl roku) od štípání dřeva 422 zl 47 kr 1½ denáru a uhlířům od pálení 212 zl 48 kr.

93) Původní dopis z dřívějšího pramene.

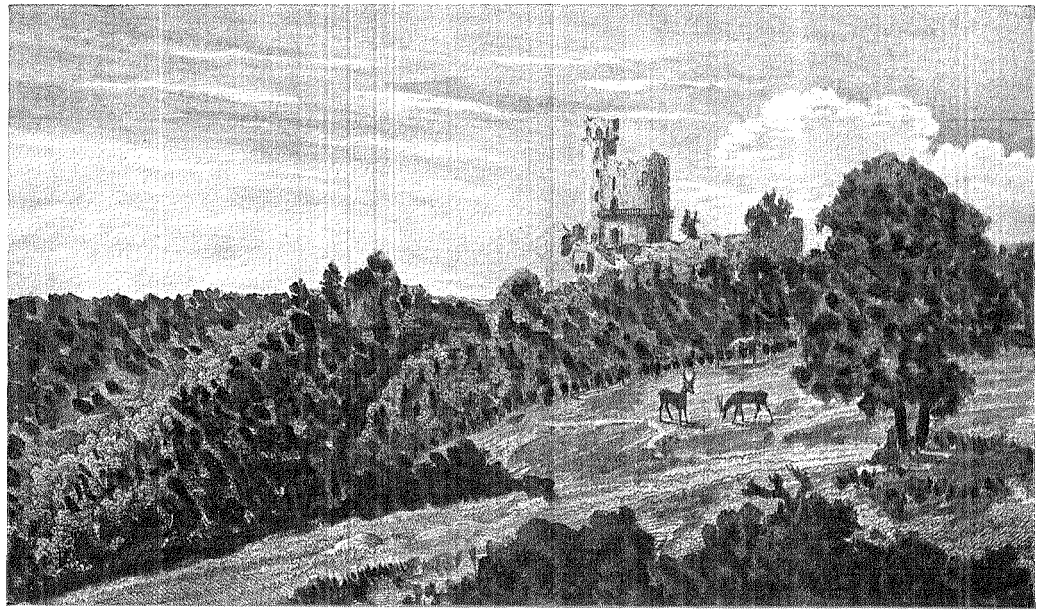

Viditelné zbytky Wildenberka *Nový Hrad*
pozdějšího Starého Hradu

(Rytina z r. 1842, na které Wildenberk nazván omylem Čertovým Hrádkem. Pohled je kreslen se strany tehdejší obory.)

Uhlířům se r. 1700 platilo od vyrobeného vozu dřevěného uhlí 10 kr.[94])

Roboty, které poddaní z okolí v adamovských hamrech byli nuceni konati, padají jak při kalkulaci výroby, tak i jinak ve veřejném životě na váhu a objasňují celé tehdejší hospodářství. Jak jsme již předeslali, až do r. 1685 okolo adamovských hamrů vůbec žádná osada nestála, čehož následkem bylo, že veškerou práci v hamrech byli nuceni konati robotou poddaní z okolních vesnic, a sice z Březiny, Habrůvky, Olomoučan, Kanic, Řicmanic a Bilovic. Dle výkazu ze 17. června 1698[95]) záležela robota v tom, že každý z později uvedených poddaných byl povinen kromě svezení 6—8 sáhů dřeva pracovati při kácení stromů, shazování uhlí a vyprazdňování hutí (pecí). Z Březiny pracoval zde (r. 1698) Staněk Blatný, Jakub Blatný a Šimon Skřička. Z Habrůvky Matěj Blatný a Jan Syrovej. Olomoučanští tři sedláci byli té doby povinni robotou v tamějších skelných hutích. Z Babic pracoval v hamrech Jíra Svoboda, Pavel Čuma a Jakub Barša, z Kanic Bartoň Hlaváč, Vaněk Barša a Říha Chytrý, z Řicmanic Jakub Čech, Jan Barša, Jíra Barša a Jakub Blatný, z Bilovic Matěj Stříž, Štěpán Syrový, Blažek Šilhavý a Pavel Pytlach (asi Pytlák).

Z řečeného vysvítá, že robotou povinných okolních osadníků pracovalo při adamovských hamrech r. 1698 celkem 19, počet, který daleko nedostačoval k vykonání práce, a proto vysvětlujeme si, že ročně doplaceno na mzdu, jak při výrobě dřeva, tak i uhlí ještě několik set zlatých.

Za času, kdy hamry pronajaty Koplovi (od r. 1695), bylo ohledně robot dosti stížností a nářků hlavně proto, že povinným bylo robotovati vlastně dvěma pánům. Jednak to byla práce v hamrech požadovaná nájemcem, jednak zase pozořická vrchnost žádala provedení prací, týkajících se přímo panství, a proto se nedivíme, že jednak nájemce si na přetížení robot stěžuje, jednak zase poddaní naříkají. Ve skutečnosti však, jak se zdá, nájemce Kopl hleděl co možná nejvíce (často snad i na úkor vrchnosti) robotní práce pro sebe využitkovati.[96])

Zvláště zlé byly poměry roku 1700, kdy hrozící nebezpečí na uherských hranicích vyžadovalo provádění opevnění hranic, za kterým účelem každá vrchnost byla povinna určité množství robotou povinných posílati na uherské hranice. Tak bylo i zde, a kromě rychtáře, hajných a šenkýře byl každý nucen pracovati. Celé pozořické panství mělo ze 307

94) Vše sestaveno dle soudobých aktů v'd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 2 (Adamsthaler Hammer) a částečně doplněno z aktu Aussee (Bergwerk).

95) Orig. dle kterého také vše následující ve víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 2 (Eisenhammer).

96) Sestaveno ze soudobých aktů předešlého pramene. Roboty na hranicích týká se dopis ze dne 7. října 1700.

domů robotou nepovinných pouze 52. V Olomoučanech bylo tehda 17 domů obydlených, z nichž robotou nepovinní byli Kalvoda, rychtář, hajný a mlynář na Punkvě. Z Habrůvky bylo robotou povinných 10 domů, z Březiny 17, z Vranova 7, z Bílovic 25! Na výzvu k opevnění uherských hranic odesláno ze zdejších obcí 50 poddaných, a sice po jednom z každého šestého domu a řečení pracovali na hranicích od 1. října až do 19. července (1700) celkem $34^4/_7$ týdnů. Adamovským hamrům řečené povinné práce přicházely velice v nevhod, a aby práce v hamrech nebyla zastavena, posílala vrchnost k opevňování uherských hranic pouze poddané »z obcí dolních«, kdežto z »horských osad« pracovali dále v hamrech.

Mzdové poměry v tomto období nám mnohé ze současného života objasňují. Celkem platilo se na penězích poměrně málo a značné byly příděly přírodnin, obyčejně t. zv. kuchyňské stravy.[97]) Uvádíme postupně dle času mzdu a příjmy v hamrech zaměstnaných jak úředníků, tak i dělníků. Často vyplácen tehda zvláštní příplatek zvaný libmus.[98]) Když brali roku 1685 nového mistra slévače, měl dostati libmu 15 slezských tolarů, což činí 18 zlatých, a několik měřic žita.

Největší plat měl ovšem správce hamrů jako nejvyšší úředník. Jiří Unger, který zde býval okolo r. 1687 správcem, měl ročně 50 zl. na penězích služby, 6 zl t. zv. příplatku na maso (masový peníz),[99]) pšenice 2 mety, žita 15 metů, ovsa 52 m., hrachu 3 m., krup 3, jáhlí 1 m. 1 achtl,[100]) sádla 24 mázů, soli 6 misek a piva půl vědra týdně. Rovněž dostával správce z veškerého prodaného železa z každého centu 6 kr přídavku a z vyčepovaného piva dvacátou míru, při čemž dodáváme, že r. 1701 až 1702 spotřebovalo se zde celkem 113 věder (asi pozořického) piva.

Roku 1692 dostával půlročně hamerský tesař 10 zl, pacholek (každý měl k obsluze 4 koně) po 11 zl, starší pacholek 12 zl 52 kr, ovčačka 5 zl 31 kr.[101]) Roku 1694 vyplaceno za půl roku či termín sv. Jiří hamerským kovářům 45 zl, tesařům 6 zl, havířům 296 zl 37 kr 1½ denáru, hamerníkům 241 zl 32 kr ½ denáru, slévačům 135 zl, t. zv. libmusu celkem 95 zl 52 kr, 1½ denáru.

Roku 1700 měl správce hamrů v Oskavě 104 zl, šafář hutí 40 zl[102]) a šafář hamrů 62 zl, kdežto adamovské platy objasňuje výkaz ze dne 30. června 1704,[103]) dle kterého měl zdejší správce hamrů ročně 70 zl, hamerský dráb 18 zl, šmelcířský mistr (tehda Jan Jiří Weidlich) 10 zl (mimo mzdu), mistr hamrů (Jindřich Schwab) 10 zl, mlynář 4 zl, podkovář 10 zl, každý z pacholků 5 zl 20 kr, služka totéž, myslivec na Novém Hradě 11 zl, každý z hamerských učedníků 1 zl. Na tehdejší dani[104]) či kontribuci platili úředníci 10% z příjmu a učedníci, pacholci, havíři, služka a ostatní 4 kr z osoby (t. zv. daň z hlavy). Pozořický hejtman, tehda nejvyšší úředník na panství, měl současně (1704) ročně 150 zl příjmu, ovšem kromě dávek přírodnin, které i u předešlých nejsou zaznamenány.

Zvláštní důchod tehdejšího správce hamrů a poklasného bylo vážné,[105]) které činilo několik kr. z každého prodaného a z hamrů odvezeného centu železa.

Správa hamrů byla v rukou správce, kdežto nejvyšší dohled na dolování měl, jak zde říkali, »perkmistr«. Bývalý správce Tomáš Adler uvádí se r. 1685 již jako nebožtík a po něm nastoupil (1687) Jiří Unger. Současným mistrem hamrů byl r. 1685 Michal Pauer, také ještě r. 1687. Mistr slévač (Giesmeister) býval Weidlich, pocházející z Frývaldova, kde z jeho rodiny již r. 1637 pocházející Jan Weidlich byl ve službách Lichtensteinů, obdržev od Karla z Lichtensteinů šlechtictví.[106]) Řečený mistr slévač Weidlich byl 1685 mrtev a dle dopisu pozořického hejtmana Prokeše (ze dne 27. března t. r.) hlásil se sem jeho syn Kryštof Weidlich. Z téže rodiny nacházíme zde ještě r. 1700 Jana Jiřího Weidlicha, jenž zde býval mistrem slévačem ještě r. 1704.[107])

Správcem hamrů byl na jaře 1690 Šimon Ondřej Sinapi, který byl zde pouze prozatímně a v červenci 1701 byl jím Jakub Mailandt, který zde ještě r. 1702 přichází, načež 1708 následoval správce Adam Frant. Jankau.[108])

Mistrem hamrů byl r. 1704 Jindřich Schwab, ještě také v měsíci říjnu 1708. Šafářem hamrů byl r. 1708 František Čech. Jinak setkáváme se zde s dříve připomenutým Sinapim, o kterém zvláště.

Přehledně udává nám stav v adamovských hamrech zaměstnaných zpráva ze dne 4. června 1704,[109]) a sice:

97) Kuchelspeis.
98) Z něm. Liebmusgeld.
99) Fleischgeld.
100) Tehdejší míra, osmá část metu.
101) Tehda byl zde 1 tesař, 3 pacholci, 1 starší pacholek a 1 ovčačka.
102) Nazýván zde Giesschaffer.
103) Víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 5.

104) Byla to daň z majetku t. zv. Vermögenssteuer.
105) Waaggeld.
106) Obšírně uvedeno ve Staromoravských rodech, viz též Siebmacher Schlesien, Notizenblatt des Vereines f. d. Geschichte Mähr. u. Schlesien 1896 číslo 7/8 jakož i Zeitschrift für die Geschichte und Kulturgeschichte Oest. Schlesien VIII (1913) 39–42.
107) Srovnej Paměti Blanska 427.
108) Již 14. května 1708. Rád si liboval ve francouzském dopisování, byl ale národnosti německé jako všichni předcházející, uvádí se zde také později.
109) Original víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 5, mistr hutí byl tehda Jan Jiří Weidlich a mistr hamrů Jindřich Schwaab.

1 správce hamrů,
1 hamerský dráb,
1 mistr hutní (Schmelzmeister),
1 mistr hamrník (Hammermeister),
1 mlynář (Bedřich Schaab),
1 podkovář (Hanuš či Jan Kostler),
8 hamerských pomocníků (Lejska, Jiří Drechsler, Jan Čech, Kryštof Tomský, Jan Vejmola, Vít Čech, Tomáš Hamel, Tomáš Procházka),
5 havířů (Sigmund Foritsch, Václav Males, Kryštof Marek, Ondřej Kisling, Jindřich Hanners, kterýž poslední býval pomocníkem hamerského kováře),
4 hamerští pacholci,
1 hamerská děvečka.

Jak vidíme, byl stav adamovských hamrů r. 1704 celkem 24 osoby, takže i celá osada neměla tehda mnoho přes 50—60 osob, počítáme-li, že mnozí z uvedených měli rodinu.

Hamerský dvůr stával již roku 1692 a dříve opodál hamrů a obsahoval stáje pro 12 hamerských koní, ovčinec, kůlny pro spíži a obydlí pro hamerské pacholky. Kde stával, vidíme zřejmě na vyobrazení na příloze, a v těchto místech stával ještě v pozdějších dobách.

Nájem hamrů spadá do doby 1695 až 1701, a jak se zdá, Jan Adam z Lichtensteinů rozhodl se proto pro nájem, jelikož se zdálo, že pronajaté hamry budou více vynášeti.

Uchazečů o nájem hamrů bylo několik, a již počátkem roku 1695 vyjednáváno s »císařským faktorem« S. Oppenheimerem ohledně tříletého pronájmu za sumu 8000 zl. Jednání nevedlo k cíli a nový uchazeč S. Kopl-Deutsch, rodák z Mikulova,[110]) uzavřel dne 4. března s Janem Ondřejem z Lichtensteinů nájemní smlouvu za následujících podmínek:

1. Hamry budou pronajaty na dobu šesti roků.

2. Provoz hutí a hamrů, jakož i kovárny a pecí obstarávají lidé nájemcovi.

3. Nájemce má právo z okolních lesů ročně ku pálení dřevěného uhlí káceti až do 5000 sáhů dřeva; týž může volně šachty kopati a rudu dobývati.

4. Roční nájem činí 2668 zl 40 kr.

110) Šalomoun Kopl-Deutsch byl příslušník tamější židovské obce.

Převzetí hamrů provedeno dne 4. května 1695, při čemž vrchnosti patřící majetek, zařízení a zásoby, současně po ocenění převzaty. Mimo jiné 11 koní, tehda každý v ceně po 22—45 říšských tolarech, 5 vozů, sedla, přístroje, nářadí a zařízení všech budov.[111]) Nájmu zúčastnil se současně bratr výše uvedeného Jakub Kopl (psáno často Koppel) a kromě hamrů pronajat hamerský mlýn a veškeré k hamrům patřící pozemky.

S. Koppel v hamrech bydlil a s výrobou pokračováno s počátku jak doposavad. Zdá se, že následkem špatného hospodaření i finanční tísně se situace hamrů, vlastně finanční situace samého nájemce S. Kopla, den ode dne horšila. Nájemné neplaceno, dluhy rostly a r. 1698 dosáhly již značné výše a nájemce tvrdil, že do r. 1698 ztrácí ze svého okolo 5000 zl. Nepříznivý finanční stav vysvítá z častých dopisů nájemce na ústřední kancelář, kde žádá o slevu robot a kontribucí i slevu nájemného. Nepříznivý stav hamrů měl i vliv na dolování, které, jak se zdá, nájemcem zcela zanedbáváno a dolováno pouze se strany vrchnosti, která zase pro rudu měla málo odbytu, jelikož práce v hamrech přestávala (hlavně z nedostatku peněz) a lichtensteinská správa zase nájemci bez hotového placení rudy nepřenechávala. Situace hamrů a nájemce se očividně horšila, dluhy dostoupily r. 1699 výše 4110 zl a vzrostly do r. 1700 na 7795 zl 18 kr a krátce před předáním hamrů převyšovaly již značně 8000 zl.

Jan Adam z Lichtensteinů viděl, že další pronájem hamrů byl by hamrům nanejvýše na škodu, a proto již v lednu 1701 vyjednával nejvyšší inspektor všech lichtensteinských panství Jan Jiří Ferdinand ze Zosschen ohledně obsazení hamrů novým správcem, za kterého byl vyhlédnut Jakub Bernard Maylandt a o které se velmi pilně ucházel Šimon Ondřej Sinapi, jak později dokládáme.

Jakub Bernard Maylandt byl za správce přijat a již brzo po 14. květnu přestěhoval se do adamovských hamrů, složiv dříve tehda obvyklou úřednickou přísahu čili jurament.

Předání hamrů nájemcem Koplem provedeno v měsíci srpnu r. 1701 a přičiněním nového správce Maylandta pozorovati vbrzku nový vzestup, jinak v době nájmu zcela zanedbaných hamrů.[112])

O nový nájem hamrů hlásili se kromě Sinapiho jiní, mimo jiné M. Polák, který nabízel za dobu šestiletého nájmu obnos 9000 zl, ale žádná z nabídek nebyla však po smutných zkušenostech přijata.

111) Vše dle současných aktů víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 2 (Adamsthal).
112) Vše dle četné současné korespondence, z které jsme nejdůležitější uvedli. Maylandt byl dříve hosp. správcem po 12 roků u hraběte von Neyhaus zu Bladen! a mluvil plynně česky a německy.

Zajímavou osobností, o které jsme se již porůznu zmínili, byl Šimon Ondřej Sinapi, a jelikož s jeho osobou se častěji setkáváme, jak v moravském železářství vůbec, tak i zvláště zde v Adamově a blízkém Blansku, uznáváme za vhodné obšírně o něm vypravovati.

Šimon Ondřej Sinapi byl koncem 17. století jeden z oněch odborníků, kteří k nám přicházeli z ciziny, aby uplatnili zde své vědomosti, často také ovšem vedly je k nám vyhlídky na lepší výdělky. O rodině Sinapiho nemáme bližších zpráv, ačkoliv jméno Sinapi bylo v těchto dobách dosti běžné a v samém blízkém Brně[113]) žil 1692 Bernard Sinapi, jenž zhotovil plán města Brna a Frant. Ignát Sinapi byl r. 1688 brněnským knihtiskařem. O původu Šimona Sinapiho kolovaly různé pověsti, kterým prozatím nelze snad všem věřiti, jelikož vysvítá, že Sinapi měl dosti nepřátel a málo příznivců. Jisto jest, že Sinapi byl cizinec a býval snad dříve 12 roků hospodářským správcem,[114]) načež byl v Kelči? (Göltsch), kde pozbyl svého majetku.[115]) Nejdříve se setkáváme se Sinapim v měsíci březnu r. 1690, kdy býval v Adamově, zastupuje tamějšího správce hamrů. Sinapi hleděl tehda zavésti zde nový způsob výroby ocele a četné byly jeho návrhy, které prostřednictvím pozořického úředníka či hejtmana na jaře r. 1690 předkládal ústřední lichtensteinské kanceláři do Valdic. Zdá se, že tak na sebe obrátil pozornost Jana Adama z Lichtensteinů a asi jeho vlivem dostal se do kroměřížské, Karlem z Lichtensteinů vystavěné mincovny, kde jej nacházíme roku 1696. Sinapi byl ženat a měl v Kroměříži dům a až dodnes upomínají na něho v Kroměříži dvě sochy, nesoucí kromě jeho jména a znaku letopočet 2. Novem. 1696.[116]) Dle dopisů víd. archivu Lichtensteinů[117]) podpisuje se Sinapi co inspektor dolů. V Kroměříži nacházíme Sinapiho ještě v polovici února 1697, an jest v čilé korespondenci s Janem Adamem z Lichtensteinů, kterému navrhuje dopisem ze dne 15. února nový, pro adamovské hamry lacinější způsob výroby uhlí. Řečený, 18 stran obsahující dopis však přesných návrhů neuvádí, jest povšechný a málo věrohodný.

Znak Šimona Ondřeje Sinapiho.
(Kresleu dle znaku na soše v Kroměříži.)

113) Paměti Blanska 425 poznámka 813.
114) České řeči nebyl mocen.
115) Hlásí to prostějovský úředník Streyt? v dopise ze dne 1. října 1700, že zná Sinapiho z Kelče (Göltsch) kde dělal špatnou ocel a vrchnosti za 1½ roku nadělal mnoho škod a později že byl v Adamově. Orig. dopisu ve víd. arch. Lichtenst. Possoritz 2 (Adamsthaler Eisen-Hammer)
116) Na soše uveden jest Simon Andreas Sinapi Hochfürstlicher Münzquaradiener und Berginspektor 5. November 1696. Socha nese jeho znak, který zde reprodukujeme. Ten jest poněkud odchylný od znaku kresleného dle jeho pečetě a vyobrazeného v Pamětech Blanska 165 kde nazýván omylem Šimon Ferdinand S.
117) Jsou velmi četné vesměs v aktech Possoritz 2 Adamsthaler Eisen Hammer. Ze všech dopisů i ostatních aktů sestaveno zde uvedené pojednání.

Od polovice října 1700 meška Sinapi (na své útraty!) v adamovských hamrech a rád by (jak vysvítá z dopisu) konal zde zkoušky s novou výrobou ocele a současně se uchází o místo zdejšího správce, které po uplynuvším nájmu Kopla má býti znovu obsazeno a které Sinapimu prozatímně slíbeno. Do Adamova přišel Sinapi současně se svým mistrem a s pomocníky, které přivezl ze Štýrska, aby učinil zde přípravy ke zkouškám na výrobu ocele, která měla býti v přítomnosti lichtensteinského inspektora provedena.

Ku předstíraným zkouškám hleděl tehdejší inspektor velice nedůvěřivě, jsa toho mínění, že Sinapi i se »svými štajerskými lidmi« vyrábí vlastně jen tvrdé železo, byť i snad Sinapi proti tomu dokazoval, že dne 15. listopadu 1700 činil nestranné pokusy a vyrobil 3 centy ocele.

Když Sinapi v adamovských hamrech nedocházel přízně, obrátil se do Blanska, byv povolán od tamějšího majitele statku hraběte z Gellhornů, aby tamější, ve špatném stavu se nacházející hamry zvelebil;[118]) avšak ani zde nepochodiv, odebral se koncem roku 1700 do ciziny.[119])

Znak správce adamovských hamrů Jakuba Mailandta
(rok 1701).

Na podzim roku 1705 nacházíme Sinapiho opět v Blansku jako správce tamějších hamrů a četné jsou jeho dopisy, jejichž účelem bylo dostati se do adamovských hamrů. Ještě roku 1708 pokouší se Sinapi získati přízeň Jana Adama z Lichtensteinů a navrhuje dalekosáhlé zlepšení výroby v adamovských hamrech a zavazuje se vyráběti ročně 1000 centů železa a zvýšiti výrobu až na 1600 centů železa kujného, která má ročně vynésti 3000 zlatých čistého zisku. Nabízí se po případě adamovské hamry najmouti sám za roční nájemné 2500 zlatých, avšak ani nabídky, ani návrhy[120]) Sinapiho nedošly sluchu, takže jeho usilovné přání, aby se dostal do adamovských hamrů, se mu nezdařilo.

Jak adamovské hamry koncem 17. a začátkem 18. století vypadaly, ukazuje naše vyobrazení na příloze. Směrem k Blansku vidíme nově zřízené rybníky k odchovávání pstruhů. Hamry se skládaly z tak zv. hamru malého a hamru velkého, seskupeny jsouce kolem dvou hutí či

118) Bylo to na podzim r. 1700, viz Paměti Blanska 425—426.
119) Viz Paměti Blanska 426 poznámka 816.
120) Chtěl zbudovati kamencové či ledkové hutě mezi Černou Horou a Boskovicemi a pravil, že nabízen mu k nájmu ždánický (Steinitzer) hamr a také hamry u Opavy.

pecí. Zde byly i byty pro správce, mistry a některé z dělníků, kdežto většina zde zaměstnaných bydlela v Olomoučanech a teprve po roce 1710 započato zde se stavbou domků. Naproti hamrům stál v blízkosti s druhé strany hamerské strouhy hamerský mlýn, za kterým prostíralo se nádvoří s kůlnou. Stranou hamrů byl hamerský (hospodářský) dvůr se stájemi pro 12 koní, ovčincem, kůlnami a obydlím pro pacholky. Tak vypadaly hamry po roce 1700 a takový byl začátek pozdějšího Adamova.

Adamovské hamry v době 1712—1781.

Po smrti Jana Adama Ondřeje z Lichtensteinů přecházejí hamry na jinou větev rodu z Lichtensteinu, totiž na Antonína Floriana, narozeného roku 1656, syna Hartmana I. z Lichtensteinu.[121])

Antonín Florian z L. v poměru k svému předchůdci méně se zabýval správou svých statků, proto také i adamovskými hamry, neboť jeho vojenské a diplomatické povolání nutilo ho dlíti často mimo zemi, hlavně ve Španělsku, a tak správa adamovských hamrů vedena jako dříve vrchnostenským úřadem v Pozořicích a tamější hejtman měl dozor nad adamovskými hamry. Vrchní inspekce byla v Krnově a ústřední správa ve Valdicích.

V adamovských hamrech se celkem mnoho nezměnilo. Výroba záležela i v tomto období kromě výroby všech druhů železa litého a kujného v hotovení radlic, sekyr, kovadlin, hřebíků, hrnců, součástí bran, řetězů, železných ploten, obručí, v první řadě vše pro lichtensteinská panství, kterých bylo té doby jen na Moravě sedm a v Dolních Rakousích tři, majících téměř na sto dvorů, takže již domácí potřeba byla značná.

V druhé řadě zhotovovány potřebné věci pro poddanské statky: sekery, radlice, pily, brány, radla, pluhy čili t. zv. přídaneček, který u každého statku zůstával, jak již dříve jsme upozornili.[122]) Potřeba těchto věcí byla ještě větší, neboť počet poddanských usedlostí šel do tisíců. S výrobou válečného materiálu rovněž pokračováno a byly to hlavně granáty, bomby, koule dělové a kartáčové, po kterých byla poptávka stále větší a větší hlavně proto, že v této době započato s důkladnou reorganisací

121) Rodokmen a historii rodu z Lichtensteina nejlépe objasňuje Falke Geschichte des fürstl. Hauses Lichtenstein I–III.
122) Obšírně Paměti Černé Hory 229 a násled.

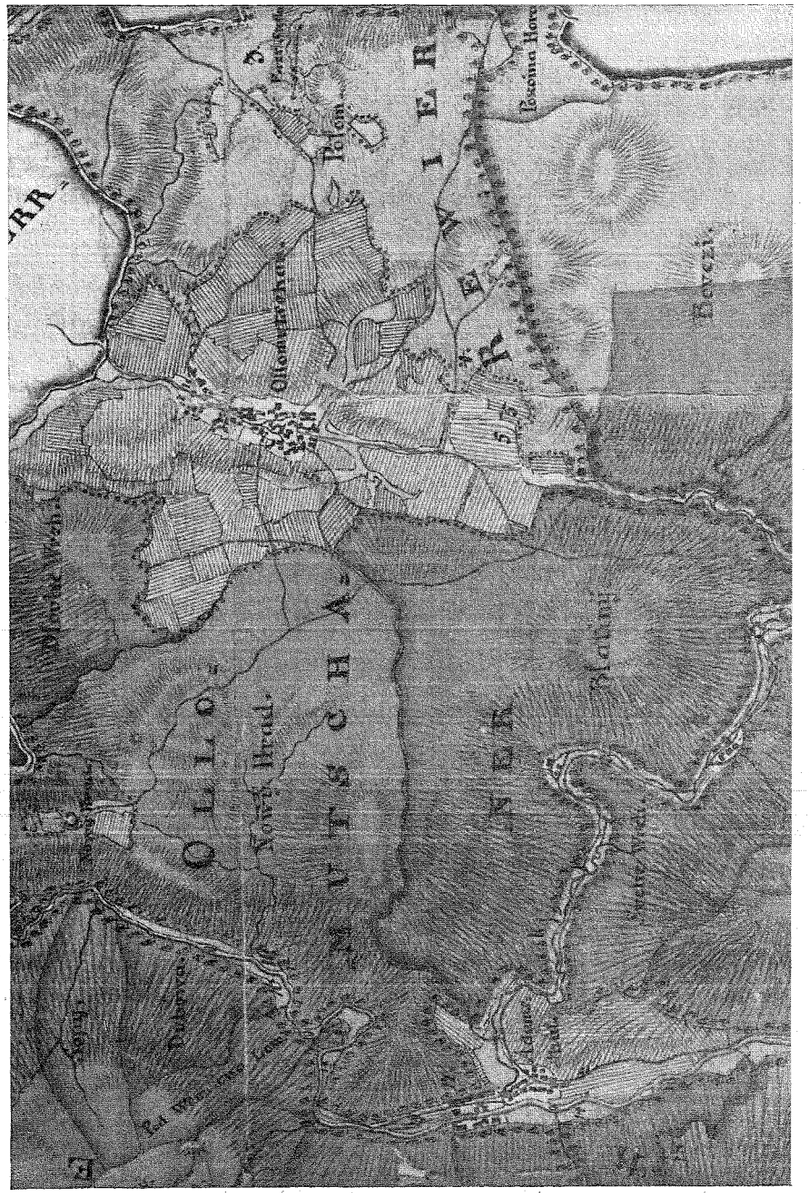

Nejstarší známá podrobná mapa adamovských hamrů a okolí.
(Die orig z r. 1754 okreslil r. 1794 dne 18. června inž. Clement; orig. nachází se v zemsk. arch. v Brně.)

Podrobnosti dle uvedených na mapě čísel: 3. t. zv. štola Aloisova u tratě Polom; 4 místo, kde se dobývala bílá hlinka; 5 doly na železnou rudu; 13 místa, vyhlédnutá pro vystavění hutí (v údolí Říčky); 14 místa, kde skládáno dřevo; 15 místa, kde skládáno uhlí; 16 místa, kde r. 1792—1793 složeno dřevo pro výrobu uhlí; 17 adamovské hamry.

tehdejšího dělostřelectva. Že při vojenských objednávkách v první řadě bylo na adamovský hamr pamatováno, jest samozřejmé, neboť Josef Václav z Lichtensteinu byl v letech 1756—1764 hlavní organisátor tehdejšího dělostřelectva a není vyloučeno, že snad ještě později najdou se pro adamovské hamry cenné dokumenty, vztahující se k této věci.[123]) Všeobecně možno říci, že železářství nejen v Adamově, ale i v okolí se v tomto období všeobecně počalo vzmáhati hlavně proto, že vrchnosti přinášelo značný užitek. Hamry bývaly tehdy v Blansku, v Letovicích, na Veveří, ve Štěpánově, Žďáře, Lomnici, Janovicích, Ludvíkově, Goldštýně, Nov. Městě, Einsídle a Hochvaldě, kromě značného počtu vzdálenějších hamrů, takže soutěž v oboru železářském počala býti již pociťována a často ze soudobých aktů vidíme, že při vypočítávání prodejní ceny byl brán ohled na ceny zde uvedených hamrů.

Počátky tohoto období byly smutné a již rok 1739 přinesl větrnou smršť či bouři neobyčejné prudkosti a síly, která většinu lesů jak zde, tak i na Blanensku a Rájecku zničila, a praví se, že zřízení nových hamrů v Doubravici stalo se vlastně jen proto, aby bylo spotřebováno větrem vyvrácené hnijící stromoví.[124])

Rok 1742 přinesl zdejšímu okolí válečné hrůzy, když začátkem února 1742 přitáhli sem Prusové a Sasové, a byť i snad v těchto krajinách k bojům nedošlo, přece nelidské počínání tehdejších pluků udrželo se v paměti.[125]) Jsme přesvědčeni, že adamovské hamry utrpěly tenkráte pohromu, považíme-li, že kolem hamrů ubíraly se po 3. dubnu 1742 veškeré pruské vojenské oddíly, upustivše od marného obléhání Brna, a zdá se více nežli pravděpodobno, že hamry byly nuceny po čas obležení Brna dodávati i válečný materiál pro pruské a saské dělostřelectvo, ležící před Brnem. Sotva že Prusové odešli, přicházely oddíly císařských vojsk, které nehospodařily o nic lépe než nepřítel a i po odchodu těchto zůstala zde památka, totiž nakažlivé nemoci, vojskem sem zavlečené. Zvláště v blízkých Olomoučanech řádila ještě roku 1744 nemoc zvaná »morbus gallicus«, která vyžádala si i dosti obětí.[126])

Jest zřejmo, že za zmíněných událostí pravidelná práce v hamrech nebyla možná a že jak výroba železa, tak i dobývání rudy časem bylo zastaveno.

123) Snad ve víd. arsenále.

124) Wankel Bilder aus der Mähr. Schweiz 92.

125) Paměti Černé Hory obšírně 249–252, Paměti Blanska, Paměti Blanska 227–230.

126) Paměti Blanska 230 obšírněji. Nápadné jest, že z tohoto období scházejí podrobnější zprávy o hamrech a prozatím nevíme, zda události válečné jsou příčinou jejich ztráty, či zda až doposud jsou někde založeny. Vídeňský archiv z tohoto období nemá téměř nic a proto byli jsme nuceni nepřímo a na jiných místech aspoň poněkud i tuto dobu objasniti.

V této době měly již adamovské hamry nového držitele v osobě Jana Nep. Karla z Lichtensteinu, který roku 1721, po smrti svého otce, adamovské hamry převzal.

Přehledné a určité zprávy máme částečně z roku 1749[127]) a vysvítá z nich, že ani ještě v této době není možno mluviti o osadě Blansku, neboť co v této době zde stálo na budovách a co zde bylo obyvatel, patřilo vše k adamovským hamrům. Kromě úřednictva bylo zde ještě 40 rodin, nejvíce uhlířů, a sice dva Händlové, Vejmola, Drexler, dva Procházkové

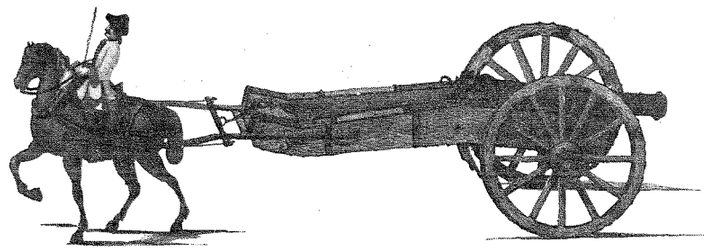

Jak vypadala v adamovských hamrech zhotovená děla.
(Reprodukce současného orig. z doby po r. 1700.)

a Dvořák. Z hamerských kovářů uvádí se Kober, Schwab, Volák a Blecha. Ohledně Kobrů připomínáme, že byla to stará, též v Černé Hoře usedlá rodina, kde Adam Kober byl r. 1630 při ledkových dolech. Hamerští tesaři byli Drexler a Krbůsek, při stoupě byl Röhrich, hamerští mistři byli Černý, Komárek a Málek, havířem byl Procházka a šmelcířským mistrem čili t. zv. šmelcmistrem byl Václav Dymáček (psáno Dimáček), který pocházel ze železářské zdejší rodiny, z které Václav Dymáček býval již r. 1726 až 1728 šmelcmistrem v blanenských hamrech. Z olomoučanských skláren byl zde »vacírující sklářský pomocník« Koriger. V údolí, které později Josefovo nazváno, stály již tehda prachárny a »prachaři« byli Josef a Mikuláš Komárkovi. Kromě všech uvedených žilo v Adamově současně (r. 1749) několik nádeníků, bídných a vdov, jak řečený pramen doslovně uvádí. Z toho vidíme, že počet všeho obyvatelstva byl asi okolo 120 až 150, skoro vesměs v hamrech zaměstnaných. Že té doby žádných selských usedlostí zde nebylo, jest samozřejmé, neboť veškerá půda patřila

127) Zemský archiv v Brně, Katastrální akta, t. zv. FasionsTabella (Herschaft Possoritz).

vrchnosti a něco málo luk olomoučanským »starým sousedům«. Výrobu v hamrech můžeme v této době přibližně odhadnouti na 3000 centů železa, což by odpovídalo více než 500 hylám rudy. Po čas války (1742) jistotně výroba poklesla, později zase se vzmáhala, neboť asi o 30 roků později byla téměř na dvojnásobné výši.

Při výrobě čítán tehda[128]) jeden cent železa (suroviny) na 1 zl 46 kr výrobní ceny při příznivých podmínkách, počítala-li se 1 hyla rudy na 39 kr. Prodejní cena některých výrobků byla (r. 1745): 1 okutý vůz stál 12 zl, 1 pluh 1 zl 50 kr, 1 rádlo 45 kr, 1 pila 42 kr, 1 brána 24 kr, 1 sekyra 18 kr.[129])

Od roku 1748 přešly adamovské hamry dědictvím na nového držitele Josefa Václava z Lichtensteinu, v jehož držení byly až do r. 1772. V tomto období vidíme značný vzestup výroby, rozšíření hamrů a částečně přenesení hutí do údolí, později zvaného Josefovského. Dvě pece, které byly v adamovských hamrech, záhy nedostačovaly a kromě toho doprava rudy a uhlí nemálo výrobu zdražovala. Záhy konány četné komise a prováděny četné kalkulace, jak by se nedostatkům odpomohlo a tak dalece byl stejný názor, že hutě či pece mají býti co možná nejblíže dolů. Počátečný návrh, uhlí a rudu plaviti či po zvláště zřízené dráze či trati na zvláštních vozíkách dopravovati, nezdál se býti ani výhodný ani dobře proveditelný, a proto již okolo r. 1750 častokráte prohlédnuto údolí t. zv. Říčky, které zdálo se býti pro blízkost dolů nejpříhodnější. V údolí stály již r. 1749 prachárny, a mapa, zhotovená r. 1754, označovala asi čtyři místa, která tehda pro stavbu hutí byla vyhlédnuta. Z řečených míst uznáno za nejvhodnější místo za druhou prachárnou, kde hutě také postaveny a kde až doposud jejich zbytky nacházíme. Hutě nazvány dle tehdejšího držitele Josefa Václava z Lichtensteinu Josefovy a byly základem pozdějšího Josefova.[130]) Přesné datum, kdy hutě Josefovy byly vystavěny, prozatím není známo, ježto ale r. 1764 až 1768 kreslená podrobná mapa, t. zv. Josefínská, v řečeném údolí kromě prachárny též železárny uvádí,[131]) musilo se tak státi brzo po roce 1754, kdy projekt stavby hutí byl pracován.

Jak původní hutě v údolí Říčky vypadaly, můžeme si dle dosavadních zde vyobrazených zbytků dobře představiti. Sluší arci doložiti, že

128) Celé výpočty z r. 1766, které uvádí Wankel, Bilder aus der Mähr. Schweiz 94, 95 a které jsou i pro Adamov směrodatné.

129) Dle úředního současného odhadu viz Paměti Cerné Hory 230.

130 Vlastivěda Brněnský okres 122 praví že původně tu byly skelné hutě a když byly zrušeny, zřízena zde před r. 1750 draslovna neboli flusárna, která se jmenovala „Hutě" i dále r. 1772. Dokladu zde uvedeného jsme prozatím nenašli.

131) Řečená mapa jest ve víd. arch. válečném a není vždy spolehlivá. Zde v údolí říčky uvádí nejdříve mlýn, později Schmelz (werk) později hamry a posléze prachárnu (Pulwermühle).

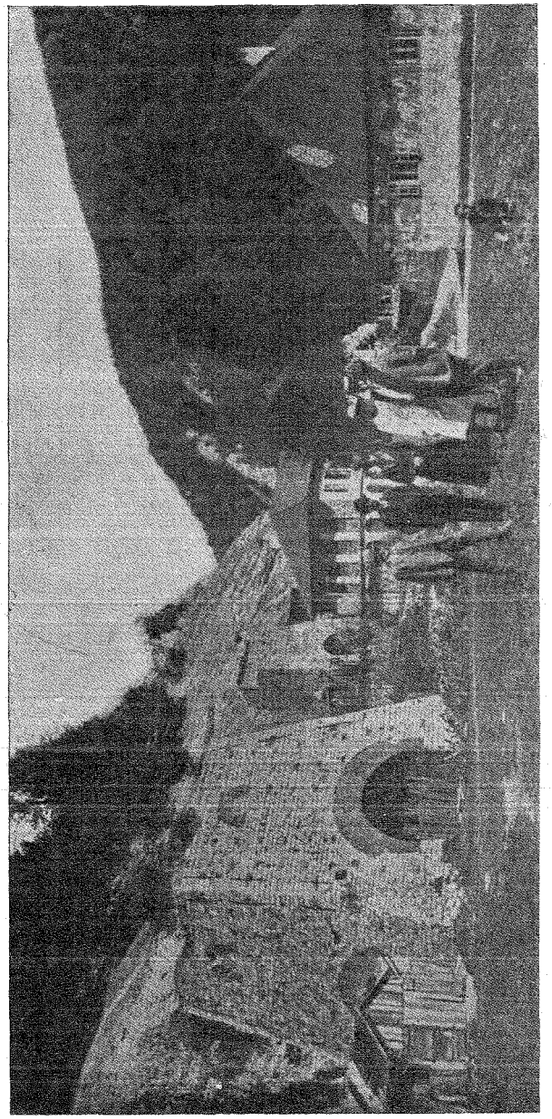

Zbytky bývalé t. zv. Františkovy huti v Josefově u Adamova.
(Reprodukce fotogr. z roku 1900.)

vrchní, původně dřevěná konstrukce hutí, docela schází a proto na srovnání podáváme vyobrazení staré blanenské huti, t. zv. starohraběcí, která podobně byla stavěna.

Postavení nových hutí znamenalo značný rozvoj výroby, která dle současných záznamů proti dřívějšku asi o jednu třetinu stoupla. Vyráběno jako v předešlém období kromě všech druhů železa hospodářské nářadí,

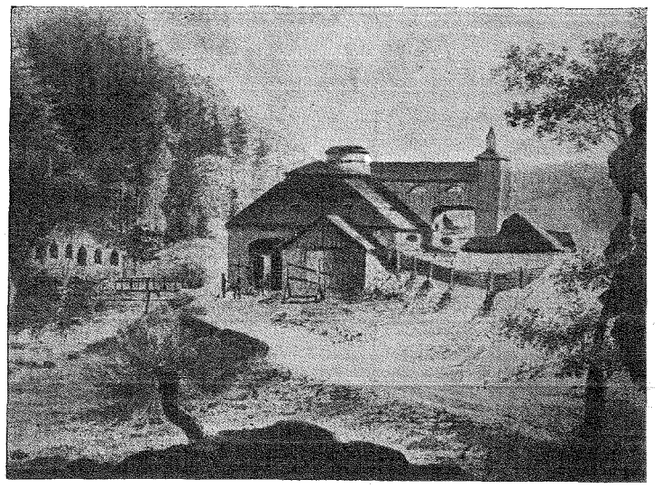

Blanenská t. zv. starohraběcí huť r. 1800.
(Reprodukce současného vyobrazení.)

kovářské potřeby a značně litého materiálu, dělových koulí, granátů a hmoždířových bomb, často až úctyhodné váhy do několika set liber pro kus.[132])

Rozvoj adamovských hamrů lze pozorovati také na přibývání obytných stavení, vesměs pro zaměstnané v hamrech a roku 1754 čítá Adamov již 21 domků, vesměs bez vlastních polí a pouze vrchnost povolila obdělávání 55 měr panských polí, kopanin a luk, avšak ani tentokráte nejedná se snad o selské rodiny, nýbrž vesměs o lidi pracující v hamrech, uhlíře, havíře, kováře.

132) Akta týkající se tohoto období jsou částečně v nezařazených aktech, částečně v aktech Possoritz (Montanistica), vše ve víd. arch. Lichtensteinů.

Vývoj hamrů v tomto období nemálo podporovala klidná doba, nebyvši rušena ani válkou ani nemocemi, a jen roku 1751 náhle strhnuvší se vichřice či orkán nadělal nejen spousty škod v okolních lesích, ale i v hamrech samých. Lesy utrpěly tehda citelnou pohromu, hlavně také proto, že množství překrásných buků a staletých dubů vyvráceno a zničeno, takže již od roku 1749 od velkého lesního požáru panující zde poměrná drahota pro nedostatek dříví stávala se ještě citelnější. Jen pro zajímavost uvádíme, že v době 1753—1756 stál zde sáh bukového dřeva asi 1 zl 48 kr a později cena stoupla až na 2 zl (r. 1759) a na 3 zl (r. 1761).

Stoupání ceny dřeva mělo nesmírný vliv na kalkulaci výroby, takže v ústřední kanceláři uvažováno, jak třeba čeliti zdražování výroby, ba ozývaly se hlasy, pokud by v poměru se zdražením výroby ceny výrobků nestouply, aby se výroba v hamrech po kratší dobu vůbec zastavila, k čemuž však, jak se zdá, nedošlo.

Znak správce adamovských hamrů Jana Kolba z roku 1787.

V té době přecházejí adamovské hamry na nového držitele, Františka Josefa z Lichtensteinu, syna roku 1771 zemřelého Emanuela z Lichtensteinů. Řečený František Josef z L. převzal hamry r. 1772 a měl je v držení až do r. 1781.

Vzrůst hamrů i v této době šťastně pokračoval, vystavěna celá řada nových domků, vesměs určených pro zaměstnané z hamrů a počet celkového obyvatelstva udává se r. 1771 na 225. Ze staveb v hamrech uvádíme obytné stavení pro správce a kontrolora, zařízení kovárny na páskové železo (t. zv. cejnařského hamru) a hřebíkárny, postavení nových kůlen pro zásoby rudy.

Nemenší pozornost věnována současně hutím v údolí Říčky čili v t. zv. Josefově, kde provedeny četné opravy. Jedna z tamějších hutí nazvána dle tehdejšího držitele »Františkova huť«.

Množství výroby v tomto období činilo okrouhle 3000 centů železa a množství vydobyté rudy páčilo se na 800—900 hyl, z čehož roztaveno ročně 600—700 hyl. V pecích pracovalo se 20—35 týdnů.

Vyráběly se zde jako v předešlém čase všechny druhy železa kujného, hospodářského nářadí, určeného v první řadě pro lichtensteinská panství; zvýšena výroba železných ploten kamnových či pecových, kovářského zařízení (kovadlin), řetězů jak pro všeobecnou potřebu, tak i

silných řetězů pro vojenské účely. Zvláště zdokonalena té doby výroba hřebíků všech druhů, počínaje od nejmenších až do největších rozměrů. Dosavadní hřebíkárna, pocházející již z dob předchozího majitele, byla r. 1780 rozšířena, a když výroba rok od roku stoupala, zřízena poblíže t. zv. velkého hamru zvláštní hřebíkárna. Ve výrobě válečného materiálu se pokračovalo i v tomto období a vyráběny hlavně náboje (koule a granáty) 2 až 10liberní, drobné, t. zv. kartáčové koule a hmoždířové bomby 10 až 200liberní. Válečný materiál dodáván do vojenských skladišť do Brna i Olomouce. V adamovských hamrech byla stálá, do několika set kusů jdoucí zásoba všech druhů dříve uvedených výrobků, neboť tehdejší nejvyšší vojenskou radou bylo nařízeno, aby »pro nepředvídané případy« byla vždy určitá pohotovost.

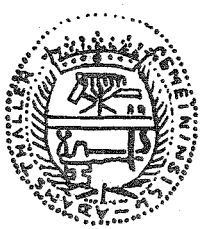

Pečeť adamovských hamrů a současně Adamova z roku 1787.

Vojenské komise jezdívaly sem často, zvláště roku 1780, kdy šlo o vyzkoušení nového druhu hmoždířových bomb. Do Brna dodávána munice přímo do dělostřeleckého místního velení (Artilerie Posten Kommando).

Velikého zdokonalení došla výroba kotlů hlavně proto, že téměř na všech panstvích zřizovány, lépe řečeno obnovovány již stávající draselny či popelárny a opatřovány novými kotly značnějších rozměrů. Podobně bylo tomu s výrobou kotlů pro ledkárny, mydlárny, palírny (tehdejší lihovary), jakož i zařízení pro papírny, prachárny, mlýny, pily.

Z této doby máme již první zprávy o t. zv. ornamentální litině. Zvláštností byla výroba plechu pro postřihovací nůžky (Tuchscheerenblech) a zvláště silné pily.

Jak vidíme, výroba nabývá rozmanitosti a výrobky adamovských hamrů nacházejí hojného odbytu nejen v první řadě v Brně, Olomouci, Vyškově, Mor. Třebové, Prostějově, Hodoníně, ale jsou posílány i do Čech, Slezska, Uher, ba i do Dolních Rakous.

Výroba a správa adamovského hamru jest vzorně organisována a společně s adamovskými hamry podléhají stejné a společné organisaci hamry v Aloisově na panství sovineckém. V čele všech železářských lichtensteinských podniků stojí knížecí inspektorát, jemuž přidělen odborný stavitel. Adamovský hamr podléhá přímé správě pozořického panství a má svůj hamerský úřad. Nejvyšší úředník v hamrech jest správce, kterému přidělen hamerský písař. Těmto podřízen jest hamerský šafář

Kundmachung.

Die Berg und Hütten-Direktion der fürstlich Alois Lichtensteinischen Herrschaft Posorizer Eisenwerker in Adamsthal hat die Ehre dem geneigten Publikum zu wissen zu machen, daß die von undenklichen Jahren in Brünn bestandene Niederlage von allerhand Adamsthaler Eisenwaaren, in dem fürstlichen Haus Nro. 441. auf den großen Plaz neben den Todtengaßel dermal weit ordentlicher und mit mehreren Gattungen gegossen- und geschmiedeter Eisenwaaren, dann allerhand Nägelwerk zur beliebigen Auswahl, sowohl all Ingrosso, als auch in Stük oder Pfundweisen Verkauf eingerichtet, und die bestimmte Preise fest gesezet worden, über welche von Abnehmern an Niemand etwas mehr zu bezahlen kömmt, weil die vorhin gewöhnliche Verschleißbelohnung von Centen à 3 kr. dermalen die Hammeramts-Kassa bezahlt.

Instehende Preistarisse enthält die Hüttenpreise nach welchen die Fabrikerzeugnisse sowohl zu Adamsthal, als auch in dem Verlag zu Posoriz und Brünn verkauft werden; wenn man erweget, wie beschwert die Weege über die zwischen Adamsthal und diesen Verlagsörtern liegende Gebirge seyn? was daher der Transport, die Reiszehrung der Vekturanten, Mauth, Niederlagsunkösten, und die Verkaufsremunerazion kostet? so wird sich jedermann überzeugen, daß die zu Brünn und Posoriz pr. Centen höher ausfallenden 12 kr. (wovon noch das vorhin ausser den Eisenpreis gezahlte Accidenz abzurechnen kömmt) den Aufwand nur zum Theil ersezen, wodurch man trachtet, mittelst derlei Niederlagen dem Publikum die Anschaffung solcher Bedürfnisse bequem zu machen.

Wollten aber Handelsleute und Eisenarbeiter von Brünn eine beträchtligere vor die Fuhr stehende Bestellung gerade in ihre Verlagshäuser oder Werkstädte zugeführet haben? so werden selbe damit vom Hammeramt aus bedienet werden, und dafür über den inbenannten Hüttenpreis nur die Frachtspesen pr. Centen mit 6 kr. zu bezahlen haben.

Es werden auch in diesen Niederlagen alle Bestellungen nicht nur von inbeschriebenen, sondern auch all möglichen Eisenfabrikaten angenommen, und besorgt werden, nuk erbittet man sich entweder richtige Muster und Modele, oder richtige faßliche Beschreibungen der verlangten Waaren, wogegen versichert wird, daß weder an pünktlicher Ablieferung der Bestellung, noch an Nettigkeit der Gußwaaren, und an innerer Güte und Geschmeidigkeit des geschmiedeten Eisens was mangeln werde, da der fürstliche Eigenthümer nach den in vorigen Jahre vorgefallenen unglüklichen Brand dieser Werker sowohl bei der neuen Errichtung dieser Werkstädte, als auch beim Bergbau keine Kösten gesparet, diese, schon durch die Güte der Erzte von der Natur begünstigte Eisenfabrik, noch mehr durch zweckmäßige Manipulazion möglichst zu verbessern.

Brünn den 30. Juny im Jahr 1794.

Pr. fürstlich Alois von und zu Lichtensteinische
Berg und Hütten-Direktion.

a dráb, jakož i šafář hutní. Všech v adamovských hamrech v tomto období zaměstnaných osob jest okolo 44, z kterých jest 14 zaměstnáno při dolování z kterýchž všichni pocházejí z Olomoučan.

Doluje se jižně od Olomoučan (2 doly) a v bezprostřední blízkosti Františkovy huti při Josefském údolí (1 důl). Pokusy s dolováním činí se na trati Vyvazadla, nad t. zv. Býčí skálou, na Jelenci, U sedmi dubů. Některé doly u Pokojné, u Babic pro vzdálenost a nemožnost dopravy opuštěny a dolování zde zastaveno.

Výroba uhlí dřevěného jest samozřejmě v plném proudu a počíná se ho často nedostávati. Kromě četných milířů na lesních rovinách jest celé údolí Svitavy od hamrů směrem k Blansku poseto milíři a složeným dřevem, určeným pro výrobu dřevěného uhlí. Velké zásoby uhlí nacházíme přímo za hamry, dva milíře dále směrem k Novému Hradu a další dva něco severněji.[133]) Při pálení uhlí zaměstnáno, kromě robotou povinných, 8 osob a pálení řídí »vrchní uhlíř« (Oberkohler). Kromě adamovských hamrů zásobují milíře také vrchnostenské prachárny a to dvě v Josefově údolí a jednu u Babic.

Celkem lze i v tomto období pozorovati netušený vývoj adamovských hamrů, jevící se jak ve vzestupu výroby, tak i v rozmanitosti a zdokonalování výrobků.

Jak tehdejší hamry vypadaly, dá se přesně vylíčiti. Směrem od Bilovic stála po pravé straně hamerská kůlna (asi v místech nynějšího t. zv. Skalního sklepu) a dále směrem k hamrům ještě dvě stavení, jak se zdá, obytná. Po dřevěném mostě přicházelo se k nově zbudovanému obydlí hamerského správce,[134]) budově přízemní, kolem které protékala jedna z hamerských struh, rovněž přepažená dřevěným mostem, který pravidelně každého jara sebrala vystoupivší Svitava. Těsně při tomto můstku byly hamerské kůlny, které v pozdějších dobách (po roce 1800) byly zbořeny. Vpravo (od pozorovatele) byl hamerský dvůr oproti dřívějšku značně rozšířen a důkladněji vybudován. Při dvoře byly stáje, spižírny, kůlny, ovčinec, obydlí hamerského drába a pacholků. Vlastní hamry se skládaly z komplexu budov seskupených kolem dvou pecí. Větší budova t. zv. velkého hamru stála těsněji při hamerské strouze a čtvero mocných vodních kol dodávalo zde hybnou sílu. Naproti velkému hamru stál hamerský mlýn. Dále zde byl hamr t. zv. menší, obydlí hamerského šafáře a písaře, t. zv. hamerský úřad a podél cesty směrem k Adamovu stála jedna t. zv. činžovní chalupa, obývaná rovněž hamerskými lidmi, tak že

133) Vysvítá ze soudobých aktů, částečně z mapy z r. 1754, vlastně 1794.
134) Tak zv. stará pošta byla v těchto místech teprve později vystavena.

všeobecně v této době celou osadu Adamov tvořily vlastně jen adamovské hamry.

Období 1781 až 1805.

Roku 1781 přecházejí adamovské hamry v držení Aloise Josefa I. z Lichtensteinu, který r. 1781, po smrti svého otce Františka Josefa z Lichtensteinu, zdědil veškerý otcovský majetek.

Alois Josef z Lichtensteinu podobně jako jeho otec všímal si hospodářství a zvláště adamovské hamry bývaly nejen středem jeho zájmů, ale i častokráte oblíbeným výletním místem; byl totiž Alois Josef z Lichtensteinu také přítel přírody a nemálo zajímal se o zdejší jeskyně i jiné přírodní zvláštnosti. Již roku 1784 dne 15. června, hlavně na jeho popud, jeho ředitel Rudzinski současně s pozořickým hejtmanem Postovkou, inženýrem Thalerem a lesním Fechterem spustili se do Macochy.[135]) Hlavně tehdejšímu držiteli adamovských hamrů třeba děkovati, že již tehda započato s upravováním a zkoumáním Býčí skály, kterou sám navštívil poprvé dne 7. dubna 1792, po druhé dne 8. června 1797 a po třetí i se svou chotí dne 27. dubna 1817. (?) Také císař František II., hlavně na popud jeho sem zavítal, navštíviv roku 1804 kromě zdejších hutí také řečenou jeskyni.[136])

Přítomnost Aloise Josefa z Lichtensteinu v adamovských hamrech a jeho nemalý zájem jak o hamry a železářství, tak o hornictví či dolování, měla na vývin celého podniku nemalý vliv a v první řadě bylo to jeho odborné vzdělání a vzdělané úřednictvo, na prvním místě Rudzinski, kteří dopomohli adamovským hamrům v tomto období nejen k nevídanému rozmachu a zdokonalení po stránce technické, ale i k světovému věhlasu. Škoda, že tehdejší doba francouzských válek, která i našeho okolí a samých hamrů těžce se dotkla, nemálo zdržovala mnohoslibný jejich vývoj, ba i válkou způsobená všeobecná krise málem by byla zničila vše, co desetiletá práce vybudovala.

Dle přehledu z roku 1789 až 1792, sestaveného od tehdejšího pozořického hejtmana Kobra,[137]) vidíme značný vzestup výroby proti dřívějšku a sice:

135) Hormayer Archiv 1815.

136) Na návštěvy upomínaly a snad až doposud upomínají ve skále vytesané nápisy, podrobně uvádí Wankel Bilder aus der Mähr. Schweiz 372–373. Upozorňujeme, že poslední datum 1817 nemůže býti správné, neboť Alois Josef z L. zemřel r. 1805 (viz Falke Haus Lichtenstein III Tab. Va).

137) Víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz Montanistika odkud i veškeré následující zprávy.

Rok	dobyto železné rudy		roztaveno železné rudy		zásoba železné rudy		vysoká pec byla v činnosti týdnů	bylo roztaveno rudy	
	hyl	. . .	hyl	. . .	hyl	. . .		centů	liber
1789	942	–	721	–	221	–	47½	3603	80⅝
1790	1393	6	799	6	594	–	49	4165	10
1791	432	–	791	6	–	–	42	3549	59⅞
1792	1154	6	782	–	372	–	43	3523	98⅜

Z přehledu vidíme, že vysoká pec pracovala více než tři čtvrti roku. Dříve uvedený Rudzinski konal již toho času hlavně na základě štyrských zkušeností pokusy o zlepšení výroby, což se mu také podařilo, a dle přesné kontroly zjištěno, že v období 1791 až 1793 při průměrné činnosti (pece) ročně 36 týdnů vyrobeno celkem 2991 centů 98²/₈ liber železa, což odpovídalo týdenní výrobě 83 centů 11⁴/₈ liber. Dle pokusů tehdejšího správce hamrů Ant. Černého vyrobeno dle nového způsobu v době od 21. dubna do 1. června, tedy za šest neděl, 590 centů 25 liber, což odpovídá týdenní výrobě 98 centů 37⁴/₈ liber čili zlepšení týdenní výroby o 15 cetů 26 liber, t. j. ročně asi 600 centů více.[138])

Roku 1793-4 nastala ve výrobě adamovských hamrů přestávka následkem provádění oprav a novostaveb roku 1793 vyhořelých hamrů, jak jinde obšírněji dokládáme.

Ze současných přehledů vysvítá, že (r. 1694) vyráběno kujné železo, t. zv. tyčové, mincové, železo na kruhy a obruče, silnější a slabší druh, všechny druhy t. zv. hřebíkového železa, radlicového, pilového.[139]) V cejnařském hamru vyráběno t. zv. vanové železo, ploché zámečnické, hrubé, prostřední a jemné cejnové železo, jakož i železo na slabší obruče a pily.

Hřebíkárna vyráběla všechny druhy hřebíků (laťové, šindelové, podlahové).

Nejlepší přehled tehdejší výroby, druh a ceny zboží, udává nám zde připojený reprodukovaný původní ceník. Z ceníku vysvítá, že té doby mívaly adamovské hamry svůj vlastní sklad v Brně na Velkém náměstí v teh-

138) Současná akta Montanistika jak dříve uvedeno.

139) V originále Staab Eisen Münz., Ring. Radreif, Fassreif, Klein-Nagel, Gatter-Nagel, Pflug-Blech, Brettsäge-Eisen.

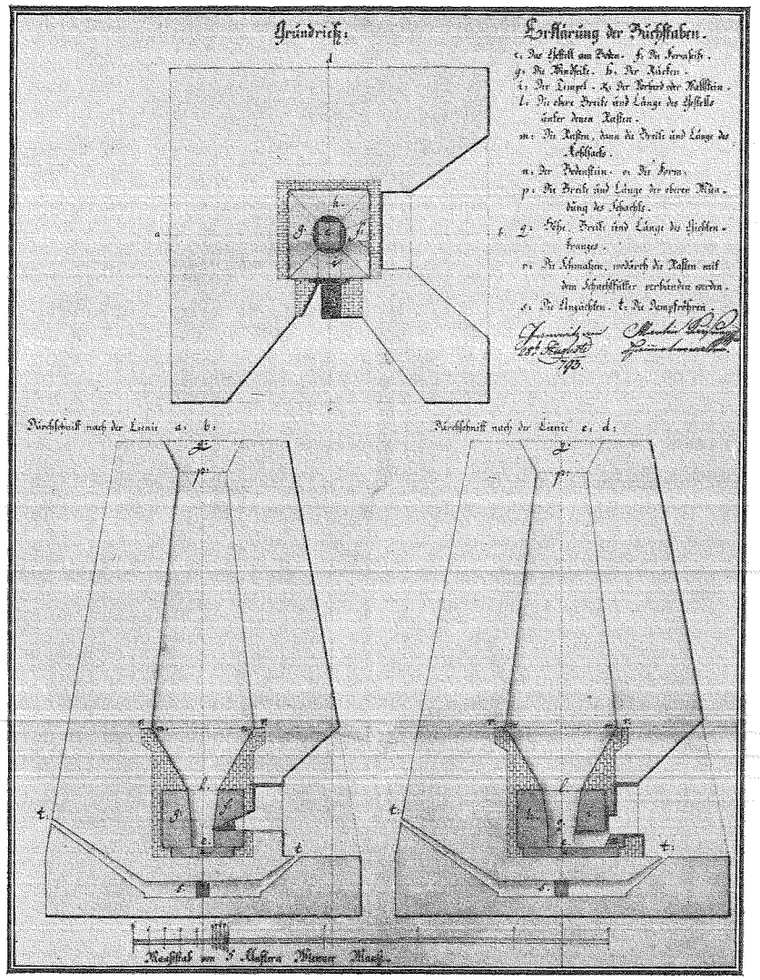

Průřez roku 1793 stavěných adamovských hutí.
(Reprodukce originálu ze dne 28. srpna 1793.)

dějším lichtensteinském domě číslo 441 (vedle t. zv. Mrtvé uličky). Cena výrobků byla ve skladech o 12 kr za cent vyšší nežli v hamrech. Při větších objednávkách dodáváno zboží přímo z hamrů a počítána za cent o 6 kr vyšší cena. Stav výroby a dobyté rudy r. 1794 (tedy již po ohni) udává se na 1505 hyl železné rudy v ceně po 23 kr $3^2/_{12}$ denáru za 1 hylu; dřeva sveženého k pálení a výrobě dřevěného uhlí bylo tehda 4648¾ sáhů, po 1 zl 48 kr sáh.

Vysvítá tedy, že po ohni 1793 adamovské hamry svou činnost zvýšily následkem provedení novostaveb a zlepšeného zařízení, což se stalo hlavně přičiněním Rudzinského, který již tehda své nové zkušenosti při výrobě uplatňoval. Návrhy tehdejšího rady Rudzinského dokazují nejen nejobsáhlejší jeho vědomosti jak v hornictví, tak v hutnictví a železářství, ale zvláště také jeho vynikající svědomitost a oddanost k tehdejšímu držiteli hamrů Aloisu z Lichtensteinů. Vše, co Rudzinski podniká, ukazuje upřímný a usilovný úmysl k povznešení hamrů a úplnou beznáročnost. Osoba Rudzinského jest zlatým písmem zapsána v knize dějin adamovských hamrů nejen jako prvotřídního odborníka, nýbrž také jako vzorného úředníka, který byl pravým typem tehdejšího gentlemana. Nesčetné jsou příklady, kdy veškeré zde uvedené jeho výtečné vlastnosti jsou dokumentovány jeho skutky.

Jelikož tehdejší soutěž hlavně štýrských hamrů následkem výtečné jakosti jejich výrobků stávala se i u nás na Moravě stále citelnější, hleděl Alois z Lichtensteinu již při provádění oprav a novostaveb (po ohni 1793) co nejvíce upotřebiti dosavadních zkušeností ze štýrského železářství a Rudzinski tyto snahy co nejvíce podporoval.

Rudzinski v dopisech v létě r. 1798 již obšírně navrhuje, jaký význam by měla výzkumná cesta do štýrských i jiných železáren, poukazuje, že Alois z Lichtensteinu jako majitel největšího počtu železářských podniků[140]) v první řadě se štýrskou soutěží počítati musí, a že i jinak je cesta důležitá, zvláště nyní, kdy má se stavěti na panství Koldštýnu nová železná huť.[141])

Rudzinski navrhuje, aby na jeho výzkumné či studijní cestě doprovázel ho tehdejší správce adamovských hamrů Ptáček a zamýšlí prohlídku železářských továren barona Königsbruna v Mürzzuschlagu, prohlídku železných hutí hraběte Gerstenberga v Neuberku a Krumpachu, prohlídku vysokých pecí města Lubna (Leoben), kde teprve před ne-

140) V Čechách bylo tehda celkem 60 hamrů patřících různým majitelům.
141) Místo jmenuje se zde Götzendorf.

dávnem započalo se pracovati se čtyřmi měchy (Blasbalken). V Korutanech zamýšlí Rudzinski prohlídku vysokých pecí barona z Egger a chce navštíviti místa Hirtenberg, Mössnitz, Lölling. V Krajině zamýšlí navštíviti železárny barona ze Zois, chce navštíviti Admont, město Weyr, kde jsou výtečné rafinerie železa a odtud přes Linec, Budějovice vrátiti se do Brna.

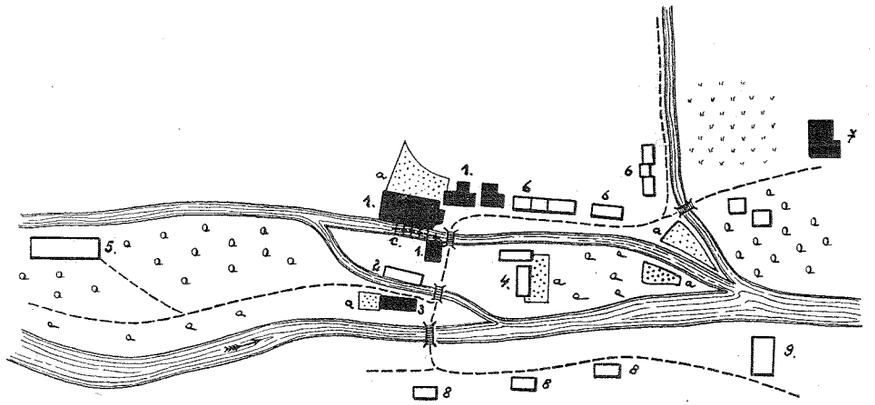

Situační plán adamovských hamrů neb železáren dle katastrální mapy z roku 1826.

(Objasnění číslic: 1. hamry, 2. kůlna, 3. obydlí správce hamrů, 4. hosp. dvůr, 5. zámek, 6. obytné domky, 7. vrtárna, 8. budovy patřící k hamrům, 9. velká kůlna (nynější hotel Skalní sklep). Tečkované plochy značí zahrady.

Po svolení ústřední lichtensteinské kanceláře nastupuje Rudzinski ihned cestu a 11. srpna 1798 jest již nazpět, aby uplatnil zkušeností, kterých nabyl v železárnách Štýrska, Krajiny a Korutan. V dopise ze dne 18. srpna 1798 píše, že přemluvil několik zručných lidí z Hirtenberku, aby se sem přestěhovali a doufá, že to bude moravskému železářství jen na prospěch. Píše se vším důrazem, že »třeba se starým šlendriánem (sic) učiniti konec, zaříditi lepší výrobu a pak ani cent štýrského železa sem nepřijde«.[142]) Tato věc, na pohled snad nezávažná, jest přece velice důležitou, a dokazuje, že

adamovské hamry byly první, které u nás zavedly zlepšenou výrobu železa podle štýrského způsobu

142) Vše z původních dopisů víd. arch. Lichtenšt. sub Possoritz Montanistika.

a staly se tak směrodatnými pro ostatní naše železářské podniky. První zlepšení, které Rudzinski v adamovských železárnách r. 1798 zaváděl dle vzorů štýrských železáren,[143]) bylo, že na místě až doposud při tavení přidávaného písku užíval jemnozrnné hlíny, která se nachází u Olomoučan a byla tedy při ruce, kdežto písek byl do Adamova přivážen až z Voletína u Mírova. Tím hleděl na místě až doposud vyráběného celistvého železa vyrábět železo tekuté a ihned je zkujňovati. Současně započato ihned po návratu Rudzinského z výzkumné cesty se stavbou nové pece »dle štýrského vzoru«. Tato pec byla dne 25. června 1799 již hotova a první pokusy, které Rudzinski osobně 8 dní řídil a při nichž přidáváno vápna k železu, se velmi dobře dařily.[144])

Tato doba spadá již do počínající hospodářské krise následkem tehdejších francouzských válek, po nichž následovalo znehodnocení peněz a tím stoupající drahota.

Jelikož ve všech moravských hamrech ceny železářských výrobků byly značně zvýšeny a pouze adamovské hamry zůstávaly při dosavadních cenách, provedeno dle návrhu Rudzinského v měsíci červnu 1799 první zvýšení cen, jak přehledně v tabulkách uvádíme.

	Druh železa[145])	dosavadní cena za 1 cent				nová cena za 1 cent			
		v dílně		v Brně		v dílně		v Brně	
		zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
najednou zkujněné	ploché tyčové železo	8	20	8	32	8	45	8	54
	mincové, kruhové	8	20	8	32	8	57	9	9
	radlicové	8	32	8	44				
	silné obručové, hřebíkové, pilové	9	10	9	22	9	36	9	48
na dvakrát zkujňované	slabé obručové a vanové	9	35	9	47	10	—	10	12
	hrubé (cejnové či vroubkované železo)	9	22	9	34	10	—	10	12
	prostřední (cejnové či vroubkované železo)	9	54	10	6	10	—	10	12
	jemné (cejnové či vroubkované železo)	10	31	10	43	10	—	10	12

143) Osady jmenuje Norddrauburg und Eisenertz, pův. dopis ze dne 8. října 1798 pramen jak dříve.
144) Původní dopis ze dne 25. června 1799 dřívějšího pramene.
145) Železo uvedené v originále: Im Hammer und in einem Feuer geschmiedetes flaches Staabeisen, Flugblech

Sotvaže ceny zvýšeny, již znehodnocení peněz a drahota tak celou situaci změnila, že i zvýšené ceny byly již nepoměrně nízké, nežli jich použito a tak opakovalo se to, co za světové války bylo často pozorováno.

Hospodářská situace se zhoršovala den ode dne a pro hamry jako pro každý průmysl nastávala nanejvýše nepříjemná doba. U železářských podniků byla aspoň ta výhoda, že objednávky válečného materiálu byly hojné a dobře placené a že i dělnictva byl dostatek hlavně proto, že dělnictvo ze železářských podniků bylo vojny prosté a neodváděno, ačkoliv jinak brán v té době k vojsku každý, kdo jen poněkud byl zbraně schopen.

Poměry se stále horšily a drahota nepoměrně stoupala. Poptávka po železe byla tehda v Brně veliká a byl ho citelný nedostatek. Rudzinski navrhuje dne 29. prosince 1801 opětné zvýšení cen výrobků a sice u litiny, tvarového a pískového železa na 8 zl. 30 kr, u všech druhů kovaného železa na 11 zl 40 kr. Zejnové železo a veškeré druhy, které teprve z zejnhamru jsou rafinovány (a nyní velice hledané jsou, jak dokládá), mají státi na místo dosavadních 12 až 13 zl nejméně 15 zl.

Stále pokračující znehodnocení peněz mělo za následek zvýšení cen. R. 1802 placeno za výrobky z litého železa za 1 cent čili 100 vídeňských liber podle druhu takto: 8 zl 30 kr za kotle, 8 zl 30 kr za hmoždíře, 8 zl 30 kr za hrnce. Výrobky z kovaného železa stály, rovněž za 1 cent počítáno: Obruče na nádobí 15 zl, slabé železo 16 zl, silné 15 zl, silné podkovářské 13 zl 20 kr, malé, t. zv. kruhové (kroužkové) železo 13 zl 20 kr, plotnové 13 zl 20 kr, obručové železo 13 zl 20 kr.[146])

Ačkoliv současná hospodářská situace byla nanejvýše nepříznivá, udržována výroba adamovského hamru na stejné výši a z uvedeného přehledu vidíme, že roční celková výroba v době 1802 až 1804 činila asi 2532 centů různých druhů železa.

Výroba válečného materiálu byla za války velmi důležitá a vojenské objednávky měly přednost před všemi ostatními a byly poměrně nejvýnosnější. Vyráběny veškery druhy nábojů pro děla a hmoždíře, a sice granáty ve váze 2½ a 3 liber, bomby ve váze 10, 100 a 200 liber, koule (dělové) o 10 librách a kartáčové drobné koule (k plnění nábojnic) o 16 lotech.[147]) Největší objednávky provedeny r. 1784, 1788, 1791,

E. Radreif E. Rundes Münz E. Starkes Radreif E. Klein Nagel und Gatter Eisen. In der Zainhütte oder in zwei Feuer geschmiedet: Schwaches Radeisen; Kleines Gebinde E. allerhand Wanneneisen; grobes, mittleres und feines Zain oder Knopper Eisen.

146) Vše dle současných aktů pramene, jak dříve udáno; srovnej Paměti Blanska 435.

147) Vše dle současných pramenů jak výše uvedeno.

Přehled celkové roční výroby v době 1802 až 1804.

Rok	tyčové aneb kotvové železo		pískové železo		litina aneb tvarové železo		hřebíkové malé aneb pilové železo		mincové a kruhové železo		obručové železo na kola	
	centů	liber	centů	liber	centů	liber	centů	liber	centů	liber	centů	liber
1802	240	–	151	94	267	18	378	20	535	74	1201	71
1803	214	–	114	94	286	40	76	–	906	–	740	31
1804	143	–	126	85	124	26	–	–	–	–	1788	40

1793, 1799 a brněnské dělostřelecké velitelství samo náboje odváželo. Roku 1791 dodáno 795 centů 55¾ liber nábojů (z litiny), r. 1794 celkem 458 centů 73 liber. Značné objednávky byly v květnu 1799,[148]) kdy objednáno litých nábojů, drobných kulek či šrotu do kartáčů více než 1900 centů a doposavad dodáno již okolo 8000 centů. Hojně požadovány náboje na podzim téhož roku,[149]) když z brněnských dělostřeleckých skladišť vše bylo odesláno do pole a zvláště byl veliký nedostatek nábojů velkých kalibrů. Výrobě nábojů dávána přednost, ačkoliv současně i vše ostatní vyráběno, tak na př. mimo jiné v září 1799 vyrobeny kotle pro panství v Lednici.

Dolování v té době prováděno velice intensivně, neboť zvýšená potřeba železa vyžadovala zvýšenou těžbu rudy. Veškeré dolování řídil rovněž Karel Rudzinski, který měl také mimo jiné, podle nařízení Aloise z Lichtensteinu, sepsati obšírné dějiny hornictví.[150]) Nově započato s dolováním u Babic, kde již v hloubce tří sáhů přišlo se na rudu. Dále se dolovalo v jedné štole u Olomoučan, v revíru zvaném »Pirgel«, kde nacházely se také poblízku staré, již 30 roků opuštěné štoly. Rovněž dolováno v Horkách, Trávníku, Za dvořiskem a zvláště výnosná byla štola u Polomě, která nazývána (r. 1794) Aloisova štola a zřejmě je naznačena na soudobé mapě.

Dolováno ve třech šichtách při osmihodinové práci, a sice první šichta od 4. hodiny ranní, druhá od 12. hodiny polední a třetí od 8. hodiny

148) Dopis ze dne 12. května 1799, z něhož vysvítá, že i blanenské hamry pilně dodávaly.

149) Dopis ze dne 6. září 1799.

150) Vše a následující z dopisu ze dne 8. února 1794, 8. června 1794. Rudzinski má tehdy titul stavitele (architekta) a bydlí v Brně. Píše knížeti, že při shledávání listin pro dějiny hornictví našel in Collectaneis ex Monumentis histor. Pragae 1791 výsadu, kterou král Zikmund udělil r. 1421 (Archivi inferioris Austriae p. 202) Hartvíkovi z Lichtensteinu a která se týkala svobodného hledání rud na Moravě.

večerní. R. 1800 zaměstnáváno v dolech celkem 17 havířů,[151]) roku 1759 bylo jich 13, naddůlním byl tehda Josef Petraš, původem z Kamenice v Čechách, havíři byli všichni z Olomoučan. O mzdách havířů vyprávíme na jiném místě.

Uhlí vyráběno a spotřebováno ohromné množství, že se ho velmi často nedostávalo. Při výrobě uhlí bylo roku 1795 zaměstnáno šest osob a sice dva »naduhlíři« a čtyři pomocníci, roku 1804 bylo zde uhlířů 8. Výroba dřevěného uhlí v tomto období drahoty zvláště trpěla, ježto uhlíři v poměru k ostatním hamerským dělníkům byli málo placeni. Adamovští uhlíři měli proti jiným (na příklad v Koldštýně) tu výhodu, že v Adamově bylo aspoň veškeré dřevo k výrobě potřebné, robotníky přineseno, kdežto v Koldštýně té doby (r. 1803) uhlíři platili přinášení dřeva ze svého. Mzda uhlířů činila zde (v říjnu 1803) z vyrobeného koše (Korb), který čítal 45 měřic (Metzen), celkem pouze 18 kr a měla býti zvýšena na 20 kr.[152]) Cena uhlí dřevěného za 1 koš byla roku 1793 5 zl 20 kr a prodáno tu mimo hamry 47 košů a 3 opálky (Schwingen); drobné uhlí stálo tehdy 2 zl 15 kr a prodáno ho 9 košů 12 opálek. Následkem závratného stoupání cen dřeva stoupla i cena uhlí a r. 1808 stál již koš uhlí 24 zlatých.

Razítko t. zv. vrchního úřadu v Pozořicích, kterému podřízeny adamovské hamry (razítko pochází z doby po r. 1800).

Mzdové poměry byly v tomto období málo utěšené a dělnictvo až nadmíru trpělo nedostatkem všech potravin, ježto mzda byla k ostatním cenám zcela nepoměrná. Již od r. 1790 trvající události válečné způsobily stále vzrůstající drahotu a dělnictvo pracovalo v hamrech za poměrně nízké ceny vlastně jen proto, že zde bylo vojny prosto; jinak je čekala tehda krutá vojna.[153]) Když konečně roku 1801 přestala válka, hleděli i hamerští dělníci jinam odejíti, jelikož mzda náděníků a pomahačů byla vlastně vyšší. Rudzinski zavčas upozorňoval na tyto okolnosti, dodávaje, že koldštýnské hamry ztrácejí tak své nejlepší lidi, mimo jiné četné zkušené havíře a kováře, kteří jdou do Fridlantu, jsouce tam lépe placeni. V adamovských hamrech bylo v poměru ke Koldštýnu sice lépe, neboť drahota na Brněnsku nebyla tehda (1801) tak veliká jako na Koldštýnsku, kde i sami sedláci byli nuceni chléb kupovati až v Prostějově.[154]) Se zvyšováním mzdy započato proto i v adamovských hamrech, hlavně na popud Rudzinského. Z r. 1793 se dovídáme, že adamovský správce hamrů (tehda Antonín Černý) dostal za 10 měsíců 583 zl 20 kr; současný účetní, či jak tehdy říkali kontrolor, Michal Procházka, měl za tutéž dobu 300 zl, hamerský dráb 90 zl, tesař 30 zl 45 kr, 3 hamerští pacholci měli dohromady 222 zl 43 kr 2 denáry. Tehdejší cena 8 hamerských koní byla 400 zl čili jeden kůň byl za 50 zl.[155])

151) Rok nato bylo jich již přes 30.

152) Původ. dopis ze dne 30. října 1803 víd. arch. Lichtenst. Possoritz Montanistica.

153) Dopis Rudzinského ze dne 29. prosince 1801, pramen jak dříve. Rudzinski v dopise praví, že nyní jest 11tiletá válka ukončena.

Mzdové poměry krátce po roce 1800 byly tak nepříznivé, že dělnictvo často žádalo za zvýšení mzdy a někteří, zvláště olomoučanští havíři, raději se dávali odvésti k vojsku, kde měli jistou výživu, což při nevídané drahotě nebylo doma možné.[156]) Ústřední kancelář lichtensteinských podniků uznala tehdejší nářky a rozhodla, aby horníci dostávali od jedné šichty o 3 kr více. V hamrech placeno již té doby (červen 1801) kovářům po 24—30 kr denně, kdežto havíři měli pouze 18 kr. Zvýšení mělo tak dlouho potrvati, pokud by obilí nezlevnilo.

Drahota však neustávala, ba naopak rostla a proto po 29. prosinci 1801 provedeno hlavně na návrh Rudzinského opětné zvýšení mzdy současně se zvýšením ceny výrobků, a sice: horníci (Bergarbeiter) dostali na místo dosavadních 24 kr zvýšení na 27 kr, havíři (Berghauer), kterých bylo tehda 15, dostali zvýšení mzdy z 18 na 24 kr, pomocníci (Bergknappen), kterých bylo rovněž 15, dostali místo 15 kr zvýšení na 18 krejcarů.

Jelikož drahota stále stoupala, zvyšování cen nepřestávalo; tak r. 1803 v měsíci říjnu[157]) opětně zvýšena mzda kovářům a za vykování 1 centnýře železa placeno na místě dosavadních 38 kr po zvýšení 45 kr (jinde docela již 50 kr). Později ještě, začátkem měsíce listopadu 1804, za časů správce hamrů Černého, kdy drahota nezvykle a náhle dále stoupala, žádalo dělnictvo hamrů a dolů opětné zvýšení, které mělo dostati 15 dělníků zaměstnaných při dolování, 7 při hutích, 7 při uhlířství, 11 v hamrech a 6 kovářů, kteří pracovali za roční mzdu, jakož i mistr v cejnařském hamru, Jan Butula.[158])

154) Fridlantské hamry měl tehda v nájmu Homuláč; vysvitá z téhož dopisu jako vše zde uvedené.

155) Současná akta dřívějšího pramene.

156) Dopisy Rudzinského ze dne 1. června 1801, 29. prosince 1801 dřívějšího pramene.

157) Akt ze dne 30. října 1803 pramen jak dříve.

158) Zahnschmiedelohn, akt ze dne 15. června 1793 dřívějšího pramene, akt srovnává mzdu v Blansku, kde byl tehda správcem dolu (Bergverwalter) Jan Václav Blaha se mzdou v Adamově; tehdejší názvy jsou Zahneisen, Zahnschmied, Zahnschmiedmeister (jinak Zaineisen atd.). Upozorňujeme, že 1 zl. měl 60 kr.

Zvláště ceněno a proto i zvláště placeno bylo tehdejší cejnové, t. zv. zubaté nebo vroubkované železo, jež kovali dělníci zvláště zdatní, kteří dostávali od vykování 1 centnýře jemného tohoto železa 10 zl 30 kr, středního 9 zl 50 kr a hrubého 9 zl 20 kr; mzda byla zde i v Blansku stejná. Kovářský mistr této výroby (zubatého železa) dostával tehda zvláštní přídavek, který činil podle jakosti 1 zl 20 kr, 40 kr, 10 kr (v Blansku 54 kr, 36 kr, 27 kr).

Alois z Lichtensteinu,
držitel adamovské strojírny 1836—1858, jehož nákladem zbudován v Adamově kostel, fara a škola.

Stav tehdejších adamovských hamrů vzhledem k počtu zaměstnaných a úřednictva se proti dřívějšku poměrně zvýšil. Hamry podléhaly pozořické vrchnostenské správě, kterou r. 1793[159]) vedl (v Pozořicích) purkrabí Salinger. Při ústřední správě ve Valdicích byl tehda inspektorem Jan Waitendorfer, který do Adamova častěji dojížděl, stavitelem železářských podniků a současně odborníkem v hutnictví a hornictví byl Karel Rudzinski, s kterým již často jsme se setkali, správcem hamrů byl v srpnu 1793 Jan Kolb, hamerským písařem Josef Krömner, hamerským

159) Akt ze dne 9. srpna 1793 pramen jak dříve. Akt sestaven, když psán protokol o vzniku ohně v hamrech; pramen jak dříve.

mistrem kovářem Martin Cedlík, mistrem v kovárně cejnového železa byl Jan Butula; z kovářů uvádí se Ant. Procházka, Frant. Procházka, Jakub Liška starší a mladší, Jiří Cedlík, Michal Ritschel, Frant. Buhl; v kovárně vroubkovaného železa[160]) byli: Václav Storgand, Josef Plhal, Václav Ritschel, Nepomuk Handl; pacholky v hamerském dvoře byli: Frant. Krbůšek, Josef Albrecht, Jan Končák. V listopadu téhož roku (1793-5) uvádí se mistr hamrů a hutí Nepomuk Dymáček, správce hamrů Antonín Černý, písař neb kontrolor Michal Procházka, později Vytopil, kdežto r. 1787 býval zde správcem hamrů Jan Kolb, který r. 1799[161]) uvádí se jako poklasný ve Ždánicích. Roku 1798 byl zde správcem Ptáček, r. 1804—1806 Ant. Černý, který později zdejší hamry pronajal. Rudzinski uvádí se jako stavitel (jsa bytem v Brně a často sem dojížděje) ještě roku 1804. Dle lichtensteinského t. zv. schematismu z r. 1803, který občasně byl vydáván, uvádí se zde správce Ant. Černý, kontrolor Václav Procházka. Z ostatní čeledi 1 dráb, 3 sloužící a 1 tesař. Jaké měli jmenovaní roční příjmy, uvedli jsme již porůznu dříve.

Současné události byly velice pestré, bohužel méně radostné, a v adamovských hamrech se v této době mnoho změnilo. Dne 20. července 1793[162]) potkalo adamovské hamry neštěstí. V noci mezi 10. až 11. hodinou vypuknuvší oheň ztrávil většinu budov. Příčina ohně se nevyšetřila; jak se zdá, stalo se tak snad zatroušením žhavé strusky. Ačkoliv ihned jak dělnictvo, tak i úřednictvo bylo při ruce, oheň se rychle šířil a přeskakoval s jedné budovy na druhou, čemuž ovšem tehdejší šindelové střechy velice dopomáhaly. Škoda byla ohromná, neboť celé hamry téměř se všemi budovami lehly popelem. Tehda vyhořel i hamerský dvůr, ve kterém kromě stájí pro 10 koní a bytů pro čeleď byly kůlny. Dvůr byl roku 1794 nově vystavěn a pokryt šindelem, tak jako ihned přikročeno k znovuvystavění hamrů, které nejen že zcela obnoveny, nýbrž současně rozšířeny vystavěním nových dílen. Stavba pokračovala rychle a v létě 1794 se již v hamrech pracovalo. Tavicí huť byla začátkem června již hotova a pouze stavba vysoké pece pro nedostatek cihel se protahovala. K stavbám bylo také užito cihel z rozbouraného vranovského kláštera. Z té doby pocházející a zde v napodobeném originále připojený ceník, na zadní straně, zvláště událost ohně připomíná. V této době vystavěna zvláštní budova pro hamerského správce,

160) Zahnschmiede.
161) Téhož roku uvádí se pozořický hejtman Postovka již jako nebožtík.
162) Obšírný protokol byl sestaven dne 9. srpna 1793 a popisuje celý oheň; orig. ve víd. arch. Lichtenšt. sub. Possoritz Montanistika-fakt $\frac{P-3.}{3}$

která se uchovala až na naše časy, jsouc nazývána starou poštou. Po znovuzřízení hamrů zanášel se původně Alois z Lichtensteinu myšlenkou pronajmutí hamrů a proto ucházeli se r. 1795 o nájem brněnští měšťané August Schnöpf, puškař, Martin Wittermayer, kovář a Josef Braus, zámečník, avšak k pronajmutí hamrů tehda přece nedošlo.

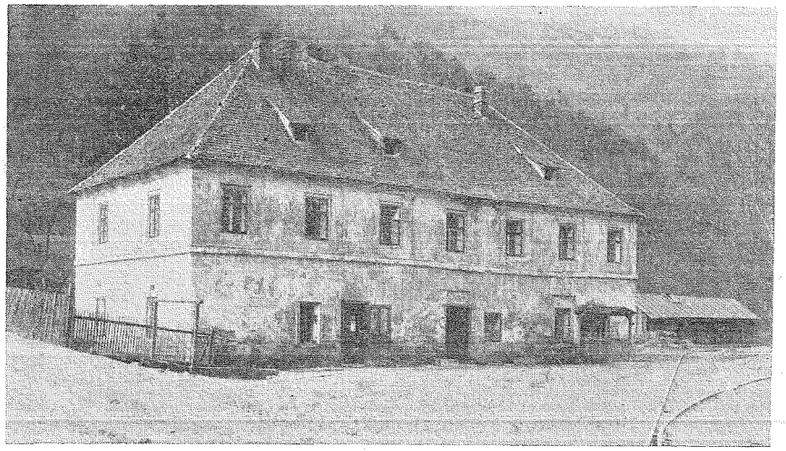

Původní budova t. zv. »Staré pošty«.
(Bývalé obydlí vrchního správce adamovských hamrů.)

Roku 1795[163]) skládaly se hamry celkem z 12 budov, mimo jiné z budovy, kde byl byt správce, budovy pro písaře či kontrolora, hamerského dvora, cejnařské huti, dvou kůlen pro zásoby železné rudy a jedné t. zv. činžovní chalupy.

Roku 1799, začátkem podzimu, dokončena stavba nové (štýrské) huti, kterou stavěl dle nejnovějších, ve Štýrsku nabytých zkušeností stavitel Rudzinski.[164]) Jak tehdejší pece byly zařízeny, ukazuje nám reprodukce. Zdá se, že Rudzinski stavěl pece tohoto druhu současně i na ostatních lichtensteinských hamrech. Nová pec se výtečně osvědčovala, ale bez nehody se vše neobešlo, neboť krátce před 6. zářím 1799 řečená

163) Současná akta a popis. Zejnhamr psán zde Zainhütte.

164) Akt z r. 1795 pramen Possoritz Montanistica $\frac{P-3}{12}$, dopis Rudzinského ze dne 25. června 1799 pramen jak dříve.

pec se »zadusila«, jak všeobecně předčasné vyhasnutí pece nazýváno, hlavně »hloupou neopatrností«, jak Rudzinski dokládá.[165])

V lednu 1801 stala se jiná nehoda. Vrchní uhlíř František Dvořáček, spadnuv do ohně, utrpěl značné popáleniny.[166]) Ještě smutnější byla událost, když krátce před 3. červnem 1804 zemřel oblíbený mistr hutní Dymáček.[167]) Do tohoto roku spadá také návštěva adamovských hamrů a blízké t. zv. Býčí skály císařem Františkem II., jak později na zvláštní pamětní desce (při Býčí skále) bylo poznamenáno.

Ukončujeme období na rozmanitosti pestré, jinak ale pro adamovské hamry nanejvýše nepříznivé, avšak doba, která přišla, nebyla o nic lepší, ne-li snad horší.

Období 1805—1836.

Roku 1805 přecházejí adamovské hamry na nového držitele Jana I. z Lichtensteinu, bratra předešlého, dne 24. března 1805 zemřelého Aloise z Lichtensteinu.

Všeobecná hospodářská, finanční a světová situace byla v té době, kdy Jan z Lichtensteinu adamovské hamry přebíral, nanejvýše nepříznivá, neboť kromě drahoty, nouze a hladu hrozilo stále nebezpečí války, která nedala na sebe dlouho čekati. Francouzská válka přenesena i do našich krajů a po obsazení Vídně hrnula se rychle postupující francouzská vojska na Moravu. Vše prchalo, odnášeny pokladny, vrchnostenské i státní úřady se stěhovaly. Přední francouzské hlídky objevily se u nás okolo 11. listopadu 1805 a brzo obsazen celý kraj francouzskými pluky, které prováděly četné rekvisice a ukládaly kontribuce, často i výpalné.[168]) Adamovské hamry vojskem rovněž navštíveny a práce zde zastavena.[169]) Francouzská invase trvala téměř až do polovice ledna, kdy francouzské pluky odtáhly. Na pravidelný provoz v hamrech nebylo ovšem ani dosti dělnictva, scházelo též úřednictvo, a sotva se znenáhla uvedlo vše do normálního chodu, nastalo jaro, které přineslo druhého nevítaného hosta, totiž záplavu hutí, způsobenou rozvodněnou Svitavou. Následkem záplavy byla práce v hamrech znovu zastavena.[170])

165) Dopis ze dne 6. září 1799 pramen jak dříve.

166) Akt ze dne 23. ledna 1801 pramen jak dříve.

167) Akt ze dne 3. června 1804, pramen jak dříve.

168) Obšírně Paměti Blanska 266.

169) Vysvítá z dopisu Rudzinského ze dne 12. června 1806 víd. arch. Lichtenst. Possoritz Montanistica.

170) Vysvítá ze zmíněného dopisu ze dne 12. června 1806.

Z toho, co uvedeno, lze si snadno domysliti, že byla všeobecná situace velmi nepříznivá a nejen v adamovských hamrech, ale i v ostatních lichtensteinských průmyslových podnicích nastala hospodářská krise, která jejich udržení v chodu činila nemožným. Při železářském průmyslu byly to hlavně vysoké ceny dřeva, které zatěžovaly výrobu.[171]) Dlouho uvažováno o východisku z nemilé situace, až po konečném rozhodnutí samého Jana z Lichtensteinu měly veškeré průmyslové podniky býti zastaveny.

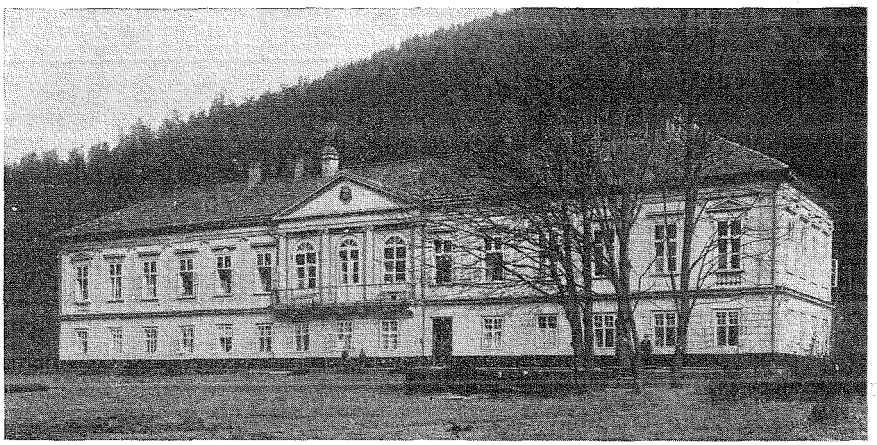

Původní adamovský zámek z roku 1806.
(Fotogr. z r. 1928.)

V první řadě šlo o adamovské hamry a hutě v Ostravě, kdežto hamry v Koldštýně a Rudě měly prozatímně ještě dále pracovati, pokud jen to ceny dřeva dovolí. Z dopisu knížete ze dne 31. března 1806 vysvítá, jak dlouho přemýšlel o tomto kroku, jak těžko a nerad se rozhodl pro redukci svých podniků. Zastavení řečených dvou podniků mělo býti provedeno dnem 1. září 1806 a přímo s otcovskou péčí stará se Alois z Lichtensteinu předem o dělnictvo, které tak pozbude výživy a které »dlouho a poctivě konalo věrné služby«, a proto nařizuje, že všichni v adamovských hamrech zaměstnaní kováři i mladší pomocníci náležejí do kategorie těch, o které má býti doživotně postaráno.

171) Vysvítá z dopisu knížete z Lichtensteina ze dne 31. března 1806, pramen jak dříve. Z řečeného dopisu též vše následující.

Adamovské hamry okolo roku 1815.

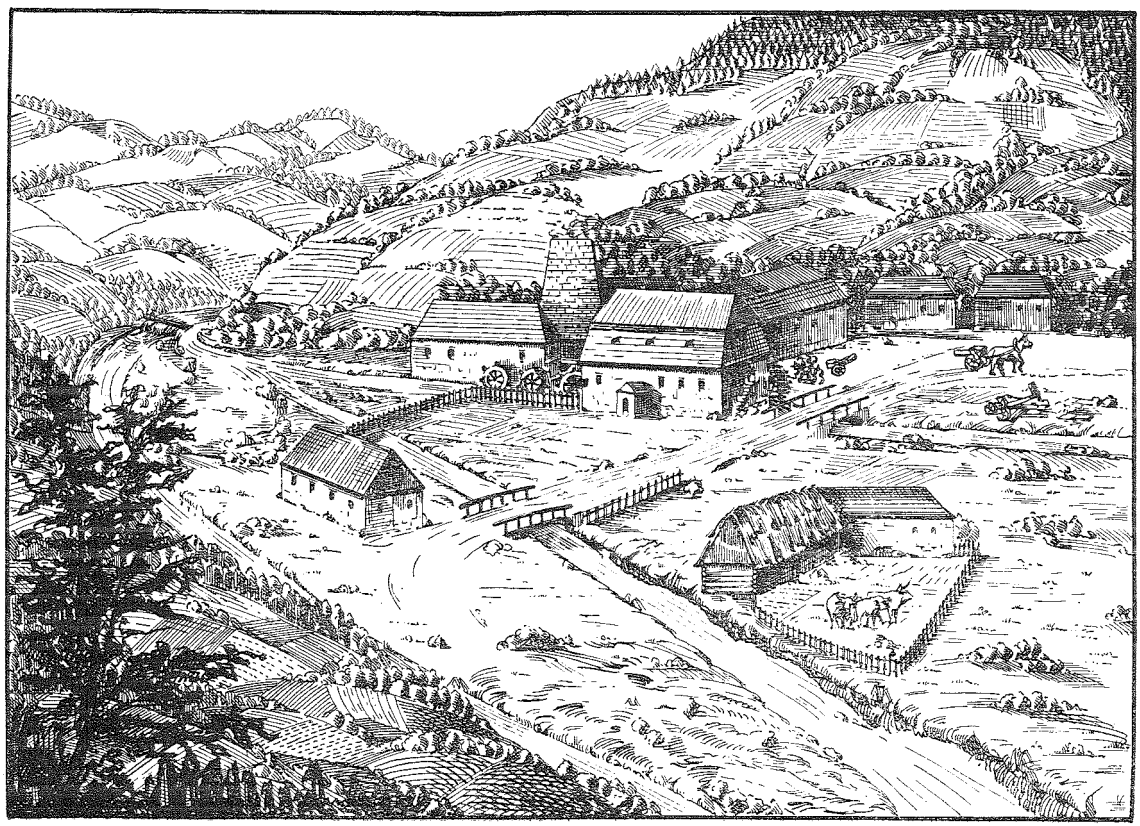

(Rekonstrukce kreslená dle starých pamětí a památek.)

Zdá se, že v první řadě byl to Rudzinski, který rozhodnutí Aloise z Lichtensteinu neschvaloval, a maje o řečené věci dáti svůj úsudek, bezpochyby Aloise z Lichtensteinu přemluvil, neboť k zastavení podniků nedošlo a nepříjemné situaci chtělo se odpomoci tím, že adamovské hamry měly býti pronajaty.

Již v měsíci květnu 1806 a později projednávány podmínky nájmu, a v první řadě byl to dosavadní správce adamovských hamrů Antonín Černý, který se o nájem ucházel. Dne 10. srpna 1806[172]) ujednány následující podmínky, podle kterých správce Černý hamry najímal:

1. Doba pronájmu trvá 6 roků (tedy až do r. 1813).
2. Roční nájemné činí 1700 zl.
3. Nájemce složí 1000 zl. kauce.

Při kalkulování výše nájemného byly adamovské hamry ceněny na 34.000 zl, jejichž zúročení činí při 5% úrokové míře ročně 1700 zl.

V této době se v hamrech již pracovalo, vyráběny hlavně plotny sporákové a jiné lité zboží, velice málo výrobků kovaných a dosti kotlů pro vrchnostenské draselny, hlavně lichtensteinské.[173]) Zvláštností tehdejší výroby bylo hotovení nůžek na postřihování suken,[174]) pro kterou výrobu bylo zřízeno v hamrech zvláštní oddělení (Tuchschererwerk).

Právě do doby, kdy Černý převzal nájem adamovských hamrů, spadá stavba adamovského zámku, jakož i oprava blízkého Nového Hradu. Stavba zámku byla již dlouho projektována hlavně proto, že časté návštěvy Lichtensteinů a jejich hostí neměly řádného přístřeší. Bývaly zde sice zařízeny t. zv. knížecí pokoje, ale jak se zdá, pro trvalý pobyt přece se nehodily, a proto započato r. 1806 se stavbou zámku, která trvala až do r. 1809 a byla provedena brněnským zednickým mistrem Češkou (psáno Czeschka). Při zámku, lépe řečeno uvnitř zámku, zřízena současně domácí kaple, která dostala r. 1810 zvláštní svolení či licenci, že mohly v ní býti slouženy bohoslužby a tehdejší kníže z Lichtensteinu poslal do ní t. zv. parament, čili ostatky svatých. Současně opravován blízký Nový Hrad, na kterém stavěna věž v době před červencem až do října 1807 nákladem 2936 zl 2 kr. V Adamově postaven též v této době nový most přes řeku Svitavu. Stavbu provedl tesařský mistr Vojta.

Nájemce Černý neměl mnoho štěstí, a sotva se pozapomnělo na oheň

172) Originál pramenu jak dříve.
173) Vysvítá z aktu ze dne 12. července 1806, pramen jak dříve.
174) Tuchschererwerk.

z roku 1793, přinesl rok 1808 podobné neštěstí. Bylo to před 7. březnem 1808, když adamovské hamry staly se po druhé obětí plamenů.[175])

Hned zase započato s opravou a znovuzřízením hamrů. Stavba shořelých budov trvala od 7. března až do konce prosince 1808 a celé léto se v hamrech nepracovalo. Rovněž shořelý hamerský mlýn byl dne 30. srpna již téměř znovu vystavěn a scházely jen ještě čtyři mlýnské kameny, které měly míti výšku 5—7 stop.[176]) Z ostatních staveb byla vysoká pec uvedena do provozu již dne 25. července, kdežto hamerské hutě dostavěny teprve 8. listopadu. Počáteční výroba po započetí provozu byla 135 centů 76 liber železa tvarového, 29 centů pískového, celkem 165 centů 27 liber, které prodány za 2479 zlatých, totiž 1 cent za 15 zl. Uhlí vyrobeno tehda velice málo a odprodáno ho pouze 9 vozů.[177])

Sotvaže adamovské hamry uvedeny do původního stavu a sotva započato s normální výrobou, již opětně hlásilo se nebezpečí války a netrvalo to dlouho, když po druhé byl náš kraj zaplaven francouzskými oddíly, které po vítězné bitvě u Wagramu obrátily se k Brnu. Adamov byl obsazen asi v polovici července r. 1809 a tentokráte zařizovala se francouzská armáda více »po domácku«.

Doplňována výzbroj, koňstvo i ostatní vojenské potřeby a proto i adamovské hamry dostaly nařízení, aby ihned bylo započato s výrobou munice. Podobně bylo i v blanenských[178]) hamrech, kde sice s počátku hleděli »náhodnými poruchami pecí« výrobu munice znemožniti, avšak přísná exekuce stihla jak starohraběte Hugona Salma, tak i dělníky. Starohrabě byl by tehda svou odvahu a patriotické smýšlení zaplatil životem, neboť dodávaje tajně munici rakouským sborům, byl přistižen a postaven jsa před vojenský soud, byl by jistě býval odsouzen, kdyby náhlý mír válku nebyl ukončil.

Francouzská okupace trvala zde až do října (1809), a její následky a války vůbec byly hrozné. Nedostatek a drahota dosahovaly nevídané výše a samozřejmě i výrobky adamovských hamrů v ceně stoupaly.

Na srovnání uvedeme známé ceny tehdejších výrobků, jak byly dne 1. ledna 1808 a později dne 24. dubna 1810.[179]) Ceny jsou uvedeny ve zlatých a kr.

175) Vysvítá z aktů ze dne 29. ledna 1809, dřívějšího pramene.
176) Akt ze dne 30. srpna 1808. Mlýn nazývá se Hammerschleussmühle.
177) Vysvítá z aktu, kdy žádal nájemce Černý o slevu nájemného, jelikož utrpěl škodu.
178) Obšírně Paměti Blanska 270–271.
179) Dle aktů víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz (Montanistica).

Doba	Železo obručové, tyčové, pilové, kruhové, (silné)	Železo zámečnické silné, prostřed., slabé	Hřebíky								železo lité aneb tvarové
			celé	polov.	celé	polov.	latové celé	latové ¾	latové ½	šindelové	
	1 cent		1 kopa							1000 kusů	1 cent
1./1. 1808	21·40	28·–	7·30	3·50	1·30	0·42	0·36	0·28	0·22	3·30	–
24./3. 1810	36·40	45·–	10·–	5·–	3·–	2·–	0·50	0·45	0·35	5·–	20·–

Jak vidíme, cena u mnohých výrobků byla až zdvojnásobena.

Vysoké ceny měly nepříznivý vliv na výrobu následkem špatného odbytu. Větší odbyt byl jen na vojenské dodávky, totiž náboje či munici, na kterou zvláště v měsíci dobnu 1810 bylo mnoho objednávek.[180])

Do této doby (1810) spadá obnovení četných staveb, jakož i provedení novostaveb, hlavně nového hamru, jakož i zřízení nového hamru pro kutí železa tyčového, který byl vystavěn roku 1811.[181]) Té doby končil se již nájem hamrů, které držel od r. 1806 Antonín Černý, jak dříve jsme již uvedli a vrchní správa lichtensteinských panství zavčas činila přípravy, aby adamovské hamry převzala opět do své vlastní režie. Stalo se tak roku 1813, po měsíci březnu a předávání hamrů nešlo tak hladce, jelikož množství inventárně předaného zařízení scházelo, a jak nájemce Černý dokazoval, ohněm bylo zničeno.

Za nového správce adamovských hamrů vyhlédnut dosavadní správce z Koldštýna, jménem Rumler. Ze současných zaměstnanců v hamrech uvádí se r. 1812 v měsíci září hamerský mistr Jan Marek, mistr slévač Martin Taucher či Taucha a pilař na hamerské pile Kalvoda.[182]) Když válečné doby pominuly, počíná i pro adamovské hamry, které se pozvolna zotavují z hospodářské krise, další vzestup. Potřeba nových budov byla stále citelnější, místa však v okolí původních, čili jak se tehda již říkalo, starých hamrů, se nedostávalo, proto, že hamerské budovy byly vázány poměrně na úzký pás a ten byl již zastaven. S počátku bylo projektováno přenesení některé výroby do Josefova údolí, později však od tohoto úmyslu upuštěno a v místech, kde se později stavěla nová strojírna, tedy

180) Akt ze dne 17. dubna 1810, pramen jak dříve.
181) Pramen jak dříve.
182) Protocollum exhibitum rok 1812—1813 víd. arch. Lichtenst.

směrem k obci Adamovu, postavena nová t. zv. vrtárna. Kdy se stavěla, nelze prozatím přesně říci, jelikož ale na katastrální mapě jest již zakreslena, musilo tak býti před rokem 1826.

Dolování v tomto období bylo po čas francouzské okupace rovněž přerušeno; stalo se tak po prvé v listopadu 1805 až do jara 1806 a po druhé přestalo se dolovati roku 1809 od července až do října. V obou pří-

Zůstatek dřívějších hutí a dílen v místech původních hamrů.
(Fotogr. z r. 1928.)

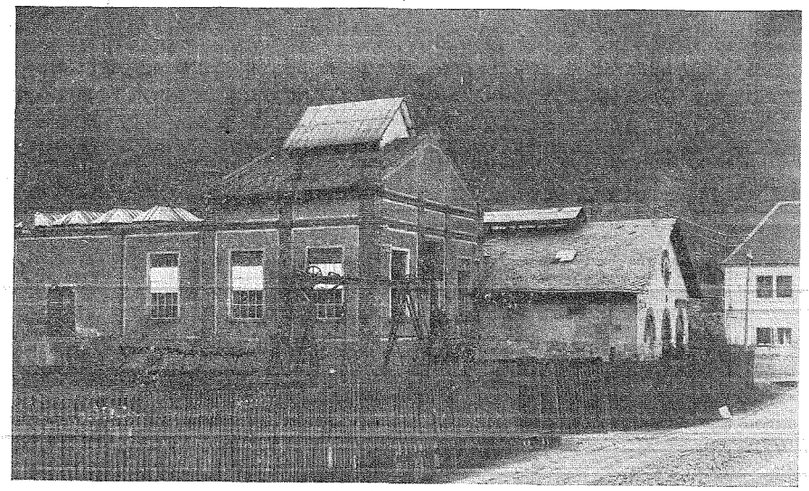

Novější budova dílen — Stará huť s nápisem Eduardhütte — Budova t. zv. nové pošty

padech bylo přerušení dolování spojeno s velkými škodami, hlavně proto, že zastavením veškeré práce mnoho šachet se zatopilo. Jak z tehdejších aktů vysvítá, nemohla doba více týdnů, ba měsíců napraviti škody, které v poměrně krátkém čase jak v olomoučanských šachtách, tak i jinde nadělány.

Vůbec lze pozorovati v období nájmu Černého 1806—1813 i v dolování i jinak stagnaci, a r. 1813 při předávání hamrů byl značný nedostatek jak rudy, tak i dřevěného uhlí, kterého zvláště ze začátku výroby

tak se nedostávalo, že r. 1813 musilo ho býti zakoupeno celkem 80 košů (Körbe), jeden koš po 16 zl.[183])

Pravidelná práce začala teprve po roce 1814, kdy množství starých šachet ponecháno svému osudu a započato s dolováním na nově objevených místech. V první řadě bylo to u Olomoučan, kde r. 1814 objevena ruda na tratích: Trávník, Díl, Padulínek, Vysílka, v lese na trati zvané Bystřina (psáno Wystřina), jakož i na sousedících polích.[184])

Po objevech z r. 1814 následovalo objevení nových ložisek rovněž vesměs u Olomoučan. Zde uvádíme je v pořadí, jak za sebou následovala:

I. U Olomoučan, na místě zvaném »Za mlýnem«, aneb »Ve hranicích«.

II. U Olomoučan mezi tratí »Hranicí« aneb »Za mlýnem« a tratí »V Kroužku«.

III. U Olomoučan »V Kroužku« nové ložisko.

IV. U Olomoučan na místě zvaném »Horka« a mezi Kroužkem a Horkou.

V. U Olomoučan na místě zvaném Horka, jiné nové ložisko.

VI. U Olomoučan na trati zvané »Za suchou loukou«.

VII. U Olomoučan na lesní trati zvané »Vystřežená«, jakož i v okolních sousedících polích.

VIII. U Olomoučan na tratích zvaných »Trávník, Díl, Padělek (psáno Pedelek), Horka, Vysílka«, jakož i na lesní trati, zvané »Vystrčená«.[185])

Že tehdejší, hlavně z Olomoučan pocházející horníci neměli na růžích ustláno, vysvítá z toho, že byli povinni vykonávati veškeré roboty. Roku 1812 v měsíci listopadu žádali proto olomoučanští horníci, aby odpuštěno jim bylo 26 dnů roboty; žádosti jejich ale vyhověno nebylo.[186])

Z událostí, které se adamovských hamrů či železáren částečně týkaly, vzpomínáme na jaře r. 1813 následkem záplavy ledových krů povstalé povodně, kterou značně utrpěly nejen hamry, ale i celé okolí, a škoda, způsobená jak na mostech, tak i budovách, byla značná. Táž ledová záplava a povodeň opakovala se r. 1830. Roku 1822 navštívil blíz-

183) Akt víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 1. Řečené šachty zanešeny dne 10. července 1814 do hlav. knihy brněnského horního soudu s povolením kutacího práva pro knížete Jana z Lichtensteinu.

184) Protocollum exhibitum 1812–1813 jak dříve.

185) Vše dle aktů víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 1. Uvedená jména tratí jsou v originále zkomolena a pokud možno jsme je opravili. Veškerá ložiska I až VIII zanesena do knihy brněnsk. horního soudu s kutacím právem pro Jana z Lichtensteinu dne 27. prosince 1831.

186) Protocollum exhibitum 1812 víd. arch. Lichtenst. odkud i násled. Povodeň z r. 1830 líčí obšírně akt. víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 2.

ký Nový Hrad rakouský arcivévoda František Karel (bylo to asi 9. července). Rok 1831 až 1832 přinesl nevítanou asijskou choleru, která i zde vyžádala si dosti obětí a rušila celkovou výrobu. Roku 1834, když konány v Brně slavnostní průvody na počest právě zde dlícího císaře Františka, zúčastnili se dne 8. září i zdejší horníci slavnostního průvodu a vzbudili nemalou pozornost ve svých krojích, vyzbrojeni jsouce havířskými nástroji a lampami.

Jak tehdejší adamovské hamry vypadaly, uvádí již přesně z r. 1826 pocházející t. zv. mapa katastrální, kterou zde téměř ve stejném měřítku podáváme (viz str. 62).

Jak vidíme, hamry vzrůstaly zvolna na obec, jsouce vlastně malou osadou pro sebe. Proto také razítko obce Adamova jest vlastně razítko[187]) adamovských hamrů a jeho obrysy ukazují, že v horní polovici má symbol vyráběných zde hospodářských výrobků, totiž kladivo, hrábě a kosu, kdežto v dolní polovici jsou zámečnické a kovářské potřeby (kovadlina, kleště atd.).

V Josefském údolí nacházela se huť Františkova v místech, kde její zbytky až doposud stojí. Jinak bývaly zde tři prachárny.

Adamovské hamry, které v tomto období byly až do roku 1810, ne-li snad déle, v nájmu Antonína Černého, jsouce majetek Jana Josefa z Lichtensteinu, přecházejí jeho smrtí dne 20. dubna 1836 na jeho syna Aloise Josefa, na kterého až do dnešní doby mnohá adamovská památka upomíná.

Škoda, že se z tohoto období, zvláště po roce 1810, nezachovalo prozatím více zpráv; zdá se však, že za časů francouzské invase, jakož i při dvou požárech veškeré tehdejší zápisy shořely zároveň s budovami a proto jich nelze nalézti.

Období 1836—1858.

V období 1836—1858 jsou adamovské hamry v držení Aloise II. z Lichtensteinu, který dne 20. dubna 1836 smrtí Jana z Lichtensteinu stal se dědicem všech rozsáhlých statků, i Adamova.

Celkem možno o tomto období říci, že znamená pro adamovské hamry dobu nebývalého vzestupu a zdokonalení. Po dlouhém čase předcházejících hospodářských, průmyslových a finančních krisí přichází

187) Vlastivěda uvádí jiné razítko s postavou Adama!

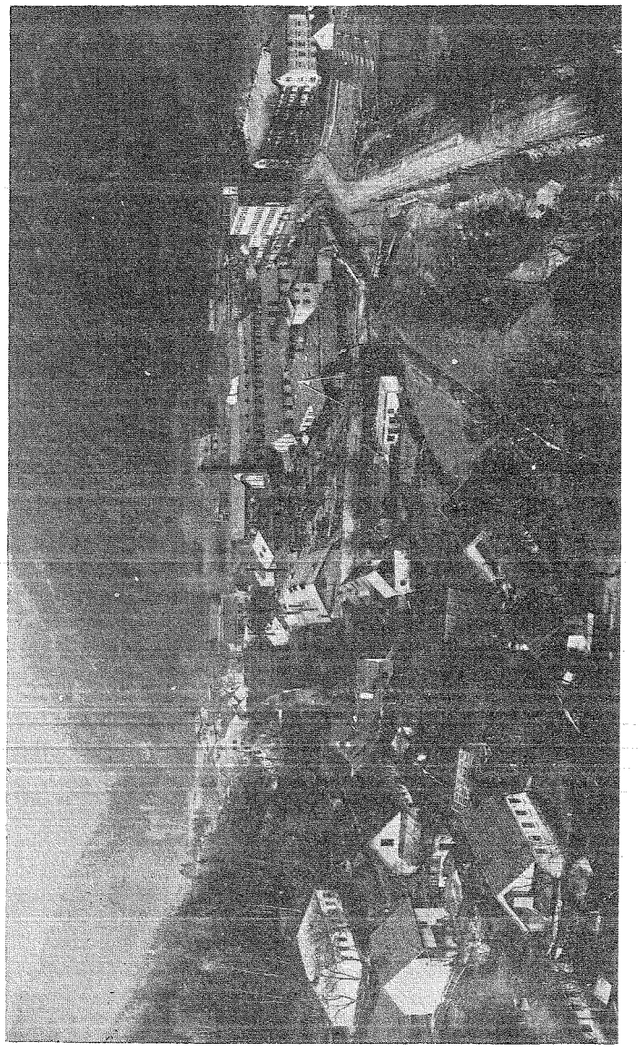

Adamovské závody před r. 1910.

období reakce, tedy v tomto případě zlepšení. I rok 1848, který přinesl značné svobody politické, jakoby i na adamovské hamry měl dobrý vliv, i zde probouzí se vše k čilejšímu životu, ovšem po stránce průmyslové.

Již v předcházejícím období pozorovali jsme stálé a stálé zdokonalování výroby, které jevilo se v opravách, nových stavbách a zavádění novot vůbec. Tak pokračováno i později a roku 1840 započato s přestavbou i v Josefovském údolí stojících hutí, hlavně na popud tehdejšího správce Vojtěcha Mahlera, při čemž mimo jiné upotřebeno písku a naplavenin z blízké t. zv. Býčí skály, kdy současně přikročeno k rozšíření této vzácné jeskyně a nalezeno množství vzácných předhistorických památek.[188]) Zdokonalení hutí, stojících v Josefovském údolí Říčky a nazývaných Františkových, přineslo dobrý výsledek a časem uvažováno, zda veškerá výroba železa neměla by se sem přeložiti, poněvadž vzhledem k bližšímu dovozu rudy, dřeva a uhlí lépe by se vyplácela. Zdá se, že by ku provedení bylo došlo, kdyby rok 1844 nebyl přinesl pro zdejší údolí Svitavy důležitou novotu, totiž stavbu železné dráhy. Vystavění dráhy bylo pro adamovské hamry v různém ohledu směrodatné a velmi výhodné, ať již šlo o přívoz uhlí či rudy neb o dopravu výrobků. Již roku 1843 jednáno o stavbě zdejší tratě[189]) a v listopadu 1843 s prací započato a roku 1844 byla trať již stavěna. Původní projekt tratě Adamovem byl tak vypracován, že trať měla jíti středem údolí, tedy blíže k Adamovu a téměř středem adamovských hamrů. Teprve později byl projekt pozměněn a trať vystavěna těsněji při jedné straně údolí. Při stavbě bylo zrušeno několik vrchnostenských, tehda k adamovským hamrům patřících domků a současně provedena stavba nového jezu poblíže adamovského tunelu.[190]) Jak od vrchnosti (Lichtensteina), tak od olomoučanských sousedů pro trať zabraná půda byla ředitelstvím dráhy vyplacena a vyjednávání ohledně odškodného vedl tehdejší správce adamovských hamrů Vojtěch Mahler (1844). Jen pro zajímavost uvádíme, že první vlak jel kolem hamrů v lednu 1849 a byl zde slavnostně uvítán. Že nehod a železničních úrazů bylo s počátku dosti, netřeba ani zvláště uváděti. Zaznamenáváme jen nehodu, která se stala v blízkém adamovském tunelu (čís. VI.), kde dne 15. dubna 1849 vyšinuly se vozy vojenského vlaku, vezoucí 167 hulánů i s koňmi od tehdejšího hulánského pluku Civalart čís. 1. Řečenému vojenskému oddílu

188) Wankel Bilder aus der Mähr. Schweiz 373.
189) Obšírně Paměti Blanska 308–314.
190) Současná akta rak. ministerstva dopravy, vídeňský archiv v budově bývalého minist. vojenství.

velel major baron Dobřenský a rytmistr hrabě Coudenhove, kteří zůstali bez úrazu, jinak ale dosti mužstva bylo poraněno.[191])

Vystavění dráhy mělo na vývoj adamovských hamrů nemalý vliv a z později uvedených přehledů vidíme, že výroba se pozvedla téměř o třetinu v prvních letech a později o polovinu. Se vzestupem výroby souviselo těsně rozšiřování hamrů a četné novostavby.

Za tím účelem prováděny zde již v březnu 1847[192]) četné odborné inspekce hlavně tehdejším horním radou Frant. Kleinweterem z frýdlantských železáren a rozhodnuto, aby byly provedeny následující stavby a přestavby:

a) V adamovských hamrech přeloží se hřebíkárna, mající místo pro 19 kovářů, v místa, kde stojí vrtárna a kovárna a nabude se místa k vystavění nových domků pro dělníky, kteří zde budou stále bydleti a hamry nebudou odkázány na dělnictvo cizí (často se měnící) a tedy nezapracované.

b) Oprava t. zv. zejnářského hamru a hřebíkárny, jelikož obě budovy jsou chatrné. Budovy se po případě zboří a rozvezou, čímž celkový pohled na Adamov se zkrášlí (sic!).

c) Zřídí se nový jez a tím zvýší se dostatek vody pro nově zřízené 4 výhně a pro vodní kola dílny na jemné železo,[193]) při čemž současně řečená dílna bude přeložena do kujnírny.

d) Nová vodní kola, a sice jedno k pohonu zařízení kujnírny a druhé k pohonu dmychadel.[194])

e) Oprava střechy při kujnírně a v souvislosti jsoucích uhelných kůlen.

f) Přestavba zkujňovacích výhní na výhně s předehřívačem.[195])

g) Stavba obydlí pro šichtmistra a mistra formířského.[196])

h) Stavba nového hamru k výrobě jemnějších druhů železa.

ch) Jízdecká stáj přestaví se na kanceláře a byty.

i) Vystaví se více dělnických bytů.

j) Vystaví se řádná dílna pro truhláře a zámečníky.

191) Dřívější pramen, kde také situační plán Adamova z r. 1844.
192) Dle těchto vše později uvedené. Orig. ze dne 8. března 1847 víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 2 (Adamsthal).
193) V originále Streckwerk.
194) V originále Gebläserad.
195) V originále Vorwärmerherden.
196) V originále Formmeister.

Veškeré přestavby a novostavby rozpočteny tehda na 17.400 zl; stavba jezu měla státi 10.000 zl, počítajíc v to vydání na prohloubení řečiště Svitavy a s tím spojené trhání skály.

V údolí Říčky (Josefova), při t. zv. Františkově huti, mělo se dle tehdejšího usnesení provésti:

a) Nová modelárna při Františkově huti.

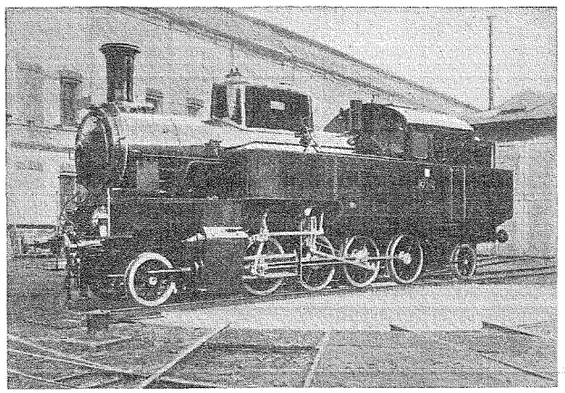

První lokomotiva řady 423, postavená v adamovských strojírnách pro československé dráhy.
(Opustila závod dne 17. listopadu 1924.)

b) Vystavěti hostinec poblíže Františkovy huti. Při řečeném hostinci měly býti současně zařízeny struskové lázně a cizinecké byty.

Jak vidíme, byly projektovány dalekosáhlé změny a přenešení hřebíkárny v místa již tehdá stojící vrtárny jest počátek rozšiřování hamrů směrem k obci Adamovu a sice tam, kde stála (a stojí) pozdější továrna.

Přestavbám z jara r. 1874 následovaly jiné na podzim, z kterých uvádíme stavbu nové vysoké pece s kopulí,[197]) stavbu jezu (asi dostavbu) a postavení dělnického chudobince pro staré a churavé lichtensteinské dělníky.[198])

197) Kuppel-Hochofen.

198) Vysvítá z orig. ze dne 30. listop. 1847 pramen víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 2, Adamsthal., také akta ze dne 11. dubna 1847.

Veškeré přestavby projektoval a řídil tehdejší správce hamrů Emanuel Uhlig, kterého zde nacházíme v době 1847—1848; vysvítá to z jeho dopisu ze dne 26. února 1847, v němž praví, že »u rybárny jest třetí nový hamr již v provozu a čtvrtá výheň se staví«.

Od něho byl také projekt (na podzim 1847) ke zřízení nového čtvrtého hamru a modelárny nákladem 1000 zl.[199]) Jen pro orientování uvádíme, že současně se stavbami v Adamově prováděny nové stavby hamrů v Aloisově a že tamější železárny byly po delší dobu podřízeny zdejším hamrům, společně v nich výroba regulována, vzájemně doplňována a i zde vyúčtována. Hlavní kanceláře byly v adamovských hamrech a t. zv. šichtovní úřad při Františkově huti v Josefově (r. 1848).

Výroba adamovských hamrů nabývá zvláště po vystavění železné dráhy neobyčejného rozmachu a v době dvou měsíců uvádí výkaz ze dne 7. listopadu 1847 mimo jiné zajímavé položky: přívoz uhlí stoji měsíčně 500 zl, rudy přivezeno z Olomoučan k pecím celkem 20.000 centů (po 3 kr za 1 cent od přívozu), z Bučovic přivezeno celkem 2000 centů (po 32 kr za přívoz a zakoupení), měsíční vydání při vysoké peci činilo 200 zl. Přehledně uvádí výrobu výkaz ze dne 31. května 1848.[200])

Výrobní týden dle ročního pořadu	spotřebováno							vytěženo										prum černě na 1 cent	
	dřevěného uhlí			železné rudy			vápence	surového železa		litiny I. druh		litiny II. druh		litiny celkem		celkem		surového železa třeba dřevěného uhlí	rudy připadá surov. železa
	tvrdé	měkké	celkem	ve váze		v objemu													
	tun			ct.	lib.	mír	mír	ct.	lib.	ct.	lib.	ct.	lib.	ct.	lib.	ct.	lib	čtv. stop	lib.
49. týden	544	886	1430	1327	34s	848	213	120	—	24	26	131	31	155	57	275	57	20	209
50. týden	359	856	1215	1648	55	670	167	112	37	53	44	33	79	87	23	199	60	24	19
51. týden	362	1011	1373	990	95s	633	158	110	46	63	51	41	61	105	12	215	58	24s	217
52. týden	532	850	1382	908	326	580	145	122	41	62	76	46	46	109	22	231	63	236	239
celkem	1797	3603	5400	4275	182	2732	683	465	24	203	47	253	17	457	14	922	38	232	216

Uvedený zde výtěžek považován podle aktů za méně příznivý vzhledem k nepoměrně velké spotřebě uhlí. Co se týče hutí, sluší podotknouti,

199) Současný akt, pramen jak dříve.

200) Produktions Tabelle, Schichtamt Franziska Hütte, sestavil L. Funiak?, Schichtmeister.

že od měsíce června 1848 byla práce v nich zastavena, následkem čehož slévárny a strojírna rovněž práci zastavily. Byla-li příčinou toho snad nepokojná doba či něco jiného, řečená akta neuvádějí.

Postup práce ve zkujňovací dílně uvádí přehled z měsíce května 1848.

Výroba kujnírny	spotřebováno uhlí	spotřebováno surového železa	vyrobeno fryš. železa	spotřeba na 1 cent tyčového kovaného železa: surov. železa	spotřeba na 1 cent tyčového kovaného železa: uhlí	průměrná výroba má býti	rozdíl +	rozdíl −	průměrně spotřeba uhlí	rozdíl −
	tun	ct. lib.	ct. lib.	ct. lib.	kr. stop	lib. ct.	lib. ct.	lib. ct.	tun	
při ohni č. II . .	659	149 25	114 30	1 29$_9$	22$_8$	116 56$_5$	—	166$_5$	582$_7$	74$_4$
při ohni č. III . .	714	164 —	127 45	1 28$_6$	22$_1$	127 92	28 75		639$_6$	74$_4$
při ohni č. IV . .	600	145 —	112 45	1 28$_8$	21$_2$	113 10	8 73		565$_4$	34$_6$
celkem	1973	458 25	354 80	1 29$_1$	22$_1$	357 58$_5$	36 314		1787$_7$	185$_3$

Poznámka k předcházejícímu přehledu objasňuje nám, že následkem nedostatku dělnictva, jakož i četných oprav byla měsíční výroba poměrně menší. Spotřeba uhlí byla větší, jelikož jeho jakost byla špatnější.

Ke srovnání s výrobou v měsíci březnu a květnu, kdy pracováno při 4 ohních, vidíme značné zvětšení, a sice v měsíci březnu spotřebováno celkem uhlí 3247 tun, vyrobeno surového železa 647 centů 55 liber, zkujněného železa 522 centů 94 liber.

V měsíci květnu byla spotřeba uhlí celkem 2326 tun, vyrobeno surového železa 533 centů 50 liber, zkujněného 399 centů 92 libry, a přepočítáno na průměr, bylo k výrobě 1 centu kovaného tyčového železa třeba 1 centu 33$_4$ liber surového železa a 23.24 kr. stop uhlí.

Zajímavá byla výroba hřebíků, kterých za měsíc květen 1848 vyrobeno celkem okolo 8 centů.

Druh výroby v tomto období jest celkem tentýž, až na výrobu vojenských pušek, o které věci mluvíme zvláště na jiném místě.

Ze soudobých záznamů vysvítá, že vyráběny sporákové plotny, nové druhy kamen, vodní a plynové potrubí, velice málo t. zv. strojní litiny, hřebíky. Výroba často omezována, jelikož v té době (1848) »mnoho lidí rekrutováním odešlo«. Velké zdokonalení nastává ve výrobě hospodář-

ských i průmyslových strojů, zvláště po roce 1848, kdy hotoví se kromě železných pluhů a bran různé druhy mlýnků, řezaček, secích strojů. Z jiných výrobků uvádíme zařízení pro mlýny, pivovary, cukrovary, pily, lihovary, čerpadla, parní přenosné i stojaté lokomobily a parní mlátičky.

Výroba pušek a nábojů byla jen dočasným zjevem, souvisícím s tehdejšími událostmi všeobecných bouří a nepokojů a s ozbrojováním t. zv. národních gard. O výrobě pušek uvažováno již v červnu 1848 a zvláště koncem tohoto měsíce, jelikož se myslelo, že dojde k všeobecnému ozbrojení lidu.[201]) Původní úmysl byl hotoviti pouze hlavně a teprve později se přešlo k výrobě celých pušek. Prozatím rozhodnuto začíti v malém a výrobu dle potřeby zvětšovati, jelikož není vyloučeno, že »lid zase přijde k pokojnějšímu rozumu a proto nebylo by výhodné ihned počíti s výrobou ve velkém«.

Titulní list posledního ceníku adamovské strojírny z doby Jana knížete z Lichtensteinu okolo r. 1858.
(1/4 skutečné velikosti.)

K účelům výroby zakoupeny v Brně 2 nové soustruhy, takže s těmi, které byly v hamrech, byla možná denní výroba 4 až 5 pušek, koncem července až 10 pušek, později 30—40 pušek. S výrobou pušek měla započíti také výroba šavlí.

V Brně pracováno tehda již pilně na výrobě pušek a výjimečně z adamovského železa, jelikož »kromě štyrského žádné jiné« k výrobě pušek se nehodí.

Železo k výrobě puškových hlavní bylo v Adamově zvláště připravováno. Ačkoliv dělníci dostávali při této výrobě zvláštní přídavek 20 kr za 1 cent, přece byla výroba výnosná, neboť adamovské železo bylo nadmíru hledané a dobře placené. Z odběratelů známe brněnskou továrnu firmy Tomáše Bracegirdla a syna, který vyráběl již delší dobu pušky pouze z adamovského železa. Z jiných odběratelů známe E. Hofrichtera (z Třebové) a Rudolfa Fischera z Vyškova.

Sotva že se proneslo, že adamovské hamry vyrábějí pušky, přihlá-

201) Pův. dopisy ze dne 26. června 1848 víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 2 (Adamsthal), též dopisy z měsíce října 1848 téhož pramene.

síly se četné národní gardy o výzbroj, garda z Třebové z prvních, která objednávala pušky.[202])

Jelikož nebylo původně na místě puškařských odborníků, povolán sem z Třebové Jan Porsch, který do měsíce října 1848 vycvičil již značný počet dělníků. Velice výrobě vadilo, že z vycvičených dělníků mnozí odváděni k vojsku.

S výrobou pušek se přestalo, když po všeobecném uklidnění poměrů přestalo zbrojení; zásoby hlavní a pušek prodány do Brna.

Prodej adamovských výrobků rozšiřoval se víc a více a z hlavních odběratelů (kromě všech tehdejších lichtensteinských panství) uvádíme brněnské firmy Putterlich, Pojan a Brenner (1847), z nichž poslední odebírali plynová potrubí; Tomáš Bracegirdle, Strojní továrna (vše v Brně), David Kastner (Schönberg), Daniel Früwirt (Vídeň), Stavební společnost Talachini (která prováděla stavby drah, mimo jiné trati Brno—Třebová), firmy Arcelazi, Caloi (Italie?). Dále posílány výrobky na lichtensteinské statky do Lednice, Ždánic, Třebové, Pozořic, Šternberka, Zábřeha, Plumlova, Bučovic, Valdic, Aloisova (nedaleko Rudy), Rabensburgu a Wilferstorfu (obé v Dol. Rakousích).

Ze zahraničí hlásili se odběratelé z Rumunska, Italie a koncem tohoto období (1855) měly adamovské hamry svá zvláštní zastupitelství ve Vídni, Budapešti a Jasích.

Dolování v tomto období nabývalo sice větších rozměrů, neboť objevením nových ložisek a intensivní prací dobýváno téměř o 100% rudy více nežli v dobách předešlých, ale při stoupající výrobě záhy se místní rudy nedostávalo. Kromě Olomoučan, Babic a Habrůvky dobývána ruda u Letovic a Třebové (1847), dovážena sem z Bučovic (roku 1847 celkem 2000 centů). Později dobývána již ruda u Úsova i porůznu jinde,[203]) takže zásoba byla zajištěna předem na několik roků. Poměrně nejlepší ruda byla od Letovic. Současně dobývána »bílá hlinka« u Olomoučan. Přehled dolování ze dne 31. května 1848[204]) vykazuje výsledek za 1 měsíc (květen), dle kterého vytěženo v dolech u Olomoučan, Babic a Habrůvky[205]) celkem 360 měřic bílé hlinky, 2052 + 24 měřic,

202) Dopis ze dne 26. června 1848 jak dříve uvedeno.

203) V originále uvádí se osady Kwietein und Kosterlitz.

204) Výkaz ze dne 31. května 1848.

205) Psáno Metzen.

celkem 2436 měřic rudy při celkovém nákladu 420 zl 51_8 kr, což odpovídá 10_8 kr pro měřici.[206]) Náklad na 1 měřici hlinky činil 3_1 kr.

Výroba uhlí byla v tomto období vzhledem k veliké spotřebě jednou z nejobtížnějších věcí, neboť spotřeba uhlí rostla tak, že stávala se osudnou všem zdejším lesům a pouze za měsíc květen vyrobeno 2564 tun měkkého a 8545 tun tvrdého uhlí, tedy celkem 11110 tun při spo-

Montážní oddělení lokomotiv v adamovských strojírnách r. 1914.

třebě 207¼ sáhu tvrdého a 552²/₄ měkkého dřeva. Přepočítáme-li měsíční spotřebu na celý rok, vidíme, že byla úhrnná potřeba dřeva asi 9100 sáhů, zajisté množství, že jeho kácení, svežení a vypálení dělalo největší obtíže.

Úřednictvo, pokud nám z tohoto období jest známo, bylo: Správcem hutí 1844 a snad i dříve byl Vojtěch Mahler, 1847—1848 Emanuel Uhlig; písařem či kontrolorem byl Adolf Krützner, vrchní dohled nad dolováním a výrobou uhlí měl r. 1848 F. Leese a současně nad výrobou železa L. Funiak.

206) 1 zl. čítá 60 kr.

Ze současných událostí uvedeme r. 1850 hromadnou návštěvu Adamova a Býčí skály, která tehda byla slavnostně osvětlena.[207]) Roku 1855 dne 2. srpna udělena adamovským hutím koncese k vedení železářských podniků.[208])

Pro Adamov významným jest rok 1857, kdy vystavěn zdejší kostel, fara a škola, vše nákladem Aloise knížete z Lichtensteinu, podle jehož přání také zdejší kostel zasvěcen patronce horníků, sv. Barboře.

Končíme toto období, které bylo pro adamovské hamry jedno z nejvýznamnějších, neboť za těchto 22 roků učinily hamry jak co do množství výroby, tak v ohledu jejího zdokonalení takový pokrok, že v této době ani na Moravě, ani v Čechách neměly soupeře. Není třeba zvláště podotýkati, že se stalo tak v první řadě zásluhou tehdejšího majitele Aloise z Lichtensteinu, na kterého až dodnes upomínají nejen mnohé zdejší památky, ale i jeho příslovečná, již z jeho tváře se zračící dobročinnost, jakož i zájem, s kterým pečoval o přírodní krásy a zajímavosti zdejšího okolí. Zemřel 12. listopadu 1858.

Období 1858—1880.

Po smrti Aloise z Lichtensteinu stává se držitelem adamovských hamrů, či jak tenkráte se již říkalo, adamovské továrny na stroje, jeden z jeho synů, totiž Jan, kníže z Lichtensteinu, narozený roku 1840.

Když Jan z Lichtensteinu adamovské železárny převzal, skládaly se z vysoké pece, jedné zkujňovací dílny se čtyřmi odděleními, z jednoho cejnařského hamru, vrtárny, hřebíkárny a četných jiných budov (modelárny, kanceláře, bytů), vesměs v Adamově, kdežto v Josefově byly dvě pece kopulové a k hutím příslušící budovy (kanceláře, hostinec).[209])

Stoupající výroba záhy ukázala, že dosavadní budovy dílen železárnám nedostačují, a proto r. 1862 přikročeno ke stavbě nové továrny v místech blíže obce Adamova, kde stará budova zde stojící vrtárny odstraněna. Zařízení a stavba nové továrny odpovídala nejnovějším zkušenostem, zvláště z oboru výroby parních strojů, která se stále vzmáhala.

207) Jednalo se o jubileum Wernera, uvádí Wankel Bilder aus der mähr. Schweiz 373.

208) Původní dekret des Kreisambtes Brünn womit Adamsthaler Hütten amte bezüglich Hochofen die Eisenwerks Betriebs Concession erteilt wird.

209) Přehled ze dne 7. srpna 1859 víd. arch. Lichtenst. sub Possoritz 2 (Adamsthal). V Adamově uvádí se současně šichtmistr Adolf Riedl.

Dle přehledu ze dne 7. června 1866 až 1867 byla jednoroční výroba tato:

Druh	Celkem vyrobeno centů	Celkem prodáno centů	výrobní cena zl.	výrobní cena kr.	prodejní cena zl.	prodejní cena kr.
surové železo	27143	13469	3 | 3	27 | 16	3 | 3	18 | 46
litina	18931	19652	6 | 5	9 | 74	7 | 6	27 | 87
kujné železo	2357	2976	7	58	7!	45!
železná ruda	35794	—	—	—	—	—

Z přehledu vysvítá zajímavé faktum, že na výrobu kujného železa se tehda doplácelo 13 kr na 1 cent a že celková roční výroba činila 48431 metr. centů všeho druhu železa.

Kalkulace výroby surového železa uvádí současně (1866—1867) tyto položky: mzda 4530 zl 3 kr, plat 650 zl 26 kr, doprava 444 zl 26 kr, kovárna a válcovna 573 zl 47 kr, dřevěné uhlí 40097 zl 92 kr, celkem 46295 zl 94 kr.

Kalkulace železné rudy uvádí (1866—1867) položky: mzda 6105 zl 21 kr (činí na 1 q $15^4/_{10}$ kr), plat 1256 zl, ostatní vydání 1075 zl.

Výroba je v tomto období značně rozmanitá a v přehledu uvádíme nejen některé zdejší výrobky, ale současně prodejní ceny[210]) z roku 1868.

Ze současně vyráběných litých předmětů buďte uvedena plynová a vodní potrubí a zařízení nádraží (vodních stanic), mimo jiné na př. značné dodávky r. 1870 pro ředitelství sev.-západní dráhy.

Přehlednou výrobu slévárny Františkových hutí v Josefově r. 1872 uvádíme dále a vysvítá z ní, že měsíční výroba železa činila průměrně asi 3000 centů železa čili ročně okolo 40.000 centů.

Dle výpočtů uvedeného přehledu jest zapotřebí na 100 liber surového železa průměrně okolo 15 liber koksu a na 100 liber litiny okolo 20

210) Vše dle původního tištěného cenníku z r. 1858, jehož titulní list jsme zde reprodukovali. Dělníkům placeno od postavení dodaných strojů na místě 3 zl. denních diet, výlohy na dráze a celodenní strava, inženýrům placeno denně 6—10 zl. a jízdné (rovněž při pracích mimo továrnu).

Prodejní ceny z roku 1868.

Druh výrobku	cena zl.	kr.	druh výrobku	cena zl.	kr.	druh výrobku	cena zl.	kr.
stroje na hotovení másla	45	–	Parní stroje na vysoký tlak:			přenosné polní kovárny .	75	–
angl. cirk. pily	120 550	– –	4 HP s předhřívačem úpl.	2000	–	cylindrové „ „ . .	120	–
Přenosné lokomobily:			8 „ „ „ „	3000	–	řezačky na sečku	45	–
4 HP s 1 cylindrem .	1900	–	15 „ „ „ „	5200	–	ruční mlátičky	200	–
6 „ „ 1 „ .	2500	–	30 „ „ „ „	8500	–	ruční secí stroje	50	–
10 „ „ 1 „ .	3200	–	Přenosné mlátičky bez pohonu:			angl. hrábě na seno . .	170	–
12 „ „ 1 „ .	4100	–	8 HP	1500	–	mlýny na 3 HP	600	–
Stojaté parní stroje:			10 HP	1800	–	angl. pluhy (Howard) .	32	–
2 HP úplné	950	–	Přenosné mlátičky s pohonem:			pluhy	29	–
4 „ „	1775	–				ruchadlo	22	–
8 „ „	2700	–	2 HP	340	–	čisticí mlýnky	160	–
10 „ „	3100	–	4 HP	750	–	řezačky na řepu (ruční) .	70	–
12 „ „	3760	–	6 HP	880	–	secí stroje	130	
14 „ „	4100	–	železné brány 4 členné .	46	–	požárové stříkačky . . .	440	–
			hoblovací stroje na šindel	450	–			

Výroba slévárny Františkových hutí v Josefově r. 1872.

Rok 1872	spotřebováno									vyrobeno									
	surového železa		k plnění koksu		k tavení koksu		celkem		dřevěné uhlí	litiny		výrobní cena		hutní nářadí [211]		surové železo		celkem	
	centů	liber	centů	liber	centů	liber	centů	liber	centů	centů	liber	zl.	kr.	centů	liber	centů	liber	centů	liber
leden . . .	1999	90	84	–	239	98	323	98	228	1356	85	6	22	10	95	484	–	1851	80
únor . . .	2822	–	104	–	338	64	442	64	276	1988	75	6	06	2	50	630	–	2621	25
březen . .	2700		92	–	324	–	416	–	203	1821	96	5	96	42	95	645	–	2509	91
I. čtvrtletí .	7521	90	280	–	902	62	1182	62	707	5167	56	6	07	56	40	1759	–	6982	96
duben . .	2587	–	88	–	323	38	411	38	189	1875	93	6	13	18	05	508	–	2401	98
květen . .	3664	–	108	–	457	99	565	99	273	2768	20	6	11	4	20	636	–	3408	50
červen . .	3370	–	88	–	421	24	509	24	204	2567	98	5	95	28	80	520	–	3116	78
II. čtvrtletí	9921	–	284	–	1202	61	1486	61	666	7212	11	6	06	51	15	1640	–	8927	26
červenec .	3518	–	115	–	439	74	554	74	207	2712	61	6	21	42	85	480	–	3235	46
srpen . . .	4419	–	145	–	552	37	697	37	261	3298	11	6	51	25	55	740	–	4063	66
září . . .	3459	–	115	–	432	86	547	86	225	2491	52	6	55	9	20	695	–	3195	72
III. čtvrtletí	11369	–	375	–	1424	47	1799	97	693	8502	24	6	42	77	60	1915	–	10494	84

211) V originále psáno Hüttengeräthe.

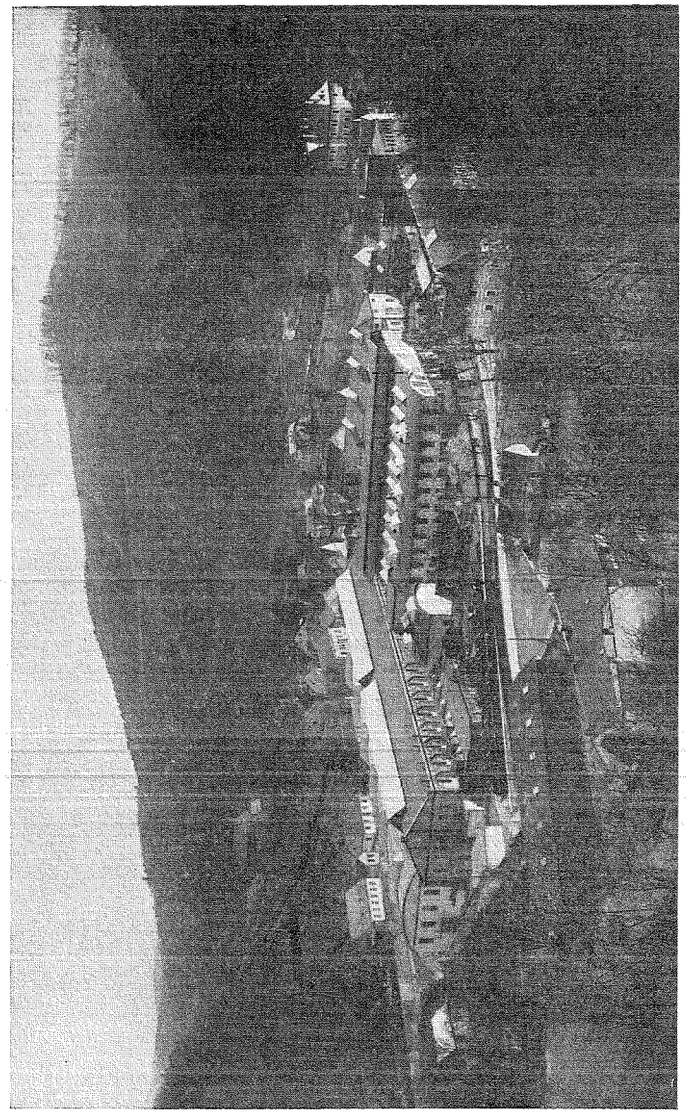

Celkový pohled na adamovské strojírny roku 1928.

až 22 liber koksu. Na 100 liber surového železa připadá okolo 69 až 75 liber litiny.

Co se prosperity tehdejšího podniku týče, ozývají se již v této době varovné hlasy, že vydání nestojí v poměru k příjmu, k investovanému a k provozu potřebnému kapitálu. Jako hlavní příčina poměrně malého výtěžku uvádí se vysoká cena dřevěného uhlí a zdá se nám, že to byla i hlavní příčina, která vedla r. 1877 k zastavení výroby ve Františkových hutích v Josefově.[212]) Poměrně malá rentabilita adamovských železáren přiměla tehdejšího držitele knížete Jana z Lichtensteinů také ke druhému kroku (o kterém současně při zrušení hutí již bylo uvažováno), totiž k pronájmu celých adamovských železáren, což se stalo r. 1880, kdy adamovské železárny pronajaty pražské firmě Märky, Bromovský a Schulz. Nájemní smlouva, platná na dobu 25 roků, uzavřena dne 10. února 1880, při které příležitosti knížete Jana z Lichtensteinu zastupoval říšský hrabě z Westphalen a jmenovanou firmu Daniel Märky, Josef Bromovský a Karel Schulz,[213]) kteří najímali kromě veškerých továrních zařízení adamovských železáren současně zde stojící zámek s parkem a veškeré ostatní obytné, k továrně patřící budovy v Adamově a Josefově. Nájemní podmínky byly tyto:

1. Doba nájmu trvá 25 roků, tedy od r. 1880—1904 včetně.

2. Nájemné obnáší za rok 1880 8000 zl, za rok 1881 až 1884 10.000 zl ročně, za r. 1885—1894 12.000 zl ročně, 1895—1904 ročně 15.000 zl; nájemce nese veškerá břemena (daně atd.) ze svého.

3. Nájemce má právo v Josefově stojící hutě rozbořiti a veškerou stavební hmotu dle své libosti upotřebiti.

4. Nájemci se povoluje kladení železniční spojovací koleje (k hlavní trati), která ale po vypršení nájmu stává se vlastnictvím majitele.

5. Nájemci se povoluje užívání veškerého továrního zařízení a současně se pronajímají k továrně potřebné pozemky ve výměře 35 jiter 1350 čtv. sáhů.

6. Na nemovitostech najímající firmy v Kuklenách a Kr. Hradci pojistí se obnos 25.000 zl k dobru a jistotě pronajímatele.

212) Rok uvádí archiv lesní statku Adamova sub Registratur Materie No XXXI (Maschinenfabrick Verkauf e. t. c.). Upozorňujeme, že nedaleko dnešních zbytků bývalých hutí v Josefově nachází se na stráni zbytky na pohled starobylé brány, která vystavěna v době pozdější, když držitelé z rodu Lichtensteinů sem dojížděli na návštěvu. V této bráně odstřelovány slavnostní hmoždíře.

213) Archiv lesního statku Adamova, jak dříve uvedeno.

Tím přecházejí adamovské železárny v nájem nové firmy, která až doposud měla rozsáhlé železárny v Kr. Hradci, vlastně v Kuklenách.

Dolování na železnou rudu začátkem tohoto období bývalo asi jako v době předcházející a dolováno kromě na místech již dříve uvedených také v trati Hájích, na Pokojné hoře, nad Josefovem na trati Doubí.

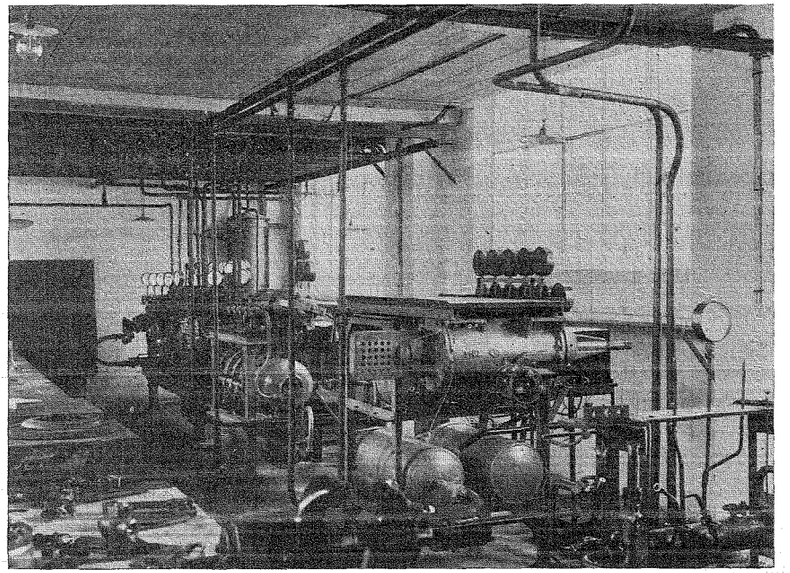

Zkušební stanice pro vzduchotlakové brzdy.
(Fotografie z r. 1928.)

Zastavením Františkových hutí v Josefově (r. 1877) zastavuje se i dolování, ačkoliv majitel podržel kutací právo i na dále (ještě r. 1922).[214])

Ze současných událostí tohoto období, které se adamovských železáren týkaly, uvádíme válečný rok 1866, kdy výroba a provoz částečně zastaveny, zvláště když dne 11. července dorazily sem oddíly pruského vojska. Jako jinde, tak i zde veškeré mladé dělnictvo (pokud nesloužilo

214) Dříve uvedená akta lesního úřadu v Adamově, kde doloženo, že při prodeji hutí r. 1906 nebylo jednáno o otázce pojištění horníků (dělnictva) v bratrské pokladně, jelikož pokladna byla již dlouho před prodejem hutí zrušena, neboť většina členů již zemřela.

činně ve vojsku) poschovávalo se v okolních lesích, obávajíc se snad nuceného odvodu se strany pruského vojska, což ale skutečnosti neodpovídalo. Také dráha, jsouc celkem ve správě vojenské, nedovolovala dopravu suroviny i výrobků, a proto v době od července až téměř do listopadu 1866 o pravidelném provozu v železárnách nemůže býti řeči. Že současně zde rozšířivší se cholera také nemálo provozu škodila, jest na bíle dni.

Období 1880—1905.

Roku 1880, jak jsme předeslali, pronajaty adamovské železárny pražské firmě Märky-Bromovský a Schulz a sice na dobu 25 roků, tedy až do r. 1904.

Doba po r. 1880 znamená pro adamovské železárny počátek nového vzestupu a sice jak po stránce zvětšení výroby, tak i co se týče dokonalosti a rozmanitosti. Rozvoj výroby nejlépe dokumentuje počet dělnictva, který byl r. 1880 průměrně asi 300, kdežto činil r. 1905 průměrně 550, tedy téměř dvakrát tolik.

Příčinou zdokonalení a větší rozmanitosti ve výrobě byla hlavně ta okolnost, že firma Märky, Bromovský a Schulz jako majitelka tehda již rozsáhlých závodů v Kuklenách u Král. Hradce, hleděla se co nejvíce přizpůsobiti moderní výrobě. Velký pokrok učiněn ve výrobě tehda nejmodernějšího zařízení pro cukrovary, pivovary a v začátcích jsoucí mlékárny. Z Anglie přivezeny nejnovější typy anglického hospodářského nářadí (pluhů, mlátiček). Současně postupováno s výrobou zařízení pro vodárny, chladírny (na čpavek a kyselinu uhličitou), též i chladírny pro válečné lodi a osobní parníky, pivovary, uzenářské velkozávody. Velký pokrok učiněn ve stavbě čerpadel a zařízení motorů benzinových a na nassávaný plyn a kompresorů na vzduch, parních a obráběcích strojů, transmisí, vodních turbin, cisteren, plechových nádrží (až do obsahu 60 m^3), bucharů, tkalcovských strojů, plechových komínů, parních kotlů cornwallských a tischbeinských (do 200 m^2), stojatých (do 20 m^2) a pojízdných kotlů lokomobilních.[215])

Adamovské železárny vstupují v této době do řady prvotřídních moderních podniků a stávají se závodem velmi dobře prosperujícím, takže dosavadní nájemci pomýšlejí na eventuelní zakoupení celého podniku.

215) Vše dle současných záznamů továrny.

Předběžná jednání o koupi pocházejí z doby okolo r. 1903 a již v té době byl dosavadní majitel rozhodnut adamovské železárny prodati.

Proto nařízeno r. 1903 přesné ocenění všech továrních podniků i s příslušenstvím, dle kterého odhadnuta cena továrny, hutí se vším příslušenstvím a zámkem (i s parkem) na 96.216 korun.[216])

Prodej uskutečněn teprve r. 1905, když docházel nájem a smlouvou ze dne 15. července 1905 zakoupeny adamovské železárny firmou Bromovský, Schulz a Sohr za obnos 480.000 korun.[217])

Tím přechází adamovské železárny po době 308 roků, kdy byly majetkem rodu z Lichtensteina, na nového majitele.

Období 1905—1918.

V tomto období se ve výrobě mnoho nezměnilo, až teprve po roce 1910, když zrušena slévárna a zařízena továrna mimo jiné na stavbu mostů. Té doby, totiž počínaje 1. únorem 1910, spolčila se dosavadní firma Bromovský, Schulz a Sohr s Pražskou akc. spol. na výrobu strojů (dříve Ruston a spol.), která měla svůj závod v Libni u Prahy a veškeré závody (Adamov, Kukleny a Libeň) vedeny pod jednou firmou, jejíž název byl Pražská akc. společnost na výrobu strojů (dříve Ruston & spol. a Bromovský, Schulz & Sohr).[218]) Spojení těchto firem podporovalo rozšíření výroby mostů železničních a silničních, lávek, střešních konstrukcí, těžných věží a jiných konstrukcí pro doly. Současně pokračováno ve stavbě jeřábů parních, elektrických, ručních a pontonových, jakož i všech druhů posouvadel.

Rok 1913 přinesl novou změnu dosavadní firmy, která po spolčení s pražskou firmou Ringhofferovou nese titul Pražská akc. společnost na výrobu strojů (dříve Ruston, Bromovský a Ringhoffer), načež roku 1915, když k uvedeným firmám přistoupila firma Škodova, vedeny veškeré řečeným firmám přináležející podniky pod společným titulem Pražské spojené strojírny, akc. spol., dříve Škoda, Ruston, Bromovský a Ringhoffer.[219])

216) Protokol ze dne 27. července 1903 v registratuře lesní správy v Adamově akt. Registrat. Materie No XXXI. Zámecký park odhadnut tehda na 26 832 K (snad i se zámkem?).

217) Opravujeme tímto porůznu uvedené nesprávné letopočty (1913) a nesprávné znění tehdejší firmy (na místě Sohr často Sohn). Opis kupní smlouvy bude asi v aktech vrchnost. arch. v Pozořicích. Vídeňský hlavní archiv knížat z Lichtensteina obsahuje četná akta vztahující se ku prodeji (čís. 9129, 8078 ex 1906, čís. 4269, 2570 ex 1906). Prodejní cena dne 11. ledna 1918 byla 1,250.000 K.

218) Dle oznámení továrny (zde jmenována Prager Maschinenbau Actien Gesellschaft).

219) Výnos minist. vnitra ze dne 3. listopadu 1916 číslo 39110 ex 1915.

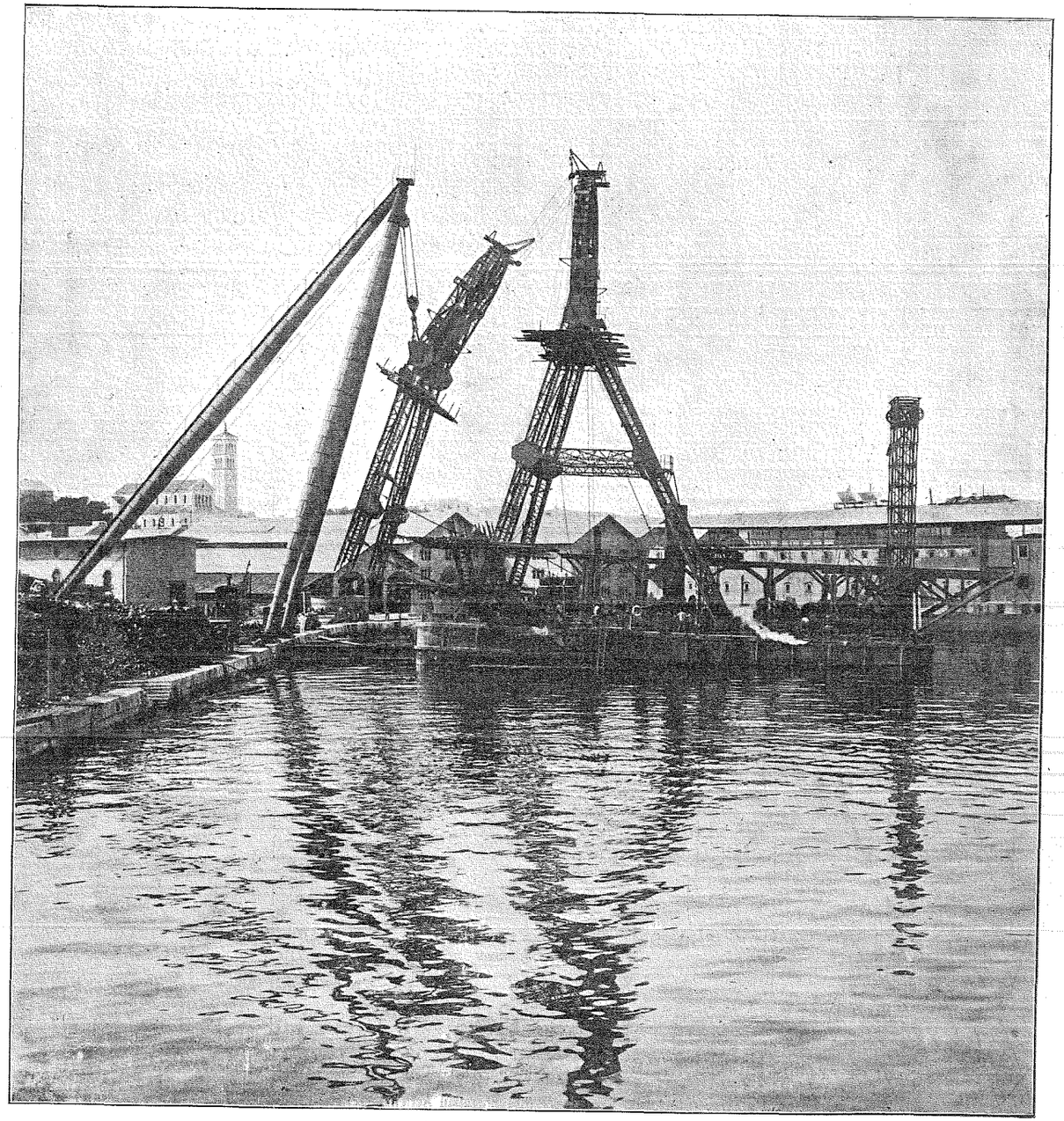

Přístavní jeřáb arsenálu v Pulji.
(Vyroben v adamovských strojírnách r. 1914.)

Přehled držitelů vildenberských čili novohradských hamrů, pozdějších adamovských strojíren.

Období	Majitel	Přímý držitel (nájemce)	Poznámka
okolo r. 1350 až 1371	rod z Vildenberka	Půta mladší a Proček bratři, z Vildenberka Ješek, Půta a Půta řeč. Šaclar z Vildenberka	Prodali r. 1371 zboží Vildenberk markr. Janovi
1371 až 1411	moravští markrabí	Vaněk Černohorský z Boskovic 1410 a násled. (1432 †)	Smrtí posledního morav. markrabí Jošta († 18./1. 1411) přechází právomoc a majetek morav. markrabí na české krále
1411 až před r. 1506	čeští králové	Oldřich Černohorský z Boskovic 1420 a násled. (1432 †) Jindřich starší z Boskovic a na Svojanově 1432, 1440 Dobeš Černohorský z Boskovic 1471 – 1493 Beneš Černohorský z Boskovic 1493 (a dříve) – 1507	Beneš Č. z B. zakoupil 1506 od krále Vladislava
Jaroslav Černohorský z Boskovic			

Přehled držitelů vildenberských čili novohradských hamrů, pozdějších adamovských strojíren.

Období	Majitel	Přímý držitel (nájemce)	Poznámka
okolo r. 1350 až 1371	rod z Vildenberka	Půta mladší a Proček bratři, z Vildenberka Ješek, Půta a Půta řeč. Šaclar z Vildenberka	Prodali r. 1371 zboží Vildenberk markr. Janovi
1371 až 1411	moravští markrabí	Vaněk Černohorský z Boskovic 1410 a násled. (1432 †)	Smrtí posledního morav. markrabí Jošta († 18./1. 1411) přechází právomoc a majetek morav. markrabí na české krále
1411 až před r. 1506	čeští králové	Oldřich Černohorský z Boskovic 1420 a násled. (1432 †) Jindřich starší z Boskovic a na Svojanově 1432, 1440 Dobeš Černohorský z Boskovic 1471–1493 Beneš Černohorský z Boskovic 1493 (a dříve) – 1507	Beneš Č. z B. zakoupil 1506 od krále Vladislava hamry novohrad.
1506 až 1597	rod Černohorských z Boskovic	Jaroslav Černohorský z Boskovic 1507–1530 Tas Černohorský z Boskovic 1530–1548 Braxida, Libuše, Kateřina, Anna, sestry Černohorské z Boskovic 1548 Jiří Krištof a Oldřich Krištof Černoh. z Boskovic a na Lávě 1548–1557 Albrecht Černohorský z Boskovic a na Bučovicích 1557–1571 Jan Šembera Černohorský z Boskovic a na Bučovicích 1571–1597 Kateřina Černoh. z Boskovic a na Bučovicích, později okolo r. 1597 provdaná za Maxm. z Lichtensteinu	
1597 až 1905	rod z Lichtensteinu	Maxmilián kníže z Lichtensteinu 1597–1643 Karel Eusebius kn. z Lichtensteinu 1643–1684 Jan Adam kn. z Lichtensteinu 1684–1712 | Nájemce Koppl-Deutsch 1695-1701 Antonín Florián kn. z Lichtensteinu 1712–1721 Jan Nep. Karel kn. z Licht. 1721–1748 Josef Václav kn. z Lichtensteinu 1748–1772 František Josef kn. z Lichtensteinu 1772–1781 Alois I. Josef kn. z Lichtensteinu 1781–1805 Jan I. kn. z Lichtensteinu 1805–1836 | Nájemce Ant. Černý 1805–1813 Alois II. kn. z Lichtensteinu 1836–1858 Jan II. kn. z Lichtensteinu 1858–1905 | Nájemce Märky, Bromovský a Schulz 1880-1904	
1905 | 1918	1905–1908 Märky, Bromovský a Schulz 1908–1910 Bromovský, Schulz a Sohr 1910–1913 Pražská akc. spol. na výrobu strojů 1913–1918 Pražské spojené strojírny		
1918 | 1921	Rak. akc. spol. Daimlerových motorů		
1921	Akciová společnost pro stavbu strojů a mostů; od 1. ledna 1928 většina akcií majetkem Československé Zbrojovky v Brně		

V tomto seskupení zůstaly adamovské strojírny až do roku 1918, kdy smlouvou ze dne 11. ledna 1918 prodány rakouské akciové společnosti Daimlerových motorů ve Vídni, která dnem 1. října 1918 adamovské strojírny převzala.[220]) Společnost Daimlerových motorů zakoupila tehda veškeré v Adamově k strojírnám patřící budovy a zařízení, zámek, převzavši současně veškerá břemena, která s řečeným podnikem souvisela a týkala se práva lovu ryb, dělnických domků, brněnského vodovodu i jiných zdejších zařízení.[221])

Období 1918—1921.

Akciová společnost Daimlerových motorů pokračovala po převzetí závodu v dosavadním směru, ovšem že vypuknuvší válka měla pro podnik s počátku neblahý vliv, který nejlépe dokazuje klesnuvší počet dělnictva, kterého bylo roku 1917 průměrně kolo 440 a r. 1918 pouze průměrně 230.

Přechodem na společnost Daimlerových motorů zavedena i zde výroba motorových vozíků plošinových a hnacích pro úzkokolejné dráhy, pětitunových automobilových vlečňáků a současně pokračováno ve výrobě výhybkových součástí, pojízdných drtičů. Vyráběna zdvihadla, jeřáby a jeřábové dráhy, výklopné vozy a rozšířena oprava vagonů a lokomotiv.

Samozřejmě i válečné události měly vliv na druh výroby a brzo i zde započato s výrobou polních kuchyní, muničních vozů a kolesen, později i součástí pro 30.5 cm hmoždíře a hlavně válečné dodávky zvýšily celkovou výrobu tak, že r. 1921 počet dělnictva dosáhl téměř předválečného stavu, totiž okolo 350. Po skončení světové války byly nově utvářivší se poměry hospodářské toho příčinou, že rak. akc. spol. Daimlerových motorů prodala adamovské železárny nově utvořivší se společnosti pro stavbu strojů a mostů, která závod převzala dne 1. ledna 1921.

Období 1921—1928.

Když akciová společnost pro stavbu strojů a mostů adamovské podniky převzala, bylo třeba v první řadě bráti ohled na novou konstelaci středoevropských států hlavně z toho důvodu, že dalo se předvídati, že

220) Kupní smlouva v arch. spol. Daimler Vídeň, Kärtnerring.

221) Vysvítá z kupní smlouvy. Společnost zastupoval při kupu Dr. Oto Feilchenfeld, ředitel banky Union a správní rada. Kupní smlouva obsahuje též nemovitosti ležící na katastru obcí Olomoučan, Babic a Vranova.

osamostatněním jednotlivých států i tamější průmysl se osamostatní. Z toho důvodu hleděno hned s počátku k rozšíření dílen na opravy a výrobu nového materiálu železničního v první řadě pro dráhy československé a pak i sousedních států. Ke konci r. 1921 prováděny opravy většího počtu lokomotiv a tendrů, jakož i nákladních a osobních vozů pro jihoslovanské státní dráhy; bohužel již r. 1922 zastavily jihoslovanské dráhy další zasílání lokomotiv a vozů k opravě.

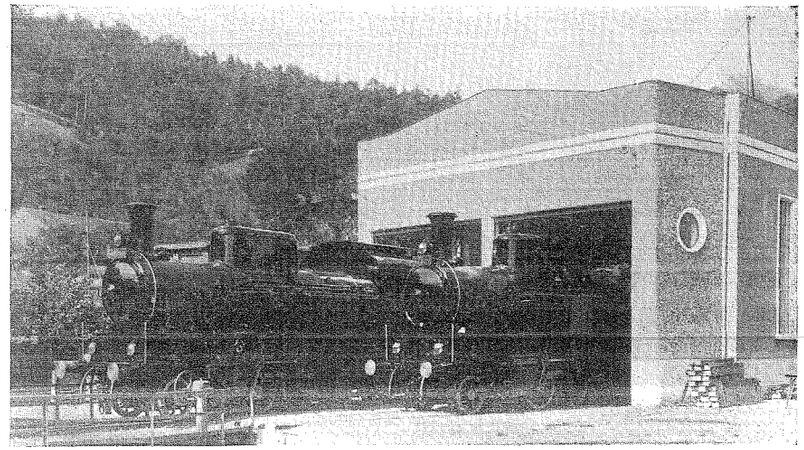

Nově vyrobené lokomotivy v roku 1928.

Řečené práce nebyly však marné, neboť závod získal jimi na zkušenostech, které se uplatnily, když mu svěřen k opravě též větší počet lokomotiv československých státních drah a později i stavba lokomotiv pro naše dráhy. Dne 17. listopadu 1924 opustila první zhotovená lokomotiva zdejší závody,[222]) a dodnes dodáno již celkem 25 nových lokomotiv.

Avšak nejen ve výrobě parních lokomotiv, ale i v soutěži výroby lokomotiv elektrických vynikly adamovské závody, takže i na tomto poli zajisté se uplatní.

Kromě výroby lokomotiv zůstal závod věren výrobě z doby předcházející a stavěl mosty dále. Z posledních značnějších staveb uvádíme

222) Má číslo 423.

Zajímavá historická data týkající se adamovských strojíren.

Doba (rok)	Příběh	Zde uvedeno na str.
1371	Moravský markrabí Jan převzal vildenberské hamry od rodu z Vildenberka	10
1411	Vildenberské čili novohradské hamry stávají se majetkem českých králů	12
1421	Vildenberské hamry zástavní zboží pánů z Boskovic	12–13
1458	Novohradské hamry majetek krále Jiřího z Poděbrad a Kunštátu	14
1470	Blízký Nový Hrad dobyt vojskem krále Matyáše	15
1494	Privilegia novohradských hamrů udělená králem Vladislavem	16–17
1597	Rod z Lichtensteina přichází v držení novohradských hamrů	24
1613	Stavba dýmací pece	26
1645	Blízký Nový Hrad dobyt od Švédů	28
1676	Vysvědčení o výtečné jakosti adamovského železa	29
1680	Výroba děl a nábojů	36–37
1690–1700	Sinapi a jeho pokusy s výrobou štyrského železa	46–47
1754–1764	Stavba hutí v Josefově	52
1780	Výroba válečných potřeb	56
1791	Pokusy s výrobou štyrské ocele	59
1793	Stavba štyrské pece	60
1793	Hamry zničeny požárem	69
1798	Zavedení štyrské výroby železa	62
1799	Stavba nové štyrské pece	70
1808	Druhý požár hamrů	74
1847	Obnova a přestavba strojíren	81

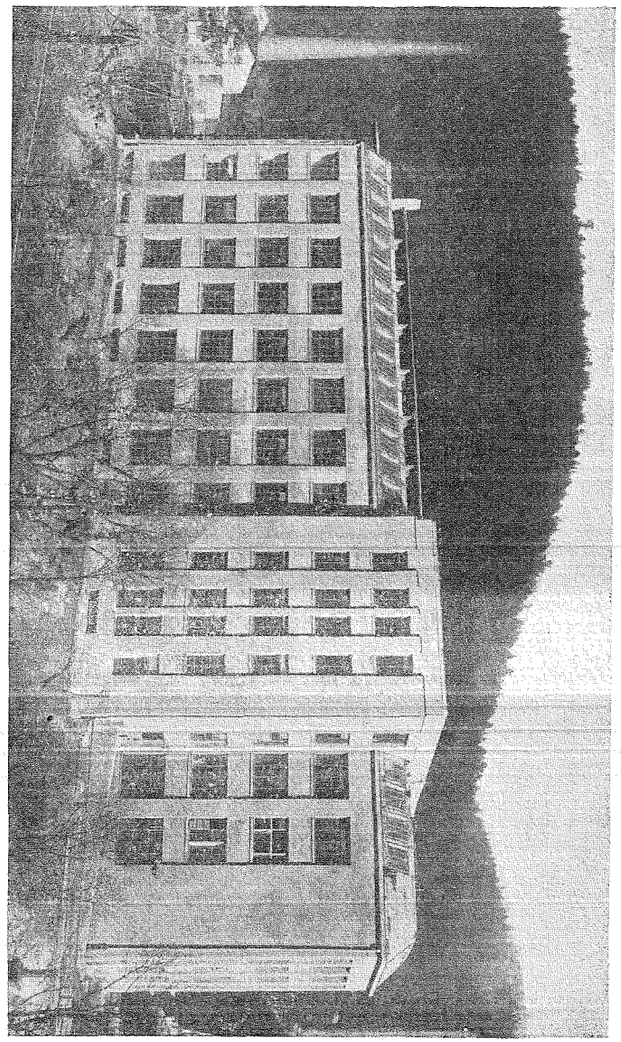

Novostavba tovární budovy v Adamově při řece Svitavě, dokončená 1927.
(Fotogr. z r. 1928.)

mosty na trati Bilnice—Brumov, most přes rameno Dunaje u Nového Komárna a přemostění Havlíčkovy třídy v Nuslích.

Při tom současně pilně pracováno na výrobě výhybek, v kterémžto oboru adamovské výrobky zvláště jsou proslulé a neméně dobrými byla shledána důlní posunovadla.

Dosti bylo také příležitostné práce, jako stavby železných hangárů a garáží pro ministerstvo národní obrany, budování lafet, cisternových vozů přívěsných (pro benzin). Řečené práce vyplňovaly sice částečné mezery mezi ostatními dodávkami, přece však kapacita závodu nebyla zcela využitkována.[223])

Z tohoto důvodu bylo třeba se ohlížeti po předmětech stálé výroby a proto získána licence na tlakovzdušné brzdy systému Kunze-Knorr pro vozidla železniční a systému Knorr pro vozidla silniční.[224])

Z nejnovějších výrobků uvádíme pojezdnou elektrickou centrálu s housenkovým pohybem, určenou pro Rusko; zdejší závod je pro tuto výrobu zvláště dobře zařízen.

Kdo znal Adamov před šesti lety, dnes by žasl nad neobyčejným jeho rozvojem. Téměř přepychově vystavěné a všemi moderními vymoženostmi vybavené budovy dílenské přímo překvapují, právě tak jako ostátní zařízení, pečující o blaho dělnictva a úřednictva, vkusné a moderní domy obytné a kancelářské,[225]) které téměř vesměs v tomto období byly vystavěny.

Vývoj adamovských podniků ukazuje též stále vzrůstající počet zaměstnaného dělnictva, jak přehledně uvádíme.

Rok	počet dělnictva		průměr	Rok	počet dělnictva		průměr
	nejnižší	nejvyšší			nejnižší	nejvyšší	
1920	257	324	290	1924	370	427	395
1921	328	361	344	1925	407	487	447
1922	368	678	523	1926	484	702	593
1923	426	527	476	1927	588	675	531

223) Kromě uvedených druhů výroby dodáváme výrobu parních vozů „Adamov-Garret“ 60 tun nosnosti, stavbu Dieselových motorů, patentních automob. kol system „Ziper“.

224) Výroba bude prováděna v nové při řece Svitavě zřízené dílně.

225) V iz zde uvedená vyobrazení. Požár vzniknuvší zde ráno dne 23. března t. r. zničil mostárnu a montovnu. Obšírně viz veškeré brněnské časopisy.
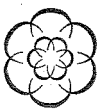
Konec roku 1927 jest pro adamovské podniky důležitý, neboť tehdy získala Československá zbrojovka, akc. spol. v Brně, většinu akcií dosavadní adamovské Akciové společnosti pro stavbu strojů a mostů a tím přechází závod pod společné vedení, a lze právem očekávati, že staletá tradice, spojená s moderními methodami výroby, povede k k dalšímu vzestupu a oprávněnému dalšímu rozkvětu, dnes již v každém ohledu důležitého a vynikajícího závodu, stávajícího téměř 600 roků a majícího jedinečnou zajímavou historickou minulost.